

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA**

MARIUS MULSKIS

Teisės ir policijos veiklos studijų programa

**APKALTOS INSTITUTAS LIETUVOS KONSTITUCINĖJE
TEISĖJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
lektorė I.Pukanasytė

Konsultantas –
prof. dr. E.Jarašiūnas

Vilnius 2008

TURINYS

Įvadas	3
1. Apkaltos instituto samprata	6
1.1 Apkaltos instituto modeliai bendrosios teisės tradicijų šalyse	15
1.2. Apkaltos instituto modeliai civilinės teisės tradicijų šalyse	20
2. Apkaltos institutas Lietuvos konstitucinėje teisėje	26
2.1 Asmenys, kuriems gali būti taikoma apkaltos procedūra	30
2.2 Apkaltos pagrindai	34
2.3 Išimtinė Seimo teisė inicijuoti apkaltos procesą	39
2.4 Parengiamieji apkaltos proceso veiksmai	40
2.5 Apkaltos procesas Seime	44
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo vaidmuo apkaltos procese	51
3.1 Teisės ir faktų tyrimo santykis apkaltos procese	57
3.2 Konstitucinio Teismo išvados reikšmė apkaltos procese	60
Išvados	65
Naudotos literatūros sąrašas	67
Santrauka	72
Summary	73

IVADAS

Temos aktualumas. Apkalta Lietuvos Respublikos teisės sistemoje - konstitucinis institutas, pirmą kartą įtvirtintas, priėmus 1992 metais Lietuvos Respublikos Konstituciją. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 74 straipsnyje įtvirtinta galimybė apkaltos proceso tvarka pašalinti iš pareigų aukščiausiuosius valstybės pareigūnus, šiurkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas. Lietuvoje vykusių apkaltos procesų, kuriuose dalyvauja Seimas – kaip politinė institucija ir Konstitucinis Teismas – kaip teisinė institucija, nedaug. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas apkaltos instituto modelis realizuotas du kartus. 1999 metais, kai buvo svarstomas Seimo nario Audriaus Butkevičiaus mandato panaikinimo klausimas ir 2003–2004 metais, kuomet po apkaltos iš pareigų buvo pašalintas Lietuvos Respublikos Prezidentas R. Paksas. Ryškiausiai prisimenamas 2003–2004 metais vykęs Respublikos Prezidento Rolando Pakso apkaltos procesas. Pirmą kartą Europoje ir Lietuvoje Prezidentas buvo pripažintas pažeidęs Konstituciją ir pašalintas iš pareigų. Pasaulyje taip pat labiausiai žinomi valstybių Prezidentams inicijuoti apkaltos procesai, ypač Jungtinių Amerikos Valstijų Prezidentams R. Niksonui ir B. Klintonui, taip pat Rusijos Federacijos Prezidentui B. Jelcinui.

Minėti pavyzdžiai patvirtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas konstitucinis institutas – aukštųjų valstybės pareigūnų apkalta taikomas ir praktiškai, tačiau kyla klausimas, ar egzistuoja konstitucinio apkaltos instituto doktrina – mokslinių, teisinių žinių sistema. Ar ji skiriasi nuo kitų valstybių apkaltos institutų doktrinų. Jei, apkaltos instituto doktrina Lietuvos konstitucinėje teisėje egzistuoja, tuomet koks jos santykis su kitose valstybėse sukurtomis apkaltos instituto doktrinomis.

Problema. Dabartiniame Lietuvos politiniame gyvenime, kuriame reiškiasi daug politinių partijų ir organizacijų, neretai išgirstame politinių oponentų grasinimus pradėti apkaltos procesą vienam ar kitam aukščiausiam valstybės pareigūnui, taip pat teisinės, politinės ar konstitucinės atsakomybės reikalavimą. Tačiau neretai politiniame gyvenime pasireiškiančių asmenų minimos sąvokos: „apkaltos procesas“, „teisinė ir politinė atsakomybė“, „konstitucinė atsakomybė“ naudojamos visiškai neįsigilinus į jų sampratą. Teisinė atsakomybė neskiriama nuo politinės, teisinis procesas nuo apkaltos proceso. Šių teisinių kategorijų klaidingas suvokimas atsiskleidžia ir painiojant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo funkcijas su Lietuvos Respublikos Seimo funkcijomis apkaltos procese bei Lietuvos Respublikos bendros kompetencijos teismų funkcijomis ordinariniame procese. Nors minėtos sąvokos ir yra tarpusavyje susijusios ir jas sieja vienas ir tas pats konstitucinis apkaltos institutas, tačiau jos nėra tapačios ir naudotinos skirtingose kontekstuose, nagrinėjant apkaltos institutą teisiniu ir

politiniu aspektu. Tokie klaidingi vertinimai ir išsireiškimai naudojant minėtas sąvokas, iškelia konstitucinės, teisinės ir politinės atsakomybės santykio problemą apkaltos procese.

Ištirtumas. Nagrinėjama tema mokslinėje literatūroje analizuota nepakankamai, tik kuriuo nors jos aspektu. Pavyzdžiui: V.Bacevičius nagrinėja apkaltos instituto konstitucinį reguliavimą Lietuvoje ir užsienyje [30], E.Jarašiūnas - Konstitucinio Teismo vaidmenį, nagrinėjant apkaltos bylas [37], E.Šileikis, konstitucinės atsakomybės buvimo „pripažinimo“ ir sampratos klausimą [52]. Geriausias pavyzdys, liečiantis darbo temą, būtų Mindaugo Statkevičiaus rengiama daktaro disertacija „Apkalta kaip konstitucinės atsakomybės forma“, kurioje analizuojama Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinto apkaltos instituto teorija ir praktika, apkaltos proceso specifika, atsižvelgiant į atsakomybės subjektus, tačiau ši disertacija, kaip jau minėta, dar rengiama.

Darbo tikslas. Remiantis nagrinėtos literatūros duomenimis atskleisti, kad Lietuvos konstitucinėje teisėje egzistuoja ne tik apkaltos institutas, bet ir apkaltos instituto mokslinė ir oficialioji doktrina, atskleisti apkaltos instituto sampratos elementus.

Tyrimo objektas. Konstitucinis apkaltos institutas, kuris šiame darbe bus tiriamas dviem aspektais: teisiniu ir politiniu.

Tyrimo dalykas. Su apkaltos institutu susiję Lietuvos ir užsienio šalių norminiai teisės aktai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nagrinėtos apkaltos bylos, konstitucinės jurisprudencijos analizė, apkaltos instituto ir su juo susijusių norminių teisės aktų raida.

Uždaviniai. Išanalizuoti konstitucinį apkaltos institutą, jo panašumus ir skirtumus lyginant su užsienio valstybių Konstitucijose įtvirtintais apkaltos instituto modeliais bei kitomis teisinės atsakomybės formomis, taip pat atskleisti konstitucinio apkaltos instituto sampratą, ypatumus, pokyčius ir naujoves.

Tyrimo metodika. Darbe taikomi bendrieji mokslinio pažinimo metodai: dokumentų analizės, loginis, lyginamasis, istorinis. Remiantis daugelio metų duomenimis, norminiais teisės aktais, vykusių apkaltos procesų bylų duomenimis gauta informacija sisteminama, išvedami dėsningi pakitimai ir loginių samprotavimų būdu daromos išvados.

Darbo struktūra, imtis. Darbas susideda iš turinio, įvado, dėstomosios dalies, išvadų, literatūros sąrašo, trumpos santraukos Lietuvių ir Anglų kalbomis. Darbo imtis 73 lapai.

Naudojama literatūra. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos Seimo statutas, Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo Statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Konstitucinio Teismo išvada dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso veiksmų atitikimo Konstitucijai, kiti Konstitucinio Teismo nutarimai. Jurisprudencijose išspausdintos V.Bacevičiaus, E.Jarašiūno, A.Skaisčio, E.Šileikio, J.Žilio monografijos apkaltos instituto tema. V.A.Vaičiaičio sudarytas

dokumentų rinkinys „Prezidento apkalta 2003–2004“, kuriame nemažai norminių teisės aktų, susijusių su Lietuvos Respublikos Prezidento apkalta, nuorodų į kitus literatūros šaltinius. Naudingos literatūros, užsienio šalių Konstitucijas galima rasti ir internete, todėl tai – vienas iš literatūros šaltinių.

1. APKALTOS INSTITUTO SAMPRATA

Impiçmentas (angl. impeachment) valstybės apkalta – ypatingas nusikaltusių aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltinimo ir jų bylų nagrinėjimo būdas [54. p. 314]. Tai gerai teisinėje praktikoje žinomas apkaltos instituto angliškas pavadinimas, kuris dažniausiai net neverčiamas.

Apkalta – ypatingas aukščiausių valstybės pareigūnų (valstybės vadovo, vykdomosios ir teisminės valdžios atstovų), kurie dėl užimamų pareigų turi ypatingą teisinį statusą ir imunitetą nuo baudžiamojo persekiojimo, patraukimo atsakomybėn arba pašalinimo iš pareigų būdas [62. p. 167]. Apkalta atmeta netiesioginius kaltinimus ir absoliučiai nepripažįsta kolektyvinės kaltės, perkeltinės atsakomybės atsakant už kitų veiksmus [65].

Terminas apkalta (angl. impeachment) atsirado viduramžių Anglijoje. Ten apkalta reiškė teisinį procesą parlamente, kurio metu parlamentas už bet kokius nusikaltimus teisė savo narius, tačiau visų pirma ji buvo skirta Karūnos ministrams iš pareigų atleisti. Ši procedūra pirmą kartą Anglijos parlamente surengta 1376 metais. Apkalta Anglijoje buvo suprantama kaip sankcija, užtikrinanti konstitucinių susitarimų laikymąsi. Tačiau, kaip pažymi A.V.Dicey, jeigu šis požiūris būtų visai ne „susitarimai“, bet „įstatymai“, tiksliausia šio termino prasme, vienintelis jų ypatumas būtų tas, kad tai būtų įstatymai, už kurių pažeidimą baustų ypatinga teisminė institucija - parlamento Aukštasis Teismas. Pagal A.V.Dicey, apkaltos procesas jau seniai nebevertinamas. Apkaltos už konstitucijos pažeidimus nebuvo imtasi jau daugiau negu pusantro šimtmečio. Ginklas, kuriuo anksčiau būdavo atremiami pasikėsinimai į laisvę, nuo nenaudojimo surūdijo; jis atidėtas į šalį greta kitų konstitucinių senienų [33. p. 294]. Paskutinė parlamente nagrinėta apkaltos byla buvo dar 1801 metais [32. p. 768]. 1967 metais Rinktinis parlamentinių privilegijų komitetas konstatavo, kad „šiuo metu aplinkybės, kuriomis vyko apkalta, yra tokios tolimos dabarties realijoms, kad procedūrą derėtų vertinti kaip atgyvenusią“ ir rekomendavo apkaltos procedūrą panaikinti. Tokį sprendimą jis grindė šiais motyvais – jei XVII-XVIII amžiais apkalta neretai buvo politinių oponentų „likvidavimo priemonė, tai nūdienos visuomenėje politinių oponentų likimą lemia rinkimai, o nusikaltėlių – baudžiamieji teismai [30. p. 94].

Apkaltos procedūra pasaulinėje praktikoje taikoma gana retai. Dar rečiau ši procedūra baigiasi aukštųjų valstybės pareigūnų pašalinimu iš užimamų pareigų. Dažniausiai pradėtos apkaltos procedūros nepasiekia baigtinio momento-balsavimo dėl pašalinimo iš pareigų parlamente. Taip yra, todėl, kad asmenys, kuriems gresia apkalta, patys atsistatydina iš pareigų, nelaukdami balsavimo parlamente. Jungtinėse Amerikos Valstijose nuo 1787 metų, kai apkaltos institutas buvo įtvirtintas Konstitucijoje, federaliniu lygiu apkaltos procesas buvo inicijuotas 12 kartų, o šio proceso tvarka iš pareigų pašalinti tik keturi teisėjai. Jungtinių Amerikos Valstijų

Prezidentams apkaltos procesas buvo pradėtas tris kartus: 1868 metais – E.Džonsonui, 1974 metais – R.Niksonui ir 1999 metais – B.Klintonui. Tačiau visais atvejais apkaltos procedūros balsavimu dėl pašalinimo iš pareigų nebuvo baigtos. Nė vienas iš paminėtų Jungtinių Amerikos Valstijų Prezidentų nebuvo pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka.

Daugelio valstybių konstitucijose apkalta traktuojama kaip ypatingas procesas, kai sprendžiamas pareigūno konstitucinės atsakomybės klausimas. Tokiu būdu užtikrinama vieša demokratinė aukščiausių valstybės pareigūnų veiklos kontrolė, tačiau kartu jiems suteikiamos papildomos garantijos atlikti savo pareigas, vadovaujantis įstatymu ir teise. Konstitucijoje numatytų teisės pažeidimų padarymas - pagrindas pradėti apkaltą ir taikyti teisinę atsakomybę atitinkamam valstybės pareigūnui [37. p. 36]. Apkaltos proceso tikslas – aukštųjų valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimo išsprendimas.

Dažniausiai apkalta apibūdinama kaip ypatinga parlamentinė procedūra. Tai, pasak E.Jarašiūno, amerikietiškojo apkaltos modelio, kuriam būdingas vien Kongrese vykstantis apkaltos procesas, įtaka [37. p. 36]. Tačiau, tai, kad apkalta negali būti suprantama tik kaip parlamentinė procedūra ir bus bandoma atskleisti šiame skyriuje.

Mokslinėje literatūroje skiriami šie demokratinė valstybių konstitucijose įtvirtintų apkaltos institutų modeliai:

1) Apkaltos instituto modelis, kai kaltinimą reiškia ir pareiškta kaltinimą nagrinėja parlamentas - amerikietiškas apkaltos instituto modelis. Parlamentinė procedūra;

2) Apkaltos instituto modelis, kai kaltinimą reiškia parlamentas, o aukščiausių valstybės pareigūnų pašalinimo iš pareigų klausimą sprendžia specialiai parlamento sudaryta teismo pobūdžio institucija (Aukštasis Teisingumo Teismas arba Respublikos teisingumo teismas) Prancūzijoje;

3) Apkaltos instituto modelis, kai parlamento (ar jo rūmų) pareiškta kaltinimą nagrinėja konstitucinės justicijos institucija (Konstitucinis Teismas);

4) Apkaltos instituto modelis, kai apkaltos klausimus sprendžia parlamentas, gavęs konstitucinės justicijos institucijos (Konstitucinio Teismo) išvadą, ar yra pagrindas apkaltai – Rumunija, Armėnija, Lietuva [37. p. 38]. Autoriaus nuomone, tikslinga skirti ir penktą apkaltos instituto modelį, kuris *de jure* taikomas Jungtinėje Karalystėje. Šis apkaltos instituto modelis išskirtinas tuo, kad tai pirmasis žinomas apkaltos instituto modelis pasaulyje, kurio pagrindu vėliau susiformavo aukščiau paminėti keturi apkaltos instituto modeliai.

Remiantis aukščiau paminėta apkaltos instituto modelių klasifikacija, autoriaus nuomone tikslinga apkaltos instituto modelius suskirstyti į grupes, pagal tai, kokios teisės tradicijų šalyje jie taikomi. Tokiu būdu sąlyginai išskirtinos dvi pagrindinės apkaltos instituto modelių grupės:

1) apkaltos instituto modeliai, taikomi bendrosios teisės tradicijų šalyse, kuriuos autoriaus nuomone galima skirstyti į:

- istorinis apkaltos instituto modelis – pirmasis žinomas apkaltos instituto modelis pasaulyje, kuris atsirado viduramžių Anglijoje ir buvo skirtas Karūnos ministrams iš pareigų atleisti;
- apkaltos instituto modelis, kai kaltinimą reiškia ir pareikštą kaltinimą nagrinėja parlamentas - amerikietiškas apkaltos instituto modelis.

2) apkaltos instituto modeliai, taikomi civilinės teisės tradicijų šalyse, kuriuos autoriaus nuomone galima skirstyti į:

- apkaltos instituto modelis, kai kaltinimą reiškia parlamentas, o aukščiausių valstybės pareigūnų pašalinimo iš pareigų klausimą sprendžia speciali parlamento sudaryta teismo pobūdžio institucija;
- apkaltos instituto modelis, kai parlamento (ar jo rūmų) pareikštą kaltinimą nagrinėja konstitucinės justicijos institucija;
- apkaltos instituto modelis, kai apkaltos klausimus sprendžia parlamentas, gavęs konstitucinės justicijos institucijos išvadą, ar yra pagrindas apkaltai.

Analizuojant apkaltos instituto teisinį reguliavimą reikia atkreipti dėmesį, kad įvairiose valstybėse jis skiriasi, tačiau turi tik jam būdingus elementus:

1) apkalta taikoma tik tam tikriems pareigūnams, kurie paprastai išvardijami Konstitucijoje (valstybės vadovui, aukščiausiesiems vykdomosios ir teisminės valdžios pareigūnams, kai kuriose valstybėse - ir parlamento nariams);

2) apkalta galima tik specialiai nustatytais pagrindais. Tokie pagrindai paprastai yra priesaikos sulaužymas, Konstitucijos pažeidimas, valstybės išdavimas, taip pat įvairaus sunkumo nusikaltimai;

3) rezultatyvaus apkaltos proceso padarinys yra specifinė konstitucinė sankcija - asmens pašalinimas iš pareigų arba jo mandato panaikinimas. Tačiau apkalta nėra baudžiamosios atsakomybės taikymas, net jei jos pagrindas yra nusikaltimas. Tokiu atveju pašalinus asmenį iš pareigų, galimas jo baudžiamasis persekiojimas [37. p. 38].

Pažymėtina ir tai, kad apkaltos procedūra siejama su tradicinių trijų lygių valdžios hierarchijos aukščiausiais pareigūnais: Respublikos Prezidentu, teisėjais, parlamento nariais, tai yra su tais, kurie nepavaldūs kitiems pareigūnams.

Apkaltos proceso tikslas – objektyvus tyrimas ir kvalifikuotas teisinis valstybės pareigūnų tiriamų veiksmų įvertinimas [37. p. 38]. Arba kitaip sakant, apkaltos proceso tikslas yra aukščiausių valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimo išsprendimas.

Konstitucinės atsakomybės samprata. Konstitucinės atsakomybės sąvoka Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau - Konstitucinis Teismas) jurisprudencijoje pirmą kartą minima Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (toliau - 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas) [19]. Aiškindamas Lietuvos Respublikos Seimo (toliau - Seimas) statuto 259 straipsnyje pateiktą apkaltos instituto sąvoką, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad apkalta traktuojama kaip ypatingas procesas, kai sprendžiamas pareigūno konstitucinės atsakomybės klausimas. Procedūromis, būdingomis teisingam teisminiam procesui, siekiama ne atstoti teismą, bet užtikrinti, kad tinkamai ištyrus apkaltos bylos aplinkybes, bus priimtas teisingas sprendimas dėl pareigūno konstitucinės atsakomybės. Tikslindamas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime [19] pateiktą apkaltos instituto konstitucinę sampratą, Konstitucinis Teismas 2004 m. kovo 31 d. išvadoje „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (toliau - 2004 m. kovo 31 d. išvada) [22] konstatavo, kad apkalta – Konstitucijoje numatyta ypatinga procedūra, kai sprendžiamas Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų aukščiausiųjų valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimas, t. y. jų pašalinimas iš pareigų už šiuos Konstitucijoje nustatytus veiksmus: šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, nusikaltimo padarymą.

Apie konstitucinę atsakomybę kaip atskirą ar savarankišką atsakomybės rūšį, Lietuvoje iki 2004 m. nei teisės teorijos vadovėliuose, nei Seimo statute ar kitame norminiame akte iš esmės nekalbėta. Tačiau tuo metu bandyta konstitucinę atsakomybę priskirti politinės atsakomybės rūšiai. Pavyzdžiui, Seimo narys Č.Juršėnas 1999 m. balandžio 21 d. Konstitucinio Teismo nagrinėtoje byloje Nr. 3/99-5/99 pateikė šiuos argumentus: „Lietuvoje teisinis apkaltos institutas buvo sukurtas tik priėmus dabartinę Konstituciją, tačiau faktiškai jis niekuomet nebuvo taikytas. Apkalta traktuotina kaip politinės konstitucinės atsakomybės klausimo sprendimas pagal parlamentines procedūras ir dėl to ji laikytina demokratijos išraiška. Tai yra ne teisminis, bet parlamentinis procesas“ [19].

Pasak E.Šileikio, nuo 2004 m. (Respublikos Prezidento R.Pakso apkaltos kontekste) Lietuvos Respublikos Seimo ir teismų aktuose, mokslinėje ir oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje konstitucinės atsakomybės sąvoka vartojama vis dažniau. Šiais žodžiais įvardijama atskira teisinės atsakomybės rūšis [52. p. 1]. Taigi, natūralu, kad teisininkų bendruomenėje kilo ginčai dėl konstitucinės atsakomybės priskyrimo teisinės arba politinės atsakomybės rūšiai. Pasak A.Vaišvilos, „teisės literatūra atsakomybės apskritai neapibrėžia, tik teisinę. Perspektyvūs tie apibrėžimai, kurie atsakomybę sieja su pareiga [57. p. 360]. „Atsakomybė yra [...] specifinis socialinis ir moralinis teisinis asmens santykis su visuomene, kuriam būdingas savo moralinės pareigos ir teisės normų vykdymas.“ (Filosofijos žodynas, 1975, p. 36). Teisinė atsakomybė

teisės literatūroje apibūdinama taip: „Teisinė atsakomybė – tai teisinis įpareigojimas teisės subjektams garantuoti naudojimąsi savo teisėmis atitinkamų pareigų vykdymu nurodant, kad tokių pareigų nevykdymas virs atitinkamų teisių praradimu“. Asmens suvokimas būtinybės elgtis pagal teisių ir pareigų pusiausvyros reikalavimą bei šį reikalavimą atitinkantis elgesys ir yra atsakomybė [57. p. 358]. Atsakomybė įgyvendinama dviem būdais: 1) vykdant pareigas, kuriomis legalizuojamas naudojimas subjektinėmis teisėmis; 2) siaurinant subjektines teises, kai atsisakoma vykdyti teisėms proporcingas pareigas. Tai vykdoma valstybės prievartos priemonėmis [57. p. 358]. A.Vaišvilos nuomone, atsižvelgiant į tai, kuriuo iš šių būdų yra palaikoma konkretaus asmens teisinio statuso teisių ir pareigų pusiausvyra, teisinė atsakomybė gali būti skirstoma į pozityviają ir negatyviają. Pozityvioji teisinė atsakomybė – tai asmens suvokimas, kad naudodamasis subjektinėmis teisėmis jis privalo vykdyti atitinkamas pareigas ir savanoriškai atlyginti žalą, jei ši bus padaryta, kito asmens teisėms. Jai būdinga tai, kad ji įgyvendinama netaikant sankcijų. Tačiau, kai pats teisių turėtojas nenori savo laisvu apsisprendimu vykdyti jo teises legalizuojančių pareigų (veikti atsakingai), jį tam pačiam imperatyvui palenkia valstybės prievarta. Tokiu valstybės prievartos taikymo mechanizmu pozityvioji teisinė atsakomybė pereina į negatyviają teisinę atsakomybę. Negatyvioji teisinė atsakomybė – tai valstybės akcija, kai valstybė priverčia vieną iš teisinio santykio šalių įvykdyti kitos šalies naudai pareigą arba susiaurina teisės pažeidėjo subjektines teises iki jo paties susisaurintų pareigų apimties. Šiuo požiūriu negatyvioji teisinė atsakomybė iš esmės sutampa su teisingumo vykdymu. Jos įgyvendinimo įrankis – sankcija ir jos prievartinis taikymas. Negatyviajai teisinei atsakomybei atsirasti reikalingos tokios sąlygos: 1) teisės norma įpareigojanti teisės subjektą vykdyti pareigas, legalizuojančias jo teises; 2) teisės pažeidimas (atsisakymas vykdyti pareigas, su kuriomis įstatymas sieja naudojimąsi teisėmis); 3) negatyviosios teisinės atsakomybės subjektas gali būti tik kaltas asmuo; 4) teisės taikymo aktas, kuris yra juridinis pagrindas pritaikyti teisės normoje nustatytas sankcijas konkretaus teisės pažeidėjo teisėms. Tik esant visoms šioms keturioms sąlygoms, atsiranda pagrindas taikyti negatyviają teisinę atsakomybę [57. p. 359]. E.Šileikio nuomone, A.Vaišvilos pateikta „negatyviosios teisinės atsakomybės“ samprata verčia diskutuoti dėl jos priimtimumo. Todėl konstitucinės atsakomybės kontekste negatyviosios teisinės atsakomybės sampratą būtina keisti ir papildyti [52. p. 4]. Pasak E.Šileikio, „konstitucinės atsakomybės atveju reikėtų kalbėti ne apie „valstybės akciją“.... valstybės vadovui, bet apie valstybinės bendruomenės (jos atstovybės – Seimo – asmenyje) akciją, kurios maksimali baigtis saistoma Konstitucinio Teismo dalyvavimo. Apkaltos proceso atveju nėra santykio „valstybė ir valstybės vadovas“ arba „Seimas ir Respublikos Prezidentas“. Todėl teisiškai racionalus variantas yra toks: „valstybinė bendruomenė per savo atstovus pagal Konstitucijos 55 straipsnį ir valstybės atstovas – vadovas

pagal Konstitucijos 77 straipsnį [52. p. 4]. A.Vaišvila skiria šias teisinės atsakomybės rūšis: 1) baudžiamoji; 2) administracinė; 3) civilinė; 4) drausminė, kuri skirstoma į drausminę atsakomybę pagal: įstaigos darbo vidaus taisykles, pavaldumo tvarka pagal drausmės statutą, pagal nuostatus, kurie gali galioti kai kuriose ministerijose; 5) materialinė [57. p. 360]. Taigi, nors A. Vaišvila teisinę atsakomybę išanalizavo išsamiai, tačiau konstitucinės teisinės atsakomybės, kaip teisinės atsakomybės rūšies, neišskyrė. Vis dėlto teisinės atsakomybės sampratos analizė padės atriboti konstitucinę atsakomybę nuo kitų teisinės atsakomybės rūšių.

Pirmasis konstitucinę atsakomybę, kaip savarankišką teisinės atsakomybės rūšį, 2005 metais, vadovėlyje „Administracinė atsakomybė“ mini S.Šedbaras ir skiria šias teisinės atsakomybės formas: 1) civilinė; 2) materialinė; 3) drausminė; 4) tarnybinė; 5) administracinė; 6) baudžiamoji; 7) konstitucinė. Taip pat nurodo bendrus visoms teisinės atsakomybės rūšims būdingus požymius: 1) teisinė atsakomybė taikoma tik pagal teisės normas; 2) teisinės atsakomybės faktinis pagrindas – teisės pažeidimas; 3) teisinė atsakomybė taikoma kompetentingos valstybės institucijos aktu; 4) teisinės atsakomybės esmė – teisės pažeidėjo elgesio smerkimas ir teisinių sankcijų jam taikymas; 5) teisinės atsakomybės paskirtis – užtikrinti teisinę tvarką, saugoti tam tikras vertybes [50. p. 69-70].

Išsamiai konstitucinę atsakomybę (apkaltos kontekste) kaip „grynai“ teisinės atsakomybės rūšį analizuoja E.Šileikis straipsnyje „Konstitucinės atsakomybės buvimo („pripažinimo“) ir sampratos klausimas“. E. Šileikis argumentuotai siekia išsklaidyti abejones tų, kurie mano, kad konstitucinė atsakomybė nėra teisinės atsakomybės rūšis, bei pateikia štai tokią konstitucinės atsakomybės sampratą – „šalia nusikaltimų, baudžiamųjų nusižengimų ar administracinių teisės pažeidimų būtina išvelgti, subtilius arba šiurkščius konstitucinius nusižengimus, kurie iš esmės yra atskira teisės pažeidimų rūšis, už kuriuos atitinkami subjektai gali būti traukiami saviton teisinės atsakomybės“ [52. p. 2].

Konstitucinės atsakomybės pagrindas - konstitucinis nusižengimas, kitaip konstitucinis deliktas. Konstitucinis deliktas – tai konstitucinių teisinių santykių dalyvio (subjekto) veika (veikimas ar neveikimas), kuris neatitinka elgesio modelio, įtvirtinto konstitucinėje teisės normoje ir kuris užtraukia nustatytų priemonių (konstitucinių sankcijų) taikymą. Dažniausiai skiriami šie konstituciniai deliktai: 1) Konstitucijos pažeidimas; 2) pasikėsinimas į konstitucinę santvarką; 3) įstatymo (kito konstitucinės teisės akto) pažeidimas; 4) teismo sprendimo nevykdymas; 5) priesaikos sulaužymas; 6) konstitucinių pareigų nevykdymas (netinkamas vykdymas); 7) piktnaudžiavimas įgaliojimais ar teisėmis; 8) valstybės išdavimas ar kitas konstitucinės teisės pažeidimas, už kurį numatoma konstitucinė atsakomybė, praradus pasitikėjimą subjektu. Tai nebaigtinis konstitucinių deliktų sąrašas [30. p. 96].

Konstituciniai nusižengimai nuo kitų teisės pažeidimų ir politinių deliktų atskiriami pagal šiuos konstitucinei atsakomybei būdingus požymius: 1) patraukimo konstitucinės atsakomybės tikslą – ne nubausti tam tikrą subjektą, o atimti to subjekto įgytus konstitucinius įgaliojimus; 2) konstitucinė atsakomybė atsiranda tik pagal tiesiogiai išreikštas Konstitucijos normas; 3) konstitucinės atsakomybės gali būti patraukti tik Konstitucijoje įvardinti konstitucinių teisinių santykių subjektai, kurie turi specifinius (valdingus) konstitucinius įgaliojimus ir gali jų netekti Konstitucijoje numatytu būdu; 4) minėtus subjektus konstitucinės atsakomybės patraukia politinio pobūdžio institucija - Seimas, kuris remiasi Konstitucinio Teismo išvada dėl atitinkamų subjektų specialių įgaliojimų atėmimo apkaltos proceso tvarka faktinio ir formalaus teisinio pagrįstumo; 5) konstitucinei atsakomybei būtinas kaltės fakto teisminis tikrinimas ir nustatymas: tuo tikslu Seimas kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados, kuri rengiama tiriant faktines Seimo nurodytų konkrečių veiksmų aplinkybes; 6) patraukimas konstitucinės atsakomybės išreiškiamas kompetentingam iniciatoriui pateikiant represinės poveikio priemonės projektą ir pradedant jį svarstyti pagal nustatytą procedūrą. Patraukimas atsakomybės išreiškiamas teisės aktu – Seimo nutarimu, kuriuo įforminamas ir kartu individualizuojamas konstitucinės sankcijos skyrimas, dėl to pasibaigia arba iš esmės pasikeičia subjekto konstitucinis statusas, t. y. atimami jo specifiniai įgaliojimai; 7) patraukimo konstitucinės atsakomybės formalus pagrindas – konstitucijos pažeidimas, kitaip konstitucinis deliktas; 8) ribota subjekto, patraukto konstitucinės atsakomybės, teisminės savigynos galimybė, t. y. teisė apskųsti teismui jo atžvilgiu paskirtą konstitucinę sankciją [52. p. 15-16]. Išanalizavus konstitucinei atsakomybei būdingus požymius matyti, kad konstitucinė atsakomybė atitinka visas keturias negatyviajai teisinei atsakomybei atsirasti reikalingas sąlygas: 1) konstitucinė atsakomybė atsiranda tik pagal tiesiogiai įtvirtintas Konstitucijos normas; 2) patraukimo konstitucinės atsakomybės formalus pagrindas – Konstitucijos pažeidimas, kitaip konstitucinis deliktas; 3) konstitucinės atsakomybės gali būti patraukti tik Konstitucijoje įvardinti konstitucinių teisinių santykių subjektai, kurie turi specifinius (valdingus) konstitucinius įgaliojimus ir gali jų netekti Konstitucijoje numatytu būdu; 4) minėtus subjektus konstitucinės atsakomybės patraukia politinio pobūdžio institucija - Seimas, kuris remiasi Konstitucinio Teismo išvada dėl atitinkamų subjektų specialių įgaliojimų atėmimo apkaltos proceso tvarka faktinio ir formalaus teisinio pagrįstumo. Tačiau, pasak E.Šileikio, atsižvelgiant į konstitucinės ir politinės atsakomybės artumą, idealaus jų atskyrimo sunkumus, prasminga konstitucinę atsakomybę skirstyti į dvi stambias formas: konstitucinę politinę atsakomybę (plačiąja prasme) ir konstitucinę teisinę atsakomybę (siaurąją prasme).

Konstitucinė politinė atsakomybė savita tuo, kad nėra konkrečių atsakomybės formalių teisinių pagrindų ir realių teisminės gynybos garantijų. Tokia atsakomybė gali įgauti

įvairias formas: a) kai atsakomybėn traukiamas bet kuris Seimo skiriamas pareigūnas (Seimui ne mažiau kaip 71 Seimo nario balsų dauguma pareiškiant nepasitikėjimą juo ir taip jį atleidžiant iš pareigų); b) kai atsakomybėn traukiamas Ministras Pirmininkas (prieš jo valią Respublikos Prezidentui teikiant Seimui pritarti atleisti jį iš pareigų, taip pat Seimui ne mažiau kaip 71 Seimo nario balsų dauguma slaptu balsavimu pareiškiant nepasitikėjimą juo); c) kai atsakomybėn traukiamas ministras (Seimui ne mažiau kaip 71 Seimo nario balsų dauguma slaptu balsavimu pareiškiant nepasitikėjimą juo); d) kai atsakomybėn traukiama savivaldybės taryba (Seimui laikinai įvedus tiesioginį savivaldybės valdymą); e) kai atsakomybėn traukiamas Vyriausybė (Seimui ne mažiau kaip 71 Seimo nario balsų dauguma slaptu balsavimu pareiškiant nepasitikėjimą); f) kai atsakomybėn traukiamas Seimas (Respublikos Prezidentui paskelbiant jo pirmalaikius rinkimus) [52. p. 17].

Konstitucinė teisinė atsakomybė savita tuo, kad dvi jos formos: 1) konstitucinių įgaliojimų atėmimas apkaltos proceso tvarka; 2) atleidimas už teisėjo vardo pažeminimą – grindžiamos formaliais teisiniais pagrindais ir jų faktiškumo depolitizuoto profesionalaus nustatymo garantijomis [52. p. 17]. Autoriaus nuomone, būtent šis konstitucinės teisinės atsakomybės skirstymas į formas yra labai svarbus ir reikšmingas apkaltos kontekste atskiriant konstitucinę atsakomybę nuo kitų teisinės atsakomybės rūšių.

Kadangi konstitucinė teisinė atsakomybė skiriasi nuo kitų teisinės atsakomybės rūšių, todėl autoriaus nuomone, tikslinga pateikti esminius konstitucinės, baudžiamosios ir drausminės atsakomybės skirtumus. Konstitucinė atsakomybė nuo baudžiamosios atsakomybės skiriasi tuo, kad konstitucinę atsakomybę taiko ne teismas, bet politinio pobūdžio institucija - Seimas; konstitucinės atsakomybės tikslas ne nubausti asmenį, o atimti konstitucinius įgaliojimus ar apriboti galimybę juos įgyti; konstitucinės atsakomybės pagrindas nėra tik nusikaltimas, tačiau paaiškėjus nusikaltimo faktui - tai gali būti savarankiškas pagrindas konstitucinei atsakomybei atsirasti. Šioje vietoje vertėtų pacituoti Lenkijos valstybės tribunolo padarytas išvadas 2000 metais nagrinėtoje byloje Nr. P. 12/00, kur pasakyta, kad „Lenkų konstitucionalizmo tradicijoje, įvairiais istoriniais laikotarpiais, skirtingai buvo apibrėžiamas valstybės tribunolo tyrimo objektas (dalykas). Bet pagrindinis tyrimas buvo susijęs su konstituciniu deliktu, kuris suprantamas kaip veikimas ar neveikimas pažeidžiant Konstituciją ir įstatymus. Konstitucijos arba įstatymo pažeidimai gali turėti nusikaltimo požymių, tačiau net ir tokiu atveju konstitucinio delikto ir nusikaltimo sampratos negali būti sutapatinamos. Konstitucinė atsakomybė ir baudžiamoji atsakomybė – dvi skirtingos atsakomybės formos, kurios tam tikrais Konstitucijoje numatytais atvejais, tiriant tų pačių asmenų veiksmus, gali sudaryti vieną tyrimo dalyką valstybės tribunole [38. p. 619].

Pažymėtina, kad tam tikros teisės atėmimą numato ne tik konstitucinė atsakomybė, bet ir baudžiamoji, ir administracinė atsakomybė. Tačiau kartais sprendžiant administracinės ir baudžiamosios atsakomybės klausimą, šiomis sankcijomis negalima pasinaudoti, nes tam tikri asmenys valstybėje turi įgiję ypatingą konstitucinį imunitetą, susijusį su jų užimamomis pareigomis. Pavyzdžiui, Konstitucijos 86 straipsnyje nustatyta, kad Respublikos Prezidento asmuo neliečiamas: kol eina savo pareigas, jis negali būti suimtas, patrauktas baudžiamojon ar administracinėn atsakomybėn. Taigi Respublikos Prezidento atsakomybės klausimas gali būti sprendžiamas tik apkaltos proceso tvarka, t. y. patraukiant konstitucinėn atsakomybėn.

Konstitucinę atsakomybę būtina atskirti ir nuo drausminės atsakomybės. Nors šios atsakomybės rūšys yra panašios taikomomis sankcijomis – atleidimas iš darbo pagal darbo kodeksą ir pašalinimas iš pareigų pagal Konstitucijos 74 straipsnį, tačiau, pasak V. Bacevičiaus, šių teisinės atsakomybės rūšių skirtumai glūdi jų taikymo pagrinduose ir procedūrose. [30. p. 96].

Taigi galima teigti, kad po 2004 metais įvykusios Respublikos Prezidento apkaltos, konstitucinė atsakomybė tapo akivaizdžiai pripažinta teisinės atsakomybės rūšimi oficialiojoje mokslinėje ir Konstitucinio Teismo doktrinoje. Pasak E. Jarašiūno, neabejotina, kad apkalta – teisinės atsakomybės už teisės pažeidimus taikymas. Konstitucijoje numatytų teisės pažeidimų padarymas – pagrindas pradėti apkaltą ir taikyti teisinę atsakomybę atitinkam valstybės pareigūnui.

Lietuvoje taikomo apkaltos instituto modelio specifiką lemia tai, kad pagal Konstituciją apkaltos procese dalyvauja dvi valstybės valdžios institucijos: Seimas (politinė institucija) ir Konstitucinis Teismas (teisinė institucija). Kiekvienai jų tenka apibrėžtas vaidmuo. Konstitucinis Teismas sprendžia (teikia išvadą), ar valstybės pareigūno ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar šiais veiksmais Konstitucija pažeista šurkščiai, o Seimas iš pradžių inicijuoja apkaltą ir vėliau, gavęs Konstitucinio Teismo išvadą, kad asmuo, kuriam pradėta apkalta, šurkščiai pažeidė Konstituciją, sprendžia, ar pašalinti šį asmenį iš pareigų (panaikinti Seimo nario mandatą). Taigi, lietuviškame apkaltos modelyje susipina politiniai ir teisiniai elementai [37. p. 36-44]. Šią nuomonę patvirtina ir E. Šileikis, kuris teigia, kad konstitucinė atsakomybė yra iš dalies politinė (politizuota) tiek kiek „politinio pobūdžio institucija“ (Seimas, renkamas ir veikiantis ne pagal jo narių specialų teisinį išsilavinimą, bet remiantis politiniais susitarimais ir kompromisais) turi išimtinę teisę pasirinkti vieną iš dviejų alternatyvų: pašalinti pareigūną, kurio reikiamo konstitucinio delikto faktą nustatė Konstitucinis Teismas, iš pareigų arba jo nepašalinti [52. p. 10].

Autoriaus nuomone, apkaltos kontekste konstitucinė atsakomybė – vertintina kaip savarankiška teisinės atsakomybės rūšis, kurioje susipina teisiniai ir politiniai elementai, nes tai

lemia Konstitucijoje įtvirtintas apkaltos instituto modelis. Lietuvoje taikomo apkaltos instituto modelio išskirtinis požymis tas, kad įgaliojimai apkaltos procese suteikti dviem valstybės valdžios institucijoms – Seimui (politinė institucija) ir Konstituciniam Teismui (teisinė institucija). Toks apkaltos instituto modelis kelia nemažai diskusijų dėl konstitucinės atsakomybės priskyrimo teisinės ar politinės atsakomybės rūšiai. Mažiausiai diskusijų dėl konstitucinės atsakomybės taikymo, teisinė tai ar politinė atsakomybė (apkaltos kontekste) kiltų, jei būtų naudojama Vokietijos Pagrindinio Įstatymo 61 straipsnyje įtvirtintu apkaltos instituto modeliu. Vokietijoje, parlamento nariai tik inicijuoja apkaltos procesą, o aukščiausių valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimas yra sprendžiamas konstitucinės justicijos institucijoje – Konstituciniame Teisme.

1.1 Apkaltos instituto modeliai bendrosios teisės tradicijų šalyse

Kaip jau buvo minėta, sąlyginai išskirčiau dvi pagrindines apkaltos instituto modelių grupes: 1) apkaltos instituto modeliai, taikomi bendrosios teisės tradicijų šalyse, kurie skirstomi į: a) istorinis apkaltos instituto modelis – pirmasis žinomas apkaltos instituto modelis pasaulyje, kuris atsirado viduramžių Anglijoje ir buvo skirtas Karūnos ministrams iš pareigų atleisti; b) „amerikietiškas“ apkaltos instituto modelis, kai kaltinimą reiškia ir pareikštą kaltinimą nagrinėja parlamentas, ir 2) apkaltos instituto modeliai, taikomi civilinės teisės tradicijų šalyse. Kurie skirstomi į: a) apkaltos instituto modelis, kai kaltinimą reiškia parlamentas, o aukščiausių valstybės pareigūnų pašalinimo iš pareigų klausimą sprendžia speciali parlamento sudaryta teismo pobūdžio institucija; b) apkaltos instituto modelis, kai parlamento (ar jo rūmų) pareikštą kaltinimą nagrinėja konstitucinės justicijos institucija; c) apkaltos instituto modelis, kai apkaltos klausimus sprendžia parlamentas, gavęs konstitucinės justicijos institucijos išvadą, ar yra pagrindas apkaltai. Todėl tikslinga pateikti kiekvieno apkaltos instituto modelio, taikomo bendrosios teisės tradicijų šalyse, charakteristiką, tik jam būdingus bruožus, privalumus ir trūkumus.

Istorinis apkaltos instituto modelis. Apkalta atsirado viduramžių Anglijoje. Apkalta reiškė teisinį procesą parlamente ir visų pirma buvo skirta Karūnos ministrams iš pareigų atleisti. Ši procedūra pirmą kartą Anglijos parlamente surengta 1376 metais. Paskutinė byla nagrinėta 1801 metais. Apkalta Anglijoje buvo suprantama kaip sankcija, užtikrinanti konstitucinių susitarimų laikymąsi.

Jungtinėje Karalystėje nėra rašytinės Konstitucijos, Konstitucija šioje šalyje susideda iš įstatymų, papročių ir konvencijų. Taip pat galioja 1698 metų Teisių bilis, kuris reglamentuoja karūnos paveldėjimo klausimus ir karališkąsias privilegijas. Todėl teigiama, kad Jungtinėje

Karalystėje yra rašytinė, tačiau nekonsoliduota Konstitucija. [53. p. 197]. Apskritai bendrosios teisės tradicijų šalyse moralinės vertybės ir jų taikymo garantijos turi išskirtinę padėtį. Bendrosios politinės ir moralinės vertybės yra lygiavertės rašytinei ir bendrajai teisei. Šios normos tokios reikšmingos, kad atsispindi ne tik rašytinėse formaliose normose, bet ir konkrečių konstitucinių teisinių santykių praktikoje. Visuomeniniai socialiniai santykiai reguliuojami rašytinėmis teisės normomis ir konstituciniais papročiais. Konstitucinės teisės subjektams veikiant pagal rašytinės teisės normas ir laikantis konstitucinių papročių formuojami elgesio precedentai [44. p. 7]. Konstitucinis paprotys – tai tam tikras valstybės valdžios atstovo ar pareigūno elgesys, atitinkantis visuomenėje susiformavusias konstitucinės moralės nuostatas, t.y. konstitucinis elgesys [45. p. 46].

Taigi, kas yra tie konstituciniai susitarimai, už kurių nesilaikymą Anglijoje buvo galima apkalta. Pasak A.V.Dicey, Anglijos konstitucinę teisę sudaro du elementai: 1) konstituciniai įstatymai – tikroji teisė (teisinė dalis), ir 2) konstituciniai susitarimai, kurie sudaryti iš principų ar elgesio taisyklių, kurios, nors ir reglamentuoja įprastą Karūnos, ministrų ir kitų konstitucijai paklūstančių asmenų veiklą, pagrindine reikšme nėra įstatymai (sutartinė dalis). Konstituciniai susitarimai traktuojami kaip normos ar papročiai, apibrėžiantys, kaip turėtų būti (t. y. kaip tauta tikisi) naudojamosi vykdomosios valdžios diskretiškais įgaliojimais arba kitaip sakant – tai (daugiausia) normos skirtos apibrėžti naudojimąsi prerogatyva [33. p. 25-28].

Anglijos konstitucinė teisė susideda iš teismų taikomų ar jų pripažįstamų normų, sudarančią visumą įstatymų ir konstitucinių susitarimų, kurie susideda iš papročių, praktikų, maksimų ar priesakų, kurių netaiko ar nepripažįsta teismai, sudarančią visumą konstitucinės ar politinės etikos. Trumpiau kalbant, Anglijoje šalia rašytinės teisės susidarė nerašytinė arba sutartinė Konstitucija. Konstitucinė teisė, o ne moralė yra teisinių tyrinėjimų objektas. Pasak A.V.Dicey, geriausiai susitarimus, kurie sudaro Anglijos konstitucinę moralę apibūdina šie Freemano žodžiai: Anglijoje yra ištisa politinės moralės sistema, sąvadas valstybės veikėjų elgesį reglamentuojančių priesakų, kurių nerasime nei jokiame įstatyme, nei bendrojoje teisėje, tačiau kuris praktikoje laikomas vargu ar mažiau šventu negu bet kuris pagrindinis šalies teisės aktas. Kai anglas kalba apie konstitucinį ar nekonstitucinį valstybės veikėjo poelgį, jis turi omenyje kažką visiškai skirtingo negu tuomet, kai kalba apie teisėtą ar neteisėtą elgesį [33. p. 279-291].

Kaip jau buvo paminėta, konstituciniai susitarimai nėra įstatymai arba kitaip sakant normos, kurias taikys teismai, todėl kyla klausimas, kokia sankcija užtikrinamas konstitucinių santykių (susitarimų) laikymasis, nes sunku įžvelgti, kokia galia verčia laikytis normų, kurios nėra užtikrinamos teismine prievarta. Atsakymas – konstitucinių susitarimų laikymąsi užtikrina baiminimasis apkaltos. Pasak A.V.Dicey, jeigu šis požiūris būtų visai ne „susitarimai“, bet

„įstatymai“ tiksliausia šio termino prasme, vienintelis jų ypatumas būtų tas, kad tai būtų įstatymai, už kurių pažeidimą baustų ypatinga teisminė institucija, o būtent - parlamento Aukštasis Teismas. Galimos apkaltos, o ne kalėjimo ar ešafoto baimė vertė laikytis konstitucinių susitarimų. Tačiau apkalta, kaip konstitucinės moralės laikymosi užtikrinimo priemonė, visuomet kentėjo dėl vieno didelio trūkumo. Galimybė ja pasinaudoti teikė, ar net stimuliavo, svarbiausią politinio papročio pažeidimą. Apkaltos baiminęs ministras, atsižvelgęs į tai, kad parlamentas buvo vienintelis teismas, kuriame galėjo vykti apkaltos procesas, pataria Karūnai nesušaukti parlamento. Jeigu parlamento skiriamos bausmės baimė būtų vienintelis kliuvinys pažeisti Konstituciją, galėtume būti tikri, kad drąsus partijos veikėjas dabar, kaip daryta ankstesniais šimtmečiais, kartais siūlytų parlamentui nesusirinkti.

Konstitucinių susitarimų laikymąsi taip pat užtikrina ir viešosios nuomonė galia. Viešoji nuomonė įteisina visuotinai pripažintus priesakus, reglamentuojančius politinį gyvenimą. Tačiau daugelis elgesio normų, kurias visiškai paremia viešoji nuomonė, kasdien pažeidžiamos. Viešoji nuomonė reikalauja laikytis pažadų ir smerkia padarytus nusikaltimus, tačiau šiuo atveju viešosios nuomonės poveikį paremia įstatymas ar, kraštutiniu atveju, - valstybės žinioje esanti fizinė prievarta. Taigi tvirtinti, jog konstituciniai susitarimai įgyja privalomą galią vien tik dėl viešojo pritarimo, yra beveik tas pats, kaip laikytis panašios doktrinos, kad tarptautinės teisės susitarimų gyvavimą palaiko tik moralinė galia. Visi juk suvokia, kad tarptautinei moralei rodomą pagarbą didžia dalimi sąlygoja ne moralinė galia, bet fizinė, kurią įkūnija kariuomenės ir karo laivynai. Todėl ir konstitucinius susitarimus paremia ir jų laikymąsi užtikrina kažkas dar šalia viešojo pritarimo, o tai yra ne kas kita, kaip įstatymo galia. A.V.Dicey teigia, kad baiminimasis apkaltos gali sukurti svarbiausias politinės etikos dogmas, o viešoji nuomonė neabejotinai stiprina jų įtaką, tačiau sankcija verčianti laikytis pagrindinių konstitucinių principų bei konstitucinių susitarimų, kuriuose šie principai išreikšti, yra ta, jog šių principų ir konstitucinių susitarimų pažeidimas beveik nedelsiant sukels konfliktą tarp pažeidėjo ir teismų bei šalies įstatymų.

Konstituciniai susitarimai nėra įstatymai, tačiau kadangi jie faktiškai turi privalomąją galią, savo sankciją kildina iš fakto, jog kiekvienas, kuris juos pažeidžia, galiausiai turi pažeisti įstatymą bei užsitraukti teisės pažeidėjui nustatytą bausmę. Taigi galia, kuri kraštutiniu atveju verčia laikytis konstitucinės moralės yra paties įstatymo galia [33. p. 292-299]. Tačiau kaip pažymi A.V.Dicey, apkaltos procesas Anglijoje jau seniai nebevartojamas. Apkaltos už Konstitucijos pažeidimus nebuvo imtasi jau daugiau negu pusantro šimtmečio. Ginklas, kuriuo anksčiau būdavo atremiami pasikėsinimai į laisvę, nuo nenaudojimo surūdijo; jis atidėtas į šalį greta kitų konstitucinių senienų. Todėl ją pakeitė nepasitikėjimo ministrais ar visu ministrų kabinetu institutas.

„Amerikietiškas“ apkaltos instituto modelis. Anglijoje „gimusią“ apkaltos idėją perėmė ir sėkmingai savo šalyje pritaikė nepriklausomybę iškovojusios Jungtinės Amerikos Valstijos.

Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucijoje numatyta aukščiausių valstybės pareigūnų pašalinimo iš užimamų pareigų apkaltos procedūra, vykstanti tik kongrese, teisinėje literatūroje dar vadinama „amerikietiškoju“ apkaltos instituto modeliu.

Esminiai „amerikietiškojo“ apkaltos instituto modelio elementai: 1) tai parlamentinė procedūra, 2) taikoma tik Konstitucijoje išvardintiems vykdomosios ir teisminės valdžios atstovams, 3) tai procesas, kuris vyksta laikantis nustatytų taisyklių, 4) apkalta galima tik dėl veikų išvardintų Konstitucijoje, 5) rezultatyviai pasibaigusio apkaltos proceso padarinys – aukšto valstybės pareigūno pašalinimas iš pareigų [37. p. 37].

Pirmosios ir seniausios galiojančios Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucijos II straipsnio 4 skyrius numato, kad Prezidentas, viceprezidentas ir visi Jungtinių Valstijų pareigūnai gali būti pašalinami iš pareigų, kai apkaltos proceso tvarka jie pripažįstami kaltais dėl valstybės išdavimo, kyšininkavimo ar kito sunkaus arba nesunkaus nusikaltimo padarymo [55. p. 275]. Apkaltos procedūros iniciatyvos teisė priklauso Atstovų rūmams. Šiuose rūmuose paprasta kongreso narių dauguma priimamas sprendimas iškelti kaltinimą konkrečiam asmeniui ir perduoti pradėtą procesą į Senatą. Šiame etape taip pat formuojami konkretūs kaltinimai asmeniui, prieš kurį pradėta apkaltos procedūra. Toliau procesas persikelia į Senatą. Senate apkaltos procesas vyksta laikantis įprastų prisiėkusiųjų teisme teismo nagrinėjimo procedūrų (šalių pasisakymai, liudytojų apklausos, įrodymų tyrimas). Išimtinė teisė vykdyti bendrosios kompetencijos teismo funkcijas ir svarstyti visas apkaltos bylas priklauso Senatui [61. p. 349]. Jei apkaltos procedūra taikoma Prezidentui, posėdžiui pirmininkauja Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Senate priimamas sprendimas dėl kiekvieno „apkaltos straipsnio“ pagal surašytą sprendimo dėl apkaltos proceso pradėjimo tekstą. Apkaltos proceso metu iš pareigų asmenį galima pašalinti tik jei tam pritaria ne mažiau nei du trečdaliai posėdyje dalyvaujančių Senato narių. Posėdyje dalyvaujantys senatoriai privalo prisiekti. Jei nors vienas apkaltos teksto punktas surenka du trečdalius posėdyje dalyvavusių Senato narių balsų, laikoma, kad apkalta įvyko ir toks asmuo pašalinamas iš pareigų. Apkaltos tvarka asmenims pašalintiems iš einamų pareigų, atimama teisė užimti garbingas, oficialias ar apmokamas pareigas Jungtinių Amerikos Valstijų tarnyboje. Apkaltos proceso tvarka asmuo pašalintas iš pareigų, taip pat gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn įstatymų nustatyta tvarka.

Parlamentinis apkaltos procedūros modelis, dar vadinamas „amerikietiškoju“ apkaltos instituto modeliu, be Jungtinių Amerikos Valstijų įtvirtintas Brazilijos ir Japonijos konstitucijose.

1947 metų Japonijos Konstitucijoje jaučiama didelė anglosaksų teisės tradicijų šalių, o ypatingai pagrindinio Jungtinių Amerikos Valstijų įstatymo - 1787 metų Konstitucijos įtaka. Reikėtų pažymėti, kad pirmoji Japonijos Konstitucija priimta 1889 metais, priešingai nei antroji, kuri priimta 1947 metais, rėmėsi civilinės teisės tradicijų šalių, tokių kaip Prancūzijos ir Vokietijos šalių patirtimi. Japonijos Konstitucija numato, kad apkaltos proceso tvarka iš pareigų gali būti pašalinti tik teisėjai. Konstitucijos 64 straipsnyje nustatyta, kad tam tikslui Parlamentas iš aukštųjų ir žemųjų parlamento rūmų narių sudaro teismą, kurie apkaltos (impicimento) proceso tvarka tiria teisėjų pažeidimus ir sprendžia dėl jų pašalinimo iš pareigų klausimą. Tai vykdoma apkaltos proceso tvarka, kuri nustatyta atskiru įstatymu. Konstitucijos 78 straipsnyje nustatyta, kad teisėjai negali būti pašalinti iš pareigų kitokiu būdu kaip viešai vykstančio apkaltos proceso tvarka, išskyrus atvejus, kai teisėjas negali eiti užimamų pareigų, nes teismo tvarka yra pripažintas negalintis eiti pareigų dėl savo psichinės ar fizinės būklės [61. p. 388-390].

Panašus apkaltos instituto modelis įtvirtintas ir Brazilijos Federacinės Respublikos 1988 metų spalio 5 dieną priimtoje Konstitucijoje. Šios Konstitucijos 85 straipsnis, kuriame kalbama apie Respublikos Prezidento atsakomybę, nustato sąrašą veiksmų, kurie traktuojami kaip valstybės vadovo piktnaudžiavimas valdžia ir pasikėsinimas į federalinės Konstitucijos ginamas vertybes. Išvardinti nusikaltimai apibrėžiami įstatymu. Tam, kad Respublikos Prezidentą Aukščiausiasis Teismas galėtų teisti už kriminalinius nusikaltimus ar Senatas savo sprendimu pripažintų Prezidentą piktnaudžiavus suteiktais įgaliojimais, būtinas dviejų trečdalių Parlamento narių sutikimas. Konstitucijoje numatyti atvejai, kuomet Prezidentas laikinai nevykdo pareigų (nušalinamas nuo pareigų): 1) kai Federacijos Aukščiausiasis Teismas sutinka nagrinėti skundą dėl Prezidento padarytos bendrakriminalinės veikos, 2) dėl nusikaltimo padarymo, kuris traktuojamas kaip piktnaudžiavimas valdžia, kai dėl to procesas pradėtas Senate. Jei tyrimas tęsiasi ilgiau kaip 180 dienų ir nėra priimto sprendimo, Prezidentas vėl gali eiti savo pareigas, jei tai netrukdytų vykstančiam procesui. Konstitucijoje taip pat įtvirtinta nuostata, kad iki nuosprendžio priėmimo, kai procesas vyksta dėl Prezidento padarytos nusikalstamos veikos, Respublikos Prezidentas negali būti suimtas [61. p. 459-460].

Pasak E.Jarašiūno, didžiausias amerikietiškojo apkaltos instituto modelio trūkumas – tai, kad politinė institucija sprendžia teisinius klausimus. Net ir tai, kad posėdžiui pirmininkauja Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, o posėdyje dalyvaujantys senatoriai duoda iškilmingą priesaiką, tik išryškina teisinio elemento, atliekant tyrimą, prioritetą. Sakoma, kad Senatas veikia tarsi prisiekusiųjų teismas. Bet tie prisiekusieji – politikai, kurių simpatijos ar antipatijos žinomos. Politinės institucija – prastas teisingumo vykdytojas, net jei veikia teisminiam procesui būdingomis formomis. Nors šiame procese jiems tenka teisiškai kvalifikuoti tiriamus veiksmus, parlamentarai – ne teisininkai profesionalai. Parlamentarams, kaip politiniams veikėjams,

politinis tikslingumas, politiniai, dažnai užkulisiniai, susitarimai išlieka svarbiausi sprendimų pasirinkimo orientyrai, todėl faktų tyrimas ir jų kvalifikavimas neretai virsta pozicijos ir opozicijos „tarpusavio santykių“ aiškinimosi ginklu. Sprendimą tokioje procedūroje, kuriam būdingas politinių ir teisinių aspektų susipynimas, lemia parlamento daugumos balsavimas. Su parlamento dauguma susijęs asmuo gali tikėtis didesnio atleidimo arba kartais daugumai paprasčiausiai nenaudingas „saviškio“ ar „sajungininko“ apkaltinimas [37. p. 37].

1.2 Apkaltos instituto modeliai civilinės teisės tradicijų šalyse

XX amžiuje imtasi ieškoti kitokių apkaltos modelių, kuriuose teisė įgytų persvarą prieš politiką, kuriuos taikant būtų galima tikėtis daug objektyvesnio faktų ištyrimo ir kvalifikuoto jų įvertinimo [37. P. 37].

Civilinės teisės tradicijai priklausančių valstybių konstitucijose įtvirtintų apkaltos institutų lyginamoji analizė rodo, kad tokiose šalyse kaip Austrija, Vokietija, Prancūzija, Italija, Portugalija, Rusija, Lenkija egzistuoja tokie apkaltos instituto modeliai, kuriuose teisė įgyja persvarą prieš politiką. Taikant šių šalių Konstitucijose įtvirtintus apkaltos instituto modelius faktų ištyrimas yra daug objektyvesnis ir kvalifikuotesnis jų įvertinimas. Šiems apkaltos instituto modeliams būdinga tai, kad apkaltos procedūra, skirtingai nuo „amerikietiškojo“ apkaltos instituto modelio, nėra tik parlamentinė procedūra, nes apkaltą inicijuoja politikai (parlamento nariai), o lemiamą sprendimą dažniausiai priima aukščiausiosios teisinės institucijos - Aukštasis Teisingumo Teismas arba Respublikos teisingumo teismas (Prancūzijoje), Konstitucinis Teismas (Vokietijoje, Austrijoje), Aukštasis apkaltos teismas (Suomijoje). Vartojama sąvoka „dažniausiai“, nes kaip jau buvo minėta, yra valstybių (Lietuva, Rumunija, Armėnija), kur apkaltos procesą inicijuoja parlamentas, vėliau kreipiamasi į konstitucinės justicijos instituciją išvados, ar yra pagrindas apkaltai pradėti, ir tik gavęs konstitucinės justicijos institucijos išvadą, kad asmuo padarė konstitucijoje numatytus pažeidimus, parlamentas sprendžia, ar tokį valstybės pareigūną pašalinti iš pareigų.

Kaip jau buvo minėta, civilinės teisės tradicijų šalyse skiriami šie apkaltos instituto modeliai:

1) apkaltos instituto modelis, kai kaltinimą reiškia parlamentas, o aukščiausių valstybės pareigūnų pašalinimo iš pareigų klausimą sprendžia speciali parlamento sudaryta teisminio pobūdžio institucija;

2) apkaltos instituto modelis, kai parlamento (ar jo rūmų) pareikštą kaltinimą nagrinėja konstitucinės justicijos institucija;

3) apkaltos instituto modelis, kai apkaltos klausimus sprendžia parlamentas, gavęs konstitucinės justicijos institucijos išvadą, ar yra pagrindas apkaltai.

Toliau šiame darbe apžvelgiami kiekvienam šių modelių būdingi bruožai, taip pat paminėta kokiose šalyse jis taikomas.

Apkaltos instituto modelis, kai kaltinimą reiškia parlamentas, o aukščiausių valstybės pareigūnų pašalinimo iš pareigų klausimą sprendžia speciali parlamento sudaryta teisminio pobūdžio institucija. Toks apkaltos instituto teisinis reguliavimas nustatytas Prancūzijos, Lenkijos ir Suomijos Konstitucijose.

1958 metų Prancūzijos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta, kad parlamentas (ar jo žemieji rūmai) reiškia kaltinimą, o aukščiausių valstybės pareigūnų pašalinimo iš pareigų klausimą sprendžia speciali parlamento sudaryta teisminio pobūdžio institucija („hibridinis teismas“) [37. p. 38]. Konstitucijos 68 straipsnyje nustatyta, kad Respublikos prezidentas atsako už savo veiksmus, kuriuos atliko įgyvendindamas įgaliojimus, tik valstybės išdavimo atveju. Jis gali būti apkaltintas tik abiejų rūmų atviru balsavimu priėmus vienodą sprendimą absoliučia jų narių balsų dauguma; jį teisia Aukščiausiasis Teisingumo teismas. Aukščiausiąjį Teisingumo Teismą sudaro nariai, kuriuos iš savo sudėties po lygiai renka Nacionalinis Susirinkimas ir Senatas po kiekvieno dalinio ar visiško šių rūmų atnaujinimo. Jie iš savo narių išsirenka pirmininką [55. p. 24].

Lenkijos Respublikos Konstitucijoje numatyta, kad apkaltos procesą Respublikos Prezidentui gali inicijuoti ketvirtadalis parlamento narių, o sprendimas pradėti apkaltos procesą priimamas, jei tam pritaria ne mažiau kaip du trečdaliai parlamento narių. Priėmus sprendimą pradėti apkaltos procesą, byla perduodama Valstybės tribunolui. Valstybės tribunolas sudaromas iš narių, kurių ne mažiau kaip pusės kvalifikacija turi prilygti teisėjo kvalifikacijai. Juos į valstybės tribunolą siūlo seimo ir senato atstovai. Tribunolui pirmininkauja Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Apkaltos procesui prasidėjus, valstybės prezidento įgaliojimai sustabdomi [67].

Suomijoje inicijuoti apkaltą Respublikos Prezidentui turi teisę Teisingumo ministras, Parlamento kontrolierius (ombudsmenas) arba Vyriausybė, jeigu mano, kad Respublikos Prezidentas yra kaltas dėl išdavystės ar nusikaltimo žmogiškumui. Parlamentas ne mažiau kaip trijų ketvirtadalių balsų dauguma sprendžia, ar perduoti kaltinimus Generaliniam prokurorui, kad būtų pradėtas vykdyti baudžiamasis persekiojimas. Šioje šalyje apkaltos instituto teisinis reguliavimas pasižymi tuo, kad apkaltos bylą nagrinėja speciali tam sukurta institucija - Aukštasis Apkaltos Teismas. Šis teismas susideda iš Aukščiausiojo Teismo pirmininko (pirmininkaujantis), Administracinio teismo pirmininko, trijų vyriausių pagal amžių Apeliacinio

teismo teisėjų ir dar penkių narių, kuriuos ketverių metų terminui renka Parlamentas. Apkaltos proceso metu Prezidento įgaliojimai sustabdomi [67].

Apkaltos instituto modelis, kai parlamento (ar jo rūmų) pareikštą kaltinimą nagrinėja konstitucinės justicijos institucija. Toks apkaltos instituto modelis įtvirtintas Vokietijos, Austrijos ir Italijos Konstitucijose. Vokietijos Federalinio įstatymo 61 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad Bundestagas arba Bundesratas gali kreiptis į Federalinį Konstitucinį Teismą, kaltindamas federalinį prezidentą dėl tyčinio Pagrindinio įstatymo ar kito federalinio įstatymo pažeidimo. Pateikti kaltinimą galima, jei to reikalauja ne mažiau kaip ketvirtadalis Bundestago narių arba ketvirtadalis Bundesrato balsų. Priimti nutarimą dėl kaltinimo iškėlimo galima, surinkus du trečdalius Bundestago narių arba du trečdalius Bundesrato balsų. Kaltinimui atstovauja kaltinančios institucijos įgaliotinis. Minimo straipsnio 2 dalyje numatyta, kad jei Federalinis Konstitucinis Teismas nustato, kad federalinis prezidentas yra kaltas dėl tyčinio Pagrindinio Įstatymo ar kito federalinio įstatymo pažeidimo, jis gali paskelbti jį netekusiu savo pareigų. Iškėlus kaltinimą, Federalinis Konstitucinis Teismas gali laikinu potvarkiu nustatyti, kad federalinis prezidentas nušalinamas nuo pareigų [55. p. 61].

Austrijos Respublikos Konstitucijoje numatyta, kad apkaltos procesas pradamas tik prieš Federacijos Prezidentą dėl federalinės Konstitucijos pažeidimo. Apkaltos procesas galimas tik Federalinės Asamblėjos sutikimu. Atstovų rūmų nariai balsuoja, ar Federalinė Asamblėja turėtų užsiimti apkaltos byla. Esant atstovų rūmų pritarimui, Federalinis Kancleris sušaukia Federalinę Asamblėją. Po to apkaltos procesas persikelia į Konstitucinį Teismą, kuris pasisako, ar Federacijos Prezidentas turi atsakyti už Konstitucijos pažeidimą [64].

Italijos Respublikos Konstitucijoje skelbiama, kad Respublikos Prezidentas nėra atsakingas už veiksmus, atliktus savo kaip valstybės vadovo pareigas, išskyrus valstybės išdavimą arba pasikėsinimą į Konstitucijos saugomas vertybes. Dėl šių veiksmų Parlamentas tautos atstovų ir senatorių balsų dauguma gali pareikšti kaltinimus ir pradėti apkaltą Prezidentui. Šiuos kaltinimus nagrinėja Konstitucinis Teismas. Konstitucinį Teismą paprastai sudaro 15 teisėjų, kurių trečdalį skiria Prezidentas. Konstituciniam Teismui priimant sprendimą dėl Prezidentui inicijuotos apkaltos, jo sudėtis ad hoc papildoma dar 16 narių, kuriuos iš piliečių sąrašo renka Parlamentas. Nariai turi atitikti reikalavimus, keliamus pretenduojantiems būti išrinktiems senatoriais [61. p. 146].

Taigi, šiose šalyse parlamente inicijuota apkaltos procedūra keliasi į Konstitucinį Teismą, kuris nagrinėja pareikštus kaltinimus ir nustatęs įstatymų pažeidimus turi teisę pašalinti kaltinamą asmenį iš pareigų [67].

Apkaltos instituto modelis, kai apkaltos klausimus sprendžia parlamentas, gavęs konstitucinės justicijos institucijos išvadą, ar yra pagrindas apkaltai. Toks apkaltos instituto modelis įtvirtintas Rusijos, Armėnijos ir Lietuvos Konstitucijose.

Armėnijos Konstitucijos 57 straipsnyje pasakyta, kad Respublikos Prezidentas gali būti pašalintas iš pareigų tik nustačius, kad jis išdavė valstybę ar padarė sunkų nusikaltimą. Išvadą, ar buvo padaryti veiksmai, kuriais kaltinamas Respublikos Prezidentas, teikia Konstitucinis Teismas, į kurį nutarimu, priimtu visų parlamento narių dauguma, kreipiasi Nacionalinis susirinkimas. Sprendimas dėl Respublikos Prezidento pašalinimo iš pareigų priimamas tik gavus Konstitucinio Teismo išvadą, kad tokie veiksmai buvo ir tik tada, kai už tai balsuoja du trečdaliai visų parlamento narių. Gavus Konstitucinio Teismo išvadą, kad Prezidentas nepadarė veiksmų, kuriais jis kaltinamas, klausimas dėl to Nacionaliniame susirinkime nebesvarstomas [63].

Rusijos Federacijoje Konstitucinę kontrolę atlieka Konstitucinis Teismas. Tik jis tiria Federacijos Prezidento politinės atsakomybės ir pašalinimo iš pareigų klausimus, tačiau sprendimą dėl pašalinimo iš pareigų priima politinė institucija - Federacijos Taryba [53. p. 354].

Analizuojant apkaltos instituto modelius bendrosios ir civilinės teisės tradicijų šalyse matyti, kad kiekvienas iš jų turi išskirtinius, tik jam būdingus bruožus ir yra pritaikytas konkrečios valstybės konstitucinei sąrangai. Nors apkaltos instituto samprata nuo Anglijos apkaltos instituto modelio naujausiais laikais skiriasi, tačiau esminiai bruožai išlieka. Apkalta - kvaziteisminė procedūra, kurioje ne paskutinį vaidmenį vaidina parlamentas, tačiau skirtingai nuo viduramžių Anglijos apkaltos, kai apkalta buvo taikoma parlamento nariams, apkaltos instituto modelis skiriasi tuo, kad naujausiais laikais apkalta dažniausiai taikoma vykdomosios valdžios atstovams – valstybės vadovams, teisėjams. Apkalta visais atvejais inicijuojama parlamente. Apkaltos klausimai, išskyrus „amerikietiškaį“ apkaltos instituto modelį, daugelyje šalių nagrinėjami konstitucinės justicijos institucijose.

Pasak E.Jarašiūno, nuoseklaus apkaltos konstitucinio reguliavimo pavyzdžiu galėtų būti Vokietijos pagrindinis įstatymas [37. p. 38]. Šiai nuomonei pritartina, nes toks apkaltos instituto modelis geriausiai tiktų Lietuvos teisinei sistemai ir labiausiai atitiktų šių dienų realijas. Jei būtų galimybė keisti apkaltos instituto teisinį reguliavimą Lietuvoje, tai Seimo narių grupei, rengiančiai Konstitucijos pakeitimo projektą, rekomenduotina rinktis tokį apkaltos proceso reguliavimą, koks numatytas Vokietijos pagrindiniame įstatyme, nes geriausia, kad konstitucinę teisinę atsakomybę taikytų konstitucinės justicijos institucija – Konstitucinis Teismas, kuris sudaromas tik profesiniu pagrindu, taiko vien teisinius tyrimo metodus, jo priimami sprendimai tik teisiniai, o ne politinė institucija Seimas, kur didelę reikšmę turi politiniai interesai, susitarimai ir kompromisai. Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas apkaltos proceso reguliavimas priskiriamas apkaltos instituto modeliui, kai apkaltos klausimus

sprendžia parlamentas, gavęs konstitucinės justicijos institucijos išvadą, ar yra pagrindas apkaltai. Plačiau apie tai antrame šio darbo skyriuje.

Taigi apibendrinant tai, kas išdėstyta šiame skyriuje, galima daryti tokias išvadas:

1. Apkalta - ypatingas procesas, kai sprendžiamas pareigūno konstitucinės atsakomybės klausimas, už Konstitucijoje numatytų teisės pažeidimų padarymą. Konstitucijoje numatytų teisės pažeidimų (konstitucinių deliktų) padarymas – pagrindas pradėti apkaltą ir taikyti konstitucinę atsakomybę atitinkamam valstybės pareigūnui. Apkaltos kontekste konstitucinė atsakomybė – vertintina kaip savarankiška teisinės atsakomybės rūšis. Nors įvairiose valstybėse konstitucinis apkaltos instituto reguliavimas skiriasi, tačiau demokratinėje teisinėje valstybėje apkaltos institutas apima šiuos elementus: 1) apkalta gali būti taikoma tik tam tikriems pareigūnams, kurie paprastai išvardijami Konstitucijoje; 2) apkalta galima tik specialiai nustatytais pagrindais, kurie įtvirtinti Konstitucijoje: tokie pagrindai yra priesaikos sulaužymas, konstitucijos pažeidimas, valstybės išdavimas, taip pat įvairaus sunkumo nusikaltimai; 3) apkaltos procesas dažniausia vyksta parlamente, laikantis taisyklių, būdingų teisminiam nagrinėjimui: sprendimui priimti reikalinga kvalifikuota balsų dauguma; 4) rezultatyvaus apkaltos proceso padarinys yra specifinė konstitucinė sankcija - asmens pašalinimas iš pareigų arba jo mandato panaikinimas.

2. Galima išskirti dvi pagrindines apkaltos instituto modelių grupes: 1) apkaltos instituto modeliai, taikomi bendrosios teisės tradicijų šalyse, kurie skirstomi į: a) istorinis apkaltos instituto modelis – pirmasis žinomas apkaltos instituto modelis pasaulyje, kuris atsirado viduramžių Anglijoje ir buvo skirtas Karūnos ministrams iš pareigų atleisti; b) apkaltos instituto modelis, kai kaltinimą reiškia ir pareikštą kaltinimą nagrinėja parlamentas – „amerikietiškas“ apkaltos instituto modelis, ir 2) apkaltos instituto modeliai, taikomi civilinės teisės tradicijų šalyse, kurie skirstomi į: a) apkaltos instituto modelis, kai kaltinimą reiškia parlamentas, o aukščiausių valstybės pareigūnų pašalinimo iš pareigų klausimą sprendžia speciali parlamento sudaryta teisminio pobūdžio institucija; b) apkaltos instituto modelis, kai parlamento (ar jo rūmų) pareikštą kaltinimą nagrinėja konstitucinės justicijos institucija; c) apkaltos instituto modelis, kai apkaltos klausimus sprendžia parlamentas, gavęs konstitucinės justicijos institucijos išvadą, ar yra pagrindas apkaltai.

3. Lietuvoje taikomo apkaltos instituto modelio specifiką lemia tai, kad pagal Konstituciją apkaltos procese dalyvauja dvi valstybės valdžios institucijos: Seimas (politinio pobūdžio institucija) ir Konstitucinis Teismas (teisminės valdžios institucija), taigi susipina teisiniai ir politiniai elementai. Todėl konstitucinė atsakomybė yra iš dalies politinė (politizuota) tiek, kad politinio pobūdžio institucija - Seimas, turi išimtinę teisę pasirinkti vieną iš dviejų

alternatyvų: pašalinti pareigūną, kurio reikiamo konstitucinio delikto faktą nustatė Konstitucinis Teismas, iš pareigų arba jo nepašalinti.

2. APKALTOS INSTITUTAS LIETUVOS KONSTITUCINĖJE TEISĖJE

Apkalta Lietuvos Respublikos teisės sistemoje - konstitucinis institutas, pirmą kartą įtvirtintas, priėmus 1992 metais Lietuvos Respublikos Konstituciją (toliau – Konstitucija). Konstitucijos 74 straipsnyje nustatytos visos apkaltos procesui svarbios pagrindinės nuostatos: „Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, šturksčiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas“ [1]. Pažymėtina, kad asmenų, kurie iš pareigų gali būti pašalinti apkaltos proceso tvarka ir apkaltos pagrindų sąrašas, numatyti Konstitucijoje yra baigtiniai. Apkaltos principai nustatyti Konstitucijoje, o Seimas statutas nustato tik apkaltos proceso tvarką, apkaltos proceso įgyvendinimo būdus. Seimas, reglamentuodamas apkaltos procesą, privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų, nepažeisti apkaltos konstitucinės sampratos [24]. Seimo statuto 227 straipsnyje pateikta tokia apkaltos proceso sąvoka – „Apkaltos procesas yra parlamentinė procedūra, kurią Seimas taiko Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytiems asmenims dėl Konstitucijai prieštaraujančių jų veiksmų, padarytų einant pareigas, siekdamas išspręsti tokių asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą“ [3].

1918-1940 metais galiojusiose Konstitucijose aukštųjų valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimas nebuvo numatytas, tačiau diskusijų dėl aukštųjų valstybės pareigūnų politinės atsakomybės būta. M. Romeris, kalbėdamas apie konstitucijos ir konstitucionalizuotų teisės nuostatų apsaugą teigė: „Yra garantijų preventyviųjų, pav. įstatymų leidėjų ar vyriausybės narių priesaika arba iškilmingas pasižadėjimas saugoti konstituciją, jų sąžinės ir žodžio garbė, kuri gali juos sulaikyti nuo griežto ar atviro konstitucijos laužymo, jų posėdžių ir darbų viešumas, kuris leidžia viešajai nuomonei plačiai kištis į jų veikimą ir kuris juos, be abejo, verčia kiek varžytis ir slėpti kai kuriuos savo pageidavimus arba kartais visiškai išsižadėti kurių nors per daug griežtų žygių, priešingų konstitucijai, ir kitos panašios. Yra ir šiokių tokių garantijų represyviųjų, veikiančių post factum, kaip baudžiamoji, politinė, civilinė ir administracinė atsakomybė už nuveiktus darbus“, tačiau profesoriaus M. Romerio manymu, visa tai – paliatyvai (laikina priemonė, aut. pastaba), kurie Konstituciją silpnai apsaugoja ir daro, kad valdančiųjų darbų atžvilgiu ji yra *lex imperfecta* [46. p. 124]. Iškilmingas pasižadėjimas ar priesaika visuomenei, viešoji nuomonė, politinė, civilinė, administracinė, baudžiamoji valdančiųjų atsakomybė – nėra bereikšmiai, tačiau šios konstitucinės garantijos yra silpnos ir neapsaugo Konstitucijos. Kaip alternatyvą išvardintoms priemonėms profesorius M. Romeris

regi Konstitucinį Teismą, kuris spęstų apie įstatymų ir neįstatyminių parlamento aktų konstitucinį teisėtumą, konstitucingumą, panaikintų nekonstitucingus. Tik Konstitucinis Teismas sudaro tikrą objektyvinę Konstitucijos teisminę garantiją, kuri sankcionuoja teisinį nelanksčios Konstitucijos režimą, suteikdama Konstitucijos aktui „*legis perfectae*“ pažymio [46. p. 134].

Apkaltos instituto samprata konstitucinėje jurisprudencijoje pirmą kartą atskleista Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 metų gegužės 11 nutarime. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad apkalta – viena iš pilietinės visuomenės savisaugos priemonių. Tai ypatingas procesas, kai sprendžiamas pareigūno konstitucinės atsakomybės klausimas. Numatant ypatingą aukščiausių pareigūnų atleidimo iš pareigų ar jų mandato panaikinimo tvarką užtikrinama vieša demokratinė jų veiklos kontrolė, kartu jiems suteikiamos papildomos garantijos atlikti savo pareigas vadovaujantis įstatymu ir teise [19].

Konstitucinis Teismas, tikslindamas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime [19] ir 2000 m. kovo 30 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. spalio 6 d. sprendimo atmesti Seimo nutarimo „Dėl specialiosios tyrimo komisijos sudarymo“ projektą ir Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. spalio 6 d. nutarimo „Dėl Seimo narių grupės 1998 m. rugsėjo 28 d. teikimo „Dėl apkaltos proceso Seimo nariui Audriui Butkevičiui inicijavimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo statuto 24 straipsnio 1 daliai, 238 straipsniui, 239 straipsnio 1 bei 3 dalims, 241 ir 243 straipsniams“ (toliau 2000 m. kovo 30 d. nutarimas) [20] išaiškintą konstitucinę apkaltos proceso sampratą, 2004 m. kovo 31 d. išvadoje [22] konstatavo, kad apkalta – Konstitucijoje numatyta ypatinga procedūra, kai sprendžiamas Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimas, t.y. jų pašalinimas iš pareigų už šiuos Konstitucijoje nustatytus veiksmus: šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą ir nusikaltimo padarymą. Tai viena iš valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos savisaugos priemonių, toks jos gynimosi nuo minėtų asmenų, nepaisančių Konstitucijos ir teisės, būdas, kai jiems nebeleidžiama eiti tam tikrų pareigų, nes jie nevykdo savo įsipareigojimo besąlygiškai vadovautis Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, savo veiksmais yra diskreditavę valstybės valdžią.

Konstitucijoje įtvirtintas apkaltos instituto modelis pasižymi tuo, kad šiame procese dalyvauja dvi valstybinės valdžios institucijos: Seimas ir Konstitucinis Teismas. Konstitucijoje nustatytos skirtingos Seimo ir Konstitucinio Teismo funkcijos apkaltos procese. Pagrindinis vaidmuo apkaltos procese priklauso Seimui. Tik Seimas, kaip politinė institucija gali inicijuoti apkaltą asmeniui, nurodytam Konstitucijos 74 straipsnyje ir kreiptis į Konstitucinį Teismą išvados, ar konkretaus asmens veiksmai prieštarauja Konstitucijai, taip pat, ar šiais veiksmais Konstitucija pažeista šiurkščiai. Nežiūrint į Seimo galias apkaltos iniciavimui, Seimas savarankiškai negali spęsti, ar asmens, kurio atžvilgiu vykdoma apkalta, veiksmai prieštarauja

Konstitucijai, nes tai daryti gali tik Konstitucinis Teismas. Tik gavęs šio teismo išvadą, kad valstybės pareigūnas savo veiksmais šiurkščiai pažeidė Konstituciją, Seimas sprendžia ar pašalinti tokį asmenį iš pareigų. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 11 straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (toliau 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas) konstatavo, kad **tik Seimas** turi įgaliojimus spręsti, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš užimamų pareigų, ar panaikinti jo Seimo nario mandatą, esant Konstitucijos 74 straipsnyje numatytiems pagrindams, - tokie klausimai negali būti sprendžiami referendumu ar rinkimais, jų negali spręsti kuri nors kita valstybės institucija, kuris nors valstybės pareigūnas ar kitas subjektas. Seimo, kaip Tautos atstovybės, sprendimas apkaltos proceso tvarka pašalinti kurį nors iš Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų iš užimamų pareigų, ar panaikinti jo kaip Seimo nario mandatą kartu yra Tautos suverenių galių vykdymas per jos demokratiškai išrinktus atstovus. Toks Seimo sprendimas negali būti pakeistas ar panaikintas referendumu, rinkimų ar kuriuo nors kitu būdu. Jeigu Seimas, laikydamasis Konstitucijos, apkaltos proceso tvarka pašalina Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą valstybės pareigūną iš užimamų pareigų, panaikino jo Seimo nario mandatą, toks Seimo sprendimas yra galutinis [26]. Tuo tarpu Konstitucinis Teismas apkaltos proceso metu veikia kaip teisinė institucija, kuri nagrinėja teisės ir fakto klausimus. Tik Konstituciniam Teismui Konstitucija suteikia teisę spręsti, ar konkretaus asmens veiksmai prieštarauja Konstitucijai ir ar šiais veiksmais Konstitucija buvo pažeista šiurkščiai [22].

Lietuvoje vykdomą apkaltos procesą galima vadinti teisiniu-politiniu procesu. Apkaltos procesas pradedamas politinėje institucijoje Seime, vėliau kreipiamasi į teisinę instituciją - Konstitucinį Teismą išvados dėl asmens veiksmų atitikties Konstitucijai, ir tik gavus šio teismo išvadą, kad asmens veiksmai šiurkščiai pažeidžia Konstituciją, procesas vėl grįžta į Seimą, kur svarstoma, ar pašalinti tokį asmenį iš pareigų. Konstitucijos pažeidimo nustatymas - teisinio, bet ne politinio vertinimo dalykas, todėl teisės klausimus – Konstitucijos pažeidimo ir šiurkštaus pažeidimo faktą, gali nustatyti tik teisminės valdžios institucija - Konstitucinis Teismas, kuris sudaromas profesiniu pagrindu ir priklauso teisminės valdžios sistemai. Jei tai darytų Seimas, savo prigimtimi ir esme politinio pobūdžio institucija, kurios sprendimuose atsispindi Seimo narių daugumos politinė valia, kurios sprendimai grindžiami politiniais susitarimais, įvairiais politiniais kompromisais, būtų konstituciškai nepagrįstas [22].

Apkaltai Lietuvoje keliami ypatingai griežti reikalavimai: 1) ji gali būti taikoma tik asmenims, išvardintiems Konstitucijos 74 straipsnyje (Respublikos Prezidentui, Seimo nariams, Konstitucinio, Aukščiausiojo, Apeliacinio Teismų pirmininkams ir teisėjams), kurie pareigų vykdymo metu turi ypatingą teisinį statusą; 2) apkalta galima tik Konstitucijos 74 straipsnyje

numatytais pagrindais (priesaikos sulaužymas, šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, taip pat paaiškėjus, kad buvo padarytas nusikaltimas); 3) apkaltos procesas vyksta Seime, laikantis Seimo statute numatytų teisinių procedūrų; 4) tam, kad valstybės pareigūnas būtų pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka ar panaikintas jo Seimo nario mandatas būtina, kad už tai balsuotų ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių [19]. Šie griežti reikalavimai keliami visų pirma, todėl, kad asmenys, kurie gali būti pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka, turi ypatingą teisinį statusą valstybėje, susijusį su jų užimamomis pareigomis ir antra – rezultatyvaus apkaltos proceso atveju asmeniui pritaikyta konstitucinė sankcija – pašalinimas iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimas yra negrįžtamojo pobūdžio. Todėl tik laikantis procedūrų, būdingų teisingam teisminiam nagrinėjimui, galima tinkamai ištirti apkaltos byloje nustatytas aplinkybes ir priimti teisingą sprendimą dėl aukščiausio valstybės pareigūno konstitucinės atsakomybės. Apkaltos procesas grindžiamas juridinėmis procedūromis ir vyksta, laikantis bendrųjų teisės principų. Asmuo, kuriuo atžvilgiu pradėta apkalta, turi teisę dalyvauti procese, teisę į gynybą, teisę būti supažindintam su kaltinimu, teisę pateikti įrodymus, turinčius reikšmės sprendžiant jo konstitucinės atsakomybės klausimą, teisę dalyvauti ginčiuose, paskutinės replikos, baigiamojo žodžio teises. Tačiau tai negalima padaryti nenustačius Konstitucijos pažeidimo fakto [19]. Norint, kad tinkamai būtų ištirtos apkaltos bylos aplinkybės ir priimtas teisingas sprendimas, būtina ištirti ir įvertinti faktus. Fakto tyrimas – tokios bylos esmė [37. p. 36].

Pagal vykdomas procedūras, apkaltos procesas Lietuvoje vyksta tokia eiga: 1) apkaltos inicijavimas (siūlymas ją pradėti) Seime. Tai daryti gali ne mažesnė kaip 1/4 Seimo narių grupė; 2) viešas apkaltos procesas, vykstantis Seime, gavus įsigaliojusią Konstitucinio Teismo išvadą, kad asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai; 3) nutarimo pašalinti asmenį iš pareigų arba panaikinti jo Seimo nario mandatą priėmimas. Kaip savarankišką apkaltos proceso stadiją sąlyginai būtų galima išskirti ir parengiamąjį apkaltos proceso etapą (išankstinį tyrimą Seime), kuomet valstybinės reikšmės klausimams tirti ir nagrinėti sudaroma laikinoji tyrimo komisija. Šios komisijos išvados, jei joms pritaria Seimas, yra pagrindas sudaryti specialiąją komisiją Seime, kuri vėliau tirs, ar yra pagrindas konkrečiam asmeniui inicijuoti apkaltos procesą dėl padarytų pažeidimų, numatytų Konstitucijos 74 straipsnyje.

Praktinis apkaltos procedūrų taikymas pirmą kartą Lietuvoje vyko 1998-1999 metais. Šis procesas pradėtas, gavus teismo apkaltinamojo nuosprendžio nuorašą. 1999 m. birželio 15 d. vykusio Seimo posėdžio metu buvo svarstomas Seimo nario Audriaus Butkevičiaus, nuteisto kalėti už sukčiavimą stambiu mastu pusšesčių metų laisvės atėmimo bausme, Seimo nario mandato panaikinimo klausimas. Balsavimas Seime įvyko taip: už Seimo nutarimo „Dėl

Audriaus Butkevičiaus Seimo nario mandato panaikinimo“ priėmimą balsavo mažiau nei 3/5 visų Seimo narių. Tokiu būdu nuteistas ir laisvės atėmimo bausmę atliekantis asmuo liko Seimo nariu. A. Butkevičius konstitucinės sankcijos – pašalinimo iš užimamų pareigų išvengė, nes Seimo nariai balsuodami prieš jo pašalinimą iš Seimo nario pareigų, savo veiksmus grindė tuo, kad Aukščiausiojo Teismo sprendimas baudžiamojoje byloje pripažinti A. Butkevičių kaltu apskūstas Europos Žmogaus Teisių Teismui ir nesant šio teismo sprendimo, neaiški teismo pozicija dėl A. Butkevičiaus nuteisimo teisėtumo [47]. Nors Konstitucinis Teismas dar 1999 m. gegužės 11 d. nutarime [19] aiškindamas apkaltos instituto sampratą, konstatavo, kad apkaltos proceso institutas Lietuvos konstitucinėje sistemoje sietinas su Konstitucijos preambulėje skelbiamu atviros, teisingos, darnios, pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu, su konstituciniais asmens teisių ir laisvių apsaugos principais, tačiau šis Konstitucinio Teismo apkaltos instituto sampratos aiškinimas šiuo atveju liko neišgirstas. Toks Seimo narių elgesys, kai abejojama vienintelės teisingumą valstybėje vykdančios institucijos sprendimu, vertintinas kaip teisinio nihilizmo pavyzdys, menkinantis įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios autoritetą [29. p. 102].

Nors nepriklausoma Lietuvos valstybė gyvuoja dar tik antrą dešimtmetį, tačiau jau sukaupta patirtis, nagrinėjant bylas dėl aukščiausiųjų valstybės pareigūnų apkaltos. Lietuva – pirmoji valstybė Europoje, kurioje iš pareigų apkaltos proceso tvarka pašalintas demokratiškuose rinkimuose tautos išrinktas valstybės vadovas - Respublikos Prezidentas. Šiuo Lietuvos teisei ir politinei sistemai reikšmingo 2003-2004 metais vykusio Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso apkaltos proceso metu iškilo teisės aktų, visų pirma Seimo statuto ir kitų įstatymų, reglamentuojančių apkaltos procesą, konstitucingumo klausimų ir įgyvendinimo problemų, kurie vėliau, atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo nutarimuose suformuotą apkaltos proceso konstitucinę doktriną buvo pataisyti taip, kad atitiktų Lietuvos Respublikos Konstituciją.

Atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo suformuotą apkaltos instituto oficialiąją doktriną ir pateiktą apkaltos instituto konstitucinę sampratą, toliau darbe plačiau apžvelgtini pagrindiniai apkaltos instituto sampratos elementai: asmenys, kuriems taikoma apkalta, apkaltos pagrindai, bei apkaltos proceso eiga.

2.1 Asmenys, kuriems gali būti taikoma apkaltos procedūra

Valstybės pareigūnai, kuriuos Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma kaip šiurkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, apkaltos proceso tvarka gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą išvardinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 74 straipsnyje. Tai: Respublikos Prezidentas,

Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjai, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjai, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjai, Seimo nariai. Tik Konstitucijos 74 straipsnyje išvardinti aukščiausi valstybės pareigūnai gali būti apkaltos proceso subjektais ir pašalinami iš pareigų apkaltos proceso tvarka, kuri numatyta Seimo statute. Šie asmenys - tai aukščiausias pareigas valstybėje užimantys, trijų tradicinių valdžios lygių (įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės) atstovai, turintys specialų teisinį statusą - imunitetą ir garantijas valstybėje šių pareigų vykdymo metu. Įgaliojimus dažniausiai jiems suteikia ne parlamentas arba jie jam nėra atskaitingi.

Kiti Seimo rinkti ar skirti į pareigas valstybės pareigūnai, nepaminti Konstitucijos 74 straipsnyje, tačiau minimi Konstitucijos 75 straipsnyje, iš pareigų atleidžiami kai Seimas visų Seimo narių balsų dauguma pareiškia jiems nepasitikėjimą. Taigi, skirtingai nuo kai kurių kitų užsienio valstybių, Lietuvoje apkaltos procedūra nei Ministrui Pirmininkui, nei ministrams negali būti inicijuojama. Jų konstitucinės atsakomybės klausimas sprendžiamas kitu būdu – jiems taikoma interpeliacijos procedūra.

Respublikos Prezidentas kaip apkaltos proceso subjektas. Konstitucija Respublikos Prezidentui pareigų vykdymo laikotarpiu suteikia ypatingą statusą, kuris skiriasi nuo kitų valstybės pareigūnų ir piliečių teisinio statuso. Respublikos Prezidentas, kol eina savo pareigas, negali būti suimtas, patrauktas administracinėn ar baudžiamojon atsakomybėn. Konstitucijos 78 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentas renkamas penkeriems metams. Anksčiau laiko Respublikos Prezidento įgaliojimai nutrūksta tik Konstitucijos 88 straipsnyje numatytais pagrindais. Minimo straipsnio 5 dalis numato, kad tai galima, kai Seimas jį pašalina iš pareigų apkaltos proceso tvarka [1].

Konstitucinėje jurisprudencijoje bene labiausiai išgvildenta galimybė apkaltos proceso metu iš pareigų pašalinti valstybės vadovą - Respublikos Prezidentą. Tai padaryta neatsitiktinai, o todėl, kad 2003-2004 metais, vienintelio Europoje, Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso atžvilgiu buvo pradėtas apkaltos procesas, ko pasėkoje demokratinuose rinkimuose išrinktas Respublikos Prezidentas buvo pašalintas iš pareigų, nes buvo pripažintas šiurkščiai pažeidęs Konstituciją ir sulaužęs duotą priesaiką valstybei.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2004 m. kovo 31 d. [22] išvadoje konstatavo, kad Konstitucijoje numatyta galimybė apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų yra Respublikos Prezidento veiklos viešos demokratinės kontrolės forma, Respublikos Prezidento konstitucinės atsakomybės Tautai būdas, viena iš demokratinės pilietinės visuomenės savisaugos nuo Respublikos Prezidento piktnaudžiavimo jam nustatytais įgaliojimais priemonių. Pagal Konstitucijos 74 straipsnį Respublikos Prezidentui apkaltos procesą galima pradėti tik už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą

arba paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas; Respublikos Prezidentą iš pareigų gali pašalinti tik Seimas, tai atliekama Seimo statuto nustatyta tvarka; Respublikos Prezidentas pašalinamas iš pareigų tik tuo atveju, jeigu už tai balsavo ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių. Tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti (teikti išvadą), ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Tokiu būdu Konstitucijoje įtvirtinta garantija, kad Respublikos Prezidentui nebus nepagrįstai taikoma konstitucinė atsakomybė. Jeigu Konstitucinis Teismas padaro išvadą, kad Respublikos Prezidento veiksmai neprieštarauja Konstitucijai, Seimas negali apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidento iš pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą.

Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime [26] Respublikos Prezidento atžvilgiu vykdomą apkaltos procesą apibūdino taip: Respublikos Prezidento apkalta Seime nėra Respublikos Prezidento – vienos iš valstybės valdžią vykdančių institucijų teisinis ginčas su Seimu – kita valstybės valdžią vykdančia institucija. Respublikos Prezidento apkalta – tai asmens, užimančio Respublikos Prezidento pareigas, konstitucinės atsakomybės Tautai būdas: Tauta per savo atstovybę – Seimą sprendžia, ar asmenį, užimančią Respublikos Prezidento pareigas, kuris šiurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką, padarė nusikaltimą, pašalinti iš užimamų pareigų. Respublikos Prezidentas yra Tautos renkamas valstybės vadovas, aukščiausias valstybės pareigūnas, atstovaujantis Lietuvos valstybei, darantis tai kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų, simbolizuojantis Lietuvos valstybę, jos visuomenės vertybes ir turintis specialų teisinį statusą – konstitucinį imunitetą.

Seimo nariai, kaip apkaltos proceso subjektai. Konstitucijos 74 straipsnyje įtvirtinta ir Seimo narių konstitucinė atsakomybė už analogiškus pažeidimus kaip ir Respublikos Prezidentui: šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, duotos priesaikos sulaužymą, taip pat paaiškėjus, kad buvo padarytas nusikaltimas.

Seimo nariai yra Tautos atstovai, Tautos valios realizuotojai Seime. Lietuvos Respublikos Konstitucija Seimo nario įgaliojimų laiku nustato konstitucines Seimo nario garantijas: 1) Seimo nario asmuo neliečiamas; 2) Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė; 3) seimo narys už balsavimus ar kalbas Seime negali būti persekiojamas. Tačiau už asmens įžeidimą ar šmeižtą, jis gali būti traukiamas atsakomybėn bendrąja tvarka [1]. Seimo nariai, eidami šias pareigas, privalo vadovautis Konstitucija, valstybės interesais, savo sąžine ir negali būti varžomi jokių mandatų. Seimo nariams, nepaisantiems Konstitucijos ir teisės, nevykdantiems savo įsipareigojimo besąlygiškai vadovautis Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais ir savo veiksmais diskreditavus valstybės valdžią nebeleidžiama eiti Seimo nario pareigų. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, panaikinant Seimo nario mandatą.

Seimo nario atžvilgiu apkaltos procesas gali vykti dvejopai: pirma, kai apkaltos procesas vyksta dėl to, kad Seimo narys įtariamas šiurkščiai pažeidęs Konstituciją ar sulaužęs duotą priesaiką ir antra, kai apkaltos procesas vyksta dėl to, kad Seimo narys įtariamas nusikaltimo padarymu.

Konstitucinio Teismo, Aukščiausiojo Teismo ir Apeliacinio teismo pirmininkai ir teisėjai (toliau – teisėjai), kaip apkaltos proceso subjektai. Konstitucijos 74 straipsnyje įtvirtinta analogiška šių subjektų konstitucinė atsakomybė už analogiškus pažeidimus kaip ir Respublikos Prezidentui bei Seimo nariams.

Lietuvos Respublikos Konstitucija teisėjams pareigų ėjimo laiku nustato šias **konstitucines garantijas**: 1) teisėjo asmuo neliečiamas; 2) teisėjas be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė; 3) teisėjai eidami savo pareigas yra nepriklausomi nuo jokios valstybinės institucijos, asmens ar organizacijos ir vadovaujasi tik Lietuvos Respublikos Konstitucija ir įstatymais [1].

Teisėjų atžvilgiu apkaltos procesas, kaip ir Seimo narių atžvilgiu, gali vykti dvejopai: pirma, kai apkaltos procesas vyksta dėl to, kad teisėjas įtariamas šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, ar sulaužęs duotą priesaiką ir antra, kai apkaltos procesas vyksta dėl to, kad teisėjas įtariamas nusikaltimo padarymu.

Lietuvos Respublikos teismų įstatymo [13] 47 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad pradėti operatyvinį tyrimą dėl teisėjo galimai padarytos nusikalstamos veikos gali tik operatyvinės veiklos subjekto vadovas generalinio prokuroro sutikimu, o pradėti ikiteisminį tyrimą – tik generalinis prokuroras. Tuo tarpu klausimas dėl sutikimo patraukti teisėją baudžiamojon atsakomybėn svarstomas Seime pagal generalinio prokuroro teikimą, nes taip reglamentuoja Lietuvos Respublikos Seimo statuto [3] 228 straipsnio 3 dalis. Lietuvos Respublikos Seimo statuto 228 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad išklauses generalinio prokuroro pranešimą, Seimas sprendžia, ar duoti sutikimą konkretų asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn.

Teisėjo, kuris įtariamas arba kaltinamas nusikalstamos veikos padarymu, įgaliojimus gali sustabdyti Seimas, o tarp Seimo sesijų – Respublikos Prezidentas. Teisėjo įgaliojimai sustabdomi iki galutinio sprendimo ikiteisminiame tyrime arba sprendimo baudžiamojoje byloje įsiteisėjimo [13].

Seimui gavus įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuorašą, Seimo Pirmininkas ar jo pavaduotojas nedelsdami su juo supažindina Seimo narius. Supažindinus Seimo narius su apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu, priimamas nutarimas pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu padarytu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika. Apie tai plačiau 2.5 poskyryje.

Pažymėtina, kad ši galimybė iš pareigų apkaltos proceso tvarka pašalinti aukščiausius teismų hierarchijoje esančius pareigūnus, kol kas tik teorinė, nes praktikoje ji dar nebuvo realizuota.

Tačiau, pasak E.Šileikio, verta atkreipti dėmesį į Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjus, kurie logiškai ir sistemiškai pagal teismų hierarchiją „nublanksta“ palyginti su Apeliacinio teismo teisėjais, tačiau nėra numatyti Konstitucijos 74 straipsnyje. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjai, kaip administracinių bylų teisenos galutinės instancijos atstovai, apkaltos požiūriu laikytini „konstituciškai“ svarbesniais nei Apeliacinio teismo teisėjai, kurie nėra civilinio ar baudžiamojo proceso „galutinė grandis“ (instancija) [51. p. 583]. Todėl galimai reikėtų pagalvoti apie Konstitucijos 74 straipsnio pakeitimą, o tiksliau apkaltos proceso subjektų sąrašo papildymą, įtraukiant į jį ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjus. Autoriaus nuomone, logiškai mąstant, jei jau Konstitucija numato aukščiausių valstybės teisėjų, kaip paskutinės instancijos teismų hierarchijoje, konstitucinę atsakomybę apkaltos proceso tvarka, tikslinga būtų į šį sąrašą įtraukti ir vyriausiojo administracinio teismo teisėjus, kurių sprendimai, kaip minėta yra galutiniai administracinių bylų teisenoje.

Apibendrinant tai kas išdėstyta, galima teigti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijoje numatyta galimybė apkaltos proceso tvarka iš pareigų pašalinti visų trijų valdžios lygių aukščiausius pareigūnus, nepaisančius Konstitucijos ir teisės, nevykdančius savo įsipareigojimo besąlygiškai vadovautis Konstitucija ir teise ir savo veiksmais diskreditavusius valstybės valdžią.

2.2 Apkaltos pagrindai

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime [19] konstatavo, kad teisinėje sistemoje turi būti įtvirtinta galimybė pašalinti iš pareigų valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia įstatymus, asmeninius ar politinius interesus iškelia virš visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią. Konstitucinis Teismas šiame nutarime konstatavo, kad apkaltai Lietuvoje keliami ypatingai griežti reikalavimai, kad apkalta taikoma specialiai nustatytais pagrindais - šurkštus Konstitucijos pažeidimas, priesaikos sulaužymas, valstybės išdavimas, taip pat įvairaus sunkumo nusikaltimai. Pasak E. Šileikio, loginiu požiūriu visi apkaltos pagrindai yra lygiaverčiai ir nepriklausomi vienas nuo kito [51. p. 583]. Seimo statuto 228 str. 2 d. nustatyta, kad teikimas pradėti apkaltos procesą galimas esant bent vienam iš šių pagrindų: 1) asmuo šurkščiai pažeidė Konstituciją; 2) asmuo sulaužė priesaiką; 3) asmuo įtariamas padaręs nusikaltimą. Taigi išeitų, kad apkaltos procesui pradėti nebūtina, kad Respublikos Prezidentas, Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjai, Aukščiausiojo Teismo

pirmininkas ir teisėjai, Apeliacinio Teismo pirmininkas ir teisėjai, Seimo nariai šiurkščiai pažeistų Konstituciją, sulaužytų priesaiką, be to, būtų įtariamasi padaręs nusikaltimą. Tai reiškia, kad vienu metu būtų visi Konstitucijos 74 straipsnyje numatyti apkaltos pagrindai, nes apkaltai inicijuoti pakanka vieno jų, pavyzdžiui paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas. Toliau atskirai aptartinas kiekvienas apkaltos pagrindas: šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, priesaikos sulaužymas, nusikaltimo padarymas.

Šiurkštus Konstitucijos pažeidimas. Šio kaip vieno iš apkaltos pagrindų sampratą Konstitucinis Teismas pateikė 2004 m. kovo 31 d. išvadoje [22], kurioje konstatuota, kad tuo atveju, kai apkaltos procesas Respublikos Prezidentui pradedamas dėl šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo, Seimas turi pareigą kreiptis į Konstitucinį Teismą ir prašyti pateikti išvadą, ar Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Teisinį faktą, kad Respublikos Prezidento (apkaltos proceso subjekto) veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, ir ar Konstitucija pažeista šiurkščiai nustato tik Konstitucinis Teismas. Tačiau pažymėtina, kad ne kiekvienas Konstitucijos pažeidimas savaime yra šiurkštus Konstitucijos pažeidimas. Sprendžiant, ar asmens veiksmai šiurkščiai pažeidė Konstituciją, kiekvienu atveju būtina įvertinti konkrečių veiksmų turinį ir jų atlikimo galimybes. Konstitucinis Teismas 2004 m. kovo 31 d. išvadoje [22] pažymėjo, kad Konstitucinis Teismas dar 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai“ (toliau 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas) [21] yra konstatavęs, kad Konstitucija šiurkščiai pažeidžiama visais atvejais, kai Respublikos Prezidentas sulaužo priesaiką.

Respublikos Prezidento veiksmams Konstitucija būtų šiurkščiai pažeista tais atvejais, kai Respublikos Prezidentas nesąžiningai eitų savo pareigas, veiktų vadovaudamasis ne Tautos ir valstybės interesais, bet savo privačiais interesais, atskirų asmenų ar jų grupių interesais, veiktų turėdamas tokių tikslų ir interesų, kurie nesuderinami su Konstitucija ir įstatymais, su viešaisiais interesais, sąmoningai nevykdytų Respublikos Prezidentui Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytų pareigų. Taigi kiekvienu konkrečiu atveju nustatant Konstitucijos pažeidimo laipsnį, būtina išnagrinėti faktines bylos aplinkybes, ką gali padaryti tik Konstitucinis Teismas [23].

Priesaikos sulaužymas. Konstitucijoje kaip ir daugelio kitų valstybių Konstitucijose yra įtvirtintas priesaikos institutas. Pasak A. Skaisčio Konstitucijoje priesaikos institutui yra suteikta išskirtinė reikšmė. Tai liudija faktas, kad priesaikos sulaužymas yra išskirtas kaip savarankiškas pagrindas apkaltos procesui inicijuoti. Tuo priesaikos institutas Lietuvoje skiriasi nuo daugelio Europos Sąjungos šalių ir JAV konstitucijose nurodytų apkaltos pagrindų.

Priesaikos teisinis institutas Lietuvoje ypatingą prasmę ir reikšmę įgavo Respublikos Prezidento R. Pakso apkaltos fone. Tuomet buvo suskubta iš esmės įvertinti jo reikšmę ir paskirtį bei sutvirtinti jo veiksmingumą [49. p. 16-19].

Priesaikos instituto problemos, priesaikos sulaužymo pagrindai, Konstitucijos šiurkštaus pažeidimo pagrindai yra plačiai atskleisti Lietuvos konstitucinėje justicijoje. Priesaikos institutas apkaltos kontekste išsamiai analizuotas 2003 m. gruodžio 30 d. [21] ir 2004 m. gegužės 25 d. [26] Konstitucinio Teismo nutarimuose.

Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime [21] konstatavo, kad Konstitucijoje nustatyta, jog prieš pradėdami eiti savo pareigas prisiekti turi Seimo nariai, Ministras Pirmininkas ir ministrai, Konstitucinio Teismo teisėjai, kitų teismų teisėjai. Tačiau pažymėjo, kad išrinkto Respublikos Prezidento priesaika skiriasi nuo Seimo nario, Ministro Pirmininko ir ministrų, Konstitucinio Teismo teisėjo, kitų teismų teisėjų duodamos priesaikos. Išrinktas Respublikos Prezidentas yra vienintelis Konstitucijoje nurodytas asmuo, prisiekiantis ypatingam subjektui, kuriam priklauso suverenitetas – išrinktas Respublikos Prezidentas prisiekia Tautai. Išrinkto Respublikos Prezidento priesaikos skirtybė yra ir ta, kad priesaikoje Tautai atsispindi pačios svarbiausios, universalios konstitucinės vertybės, nuo kurių eidamas savo pareigas Respublikos Prezidentas negali nukrypti. Šios konstitucinės vertybės yra neatsiejamos viena nuo kitos, šių vertybių turinys labai talpus, apimantis daugybę kitų ne mažiau reikšmingų konstitucinių įpareigojimų. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad išrinkto Respublikos Prezidento priesaika nėra vien formalus ar simbolinis aktas. Atsižvelgiant į tai, kad Respublikos Prezidento priesaikos institutas ir priesaikos turinys įtvirtinti Konstitucijoje, išrinkto Respublikos Prezidento priesaika turi konstitucinę reikšmę ir sukelia konstitucines teises pasekmes. Respublikos Prezidento priesaikos aktas teisiškai reikšmingas ir dėl to, kad nuo priesaikos davimo Respublikos Prezidentui atsiranda pareiga veikti tik taip, kaip jį įpareigoja Tautai duota priesaika. Priesaikos sulaužymas yra vienas iš pagrindų, kuriam esant Respublikos Prezidentas gali būti pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka.

Nuosekliai Respublikos Prezidento konstitucinės priesaikos paskirtis ir prasmė, pasak V.Sinkevičiaus, atskleista Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarime [48. p. 12]. Šiame nutarime konstatuota, kad Respublikos Prezidento priesaika nėra vien formalus aktas, kad jis sukelia konstitucines pasekmes, kad asmuo sulaužęs priesaiką ir už tai pašalintas iš pareigų, negali iš naujo prisiekti, nes visados kils abejonė dėl naujai duodamos priesaikos tikrumo ir patikimumo, taigi ir dėl to, ar priesaiką duodantis asmuo Respublikos Prezidento pareigas vykdys taip, kaip jas vykdyti įpareigoja priesaika, ar šis asmuo vėl nesulaužys priesaikos, kitaip tariant, ar šio asmens vėl duodama priesaika nebus fiktyvi. Konstitucinis Teismas pabrėžė ir tai, kad apkaltos paskirtis – ne tik pašalinti Respublikos Prezidentą ar kitą priesaiką sulaužusį

valstybės pareigūną iš einamų pareigų, bet ir neleisti jiems niekada ateityje eiti tokių pareigų, kurių ėjimo pradžia susijusi su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu. Tokiu būdu Konstitucijoje yra įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kad asmuo, kurio Seimo nario mandatas už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą buvo panaikintas apkaltos proceso tvarka, taip pat asmuo, kuris už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjo, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjo, Apeliacinio Teismo pirmininko ir teisėjo pareigų, pagal Konstituciją niekada negali būti renkamas Respublikos Prezidentu, Seimo nariu, negali užimti Konstitucinio Teismo teisėjo, Aukščiausiojo Teismo teisėjo, Apeliacinio Teismo teisėjo, kito teismo teisėjo, Vyriausybės nario, valstybės kontrolieriaus pareigų, t. y. negali užimti tokių Konstitucijoje nurodytų pareigų, kurių ėjimo pradžia pagal Konstituciją yra susieta su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu [26].

Tačiau svarbiausia, kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas yra tai, kad priesaikos sulaužymas kartu yra ir šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, o šiurkštus Konstitucijos pažeidimas kartu yra ir priesaikos sulaužymas [22].

Pasak V. Bacevičiaus, atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. [21] nutarime suformuotą oficialią doktriną, darytina išvada, kad šiurkštus Konstitucijos pažeidimas ir priesaikos sulaužymas yra tiek susiję, kad praktiškai jie beveik gali būti traktuojami kaip vienas [30. p. 101]. Šią nuomonę patvirtina ir A.Skaistys, kuris 2004 metais jurisprudencijoje spausdintame straipsnyje padarė išvadą, kad priesaikos sulaužymas apima kitus du pagrindus apkaltos procesui inicijuoti – šiurkštų Konstitucijos pažeidimą ir paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas. Todėl priesaikos sulaužymas yra universalesnis reiškinys ir bendresnis pagrindas apkaltos procesui pradėti [49. p. 19]. Autoriaus nuomone, atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo oficialią doktriną racionalu būtų palikti tik vieną apkaltos pagrindą šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, kuris apima ir priesaikos sulaužymą ir nusikaltimo padarymą, nes visais apkaltos atvejais yra būtina Konstitucinio Teismo išvada, kad asmuo konkrečiais veiksmais šiurkščiai pažeidė Konstituciją.

Šiame kontekste norisi paminėti ir kitą su priesaikos institutu susijusį ir šiomis dienomis aktualų klausimą. Tai asmens susisiejimas priesaika ar pasižadėjimu su kita valstybe. 2008 m. lapkričio 17 d. Lietuvos Respublikos Vyriausioji rinkimų komisija pritarė darbo grupės 2008 m. lapkričio 16 d. pateiktai tyrimo išvadai dėl galimos priesaikos ar pasižadėjimo kitai valstybei ir kreipėsi į Seimą, siūlydama kreiptis į Konstitucinį Teismą, prašant išaiškinti 1998 m. lapkričio 11 d. Konstitucinio Teismo nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, ar „lenko kortos“ įgijimas ir turėjimas

susijęs su priesaika ar pasižadėjimu Lenkijos valstybei ir, ar tai gali būti laikoma kliūtimi „lenko kortos“ turėtojui – Seimo nariui įgyti visas Tautos atstovo teises [66]. Ši situacija tapo aktuali, po to, kai paaiškėjo, kad į naująjį Seimą išrinkti du Lietuvos Lenkų rinkimų akcijos nariai, kurie turi taip vadinamą „lenko kortą“. Tai sudarė pagrindą manyti, kad jie gali būti susiję priesaika ar pasižadėjimu Lenkijos valstybei. Šiuo atveju, jei Seimas kreiptųsi į Konstitucinį Teismą, o šis konstatuotų, kad lenko kortos“ igijimas ir turėjimas susijęs su priesaika ar pasižadėjimu Lenkijos valstybei ir tai gali būti laikoma kliūtimi „lenko kortos“ turėtojui – Seimo nariui įgyti visas Tautos atstovo teises, tokiu atveju naujai išrinktiems Seimo nariams grėstų apkalta, nes Konstitucijos 56 straipsnio 1 dalyje pasakyta, kad Seimo nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei.

Nusikaltimo padarymas – dar vienas iš Konstitucijoje 74 straipsnyje nustatytų apkaltos pagrindų, kuriam esant iš pareigų gali būti pašalinamas Respublikos Prezidentas, Konstitucinio Teismo, Aukščiausiojo Teismo, Apeliacinio teismo pirmininkai ir teisėjai, panaikinamas Seimo nario mandatas.

Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime [19] konstatavo, kad Konstitucijos 74 straipsnio formuluotė „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ preziumuoja, kad nustatytas ne tik nusikaltimo faktas, bet ir pareigūnas (asmuo), padaręs nusikaltimą. Kaip vieną iš apkaltos pagrindų Konstitucinis Teismas nurodo įvairaus sunkumo nusikaltimus.

Tikslindamas šią poziciją, Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime [26] konstatavo, kad baudžiamajame įstatyme numatyti nusikaltimai gali būti ne tik sunkūs, bet ir nesunkūs, gali būti padaryti ne tik tyčia, bet ir dėl neatsargumo, jie gali būti labiau ar mažiau pavojingi, jie gali sukelti labai sunkius ir tokius padarinius, kurie nėra sunkūs, jie gali būti savanaudiški arba nesavanaudiški, susiję su einamomis pareigomis (tarnyba) arba su jomis nesusiję. Nusikaltimo padarymas savaime nereiškia, kad asmuo kartu pažeidė Konstituciją ar sulaužė duotą priesaiką, kad asmuo savo veikloje nesivadovavo Konstitucija, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Nusikaltimai gali būti ir tokio pobūdžio, kad jie tiesiogiai nėra susiję su Konstitucijoje numatytos priesaikos sulaužymu ar šiurkščiu Konstitucijos pažeidimu. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad iš Konstitucijos 74 straipsnio ir 56 straipsnio 2 dalies nuostatų aiškėja, kad nusikaltimas, kuriuo kartu nėra šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, nesukelia tokių pačių konstitucinių teisinių padarinių, kaip nusikaltimas, kuriuo kartu šiurkščiai pažeidžiama Konstitucija, sulaužoma priesaika.

Konstitucinis Teismas 2004 m. balandžio 15 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 230 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2004 m. kovo 12 d. dekreto Nr. 397 "Dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Artūriui Paulauskui" atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (toliau 2004 m. balandžio 15

d. nutarimas) [24] konstatavo, kad Seimui, vadovaujantis Konstitucija, tenka atsakomybė kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl išvados, ar buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir tuo atveju, kai Seimas sprendžia, ar pašalinti apkaltos būdu pareigūną arba panaikinti mandatą, kai buvo padarytas nusikaltimas.

Taigi šiais Konstitucinio Teismo nutarimais buvo sukurta oficiali konstitucinė doktrina, o Seimas atsižvelgdamas į šios doktrinos nuostatas, 2004 m. lapkričio 9 d. priėmė Seimo statuto pakeitimus [10], kuriais pakeitė apkaltos proceso teisinį reguliavimą. Šiuo metu galiojančiame Seimo statute [3] įtvirtintas toks apkaltos proceso teisinis reguliavimas, kurio nebuvo ankstesnėse Seimo statuto redakcijose. Seimo statuto 239 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Seimas, gavęs įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuorašą, priima nutarimą pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika. Apkaltos procesas Seime gali būti tęsiamas tik įsigaliojus Konstitucinio Teismo išvadai dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai (Seimo statuto 240 straipsnio 1 dalis). Taigi iš oficialios Konstitucinio Teismo doktrinos išplaukia toks teiginys: „nusikaltimo padarymas savaime nereiškia, kad asmuo kartu pažeidė Konstituciją ar sulaužė priesaiką, kad asmuo savo veikloje nesivadovavo Konstitucija, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais“ [26].

2.3 Išimtinė Seimo teisė inicijuoti apkaltos procesą

Konstitucijos 74 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvoje išimtinę teisę inicijuoti apkaltos procesą turi Lietuvos Respublikos Seimas. Apkaltos proceso tvarka nustatoma Seimo statutu. Konstitucijos 76 straipsnyje nustatyta, kad Seimo statutas turi įstatymo galią, juo nustatoma Seimo struktūra ir darbo tvarka [1]. Seimo statuto [3] 230 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad teikimą pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui dėl šio statuto 228 straipsnyje nurodytų pagrindų (asmuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją, asmuo sulaužė priesaiką, asmuo įtariamasis padaręs nusikaltimą) turi teisę ne mažesnė kaip 1/4 Seimo narių grupė. Apkalta gali būti inicijuojama tik Seime, ją inicijuoti gali tik Seimo nariai. Teikime pradėti apkaltos procesą nurodomas konkretus asmuo, siūlymai pradėti apkaltos procesą bent vienu iš šio statuto 228 straipsnio 2 dalyje nustatytų pagrindų, šiuos siūlymus pagrindžiantys argumentai, įrodymai ir jų šaltiniai [3].

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2004 m. balandžio 15 d. nutarime [24] konstatavo, kad apkalta – ypatinga parlamentinė procedūra, kurią vykdo Seimas, o Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar aukščiausių valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla,

konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Apkalta gali būti inicijuojama tik Seimo. Jokioms kitoms valstybės valdžios institucijoms Konstitucijoje nėra numatyti įgaliojimai dalyvauti vykdant apkaltą. Jeigu Seimo statute, turinčiame įstatymo galią, būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį kokia nors kita valstybės valdžios institucija turėtų įgaliojimus dalyvauti vykdant apkaltą, jeigu tai nėra numatyta Konstitucijoje, taip būtų įsiterpta į Seimo konstitucinius įgaliojimus vykdyti apkaltą. Tokia situacija buvo galima iki minėto Konstitucinio Teismo nutarimo priėmimo, kai tuo metu galiojusio Seimo statuto [6] 230 straipsnio 1 dalyje buvo numatyta, kad „siūlymą pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui dėl šio statuto 228 straipsnyje nurodytų pagrindų turi teisę ne mažesnė kaip 1/4 Seimo narių grupė, Respublikos Prezidentas, o dėl Aukščiausiojo Teismo teisėjų bei Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjų – taip pat ir teisėjų garbės teismas“. Tačiau Konstituciniam Teismui 2004 m. balandžio 15 d. nutarime [24] konstatavus, kad Seimo statuto 230 straipsnio 1 dalis ta apimti, kuria nustatyta, kad siūlyti Seimui pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui turi teisę Respublikos Prezidentas, o dėl Aukščiausiojo Teismo teisėjų bei Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjų – taip pat ir teisėjų garbės teismas, buvo pripažinta prieštaraujanti Konstitucijos 74 straipsniui. Po to kai buvo pripažinta, kad tokiu Seimo statute numatytu teisiniu apkaltos proceso reguliavimu buvo nukrypstama nuo konstitucinės apkaltos sampratos ir įsiterpiama į Seimo konstitucinę prerogatyvą vykdyti apkaltą, buvo pakeista eilė Seimo statuto straipsnių ir nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad įgaliojimus pradėti apkaltos procesą turi tik Seimas [10].

Apkaltos proceso inicijavimas Seime turi tam tikrų ypatumų: kai svarstomas valstybės pareigūno, numatyto Konstitucijos 74 straipsnyje, pašalinimo iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo klausimas, Seime gavus apkaltinamąjį teismo nuosprendį. Seimo statuto 228 straipsnyje nustatyta generalinio prokuroro pareiga nedelsiant pranešti Seimui, kai nustatoma, kad Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas asmuo įtariamas padaręs nusikalstamą veiką [3]. Tačiau generalinis prokuroras pats inicijuoti apkaltos proceso negali, nes tai išimtinai Seimo kompetencija.

2.4 Parengiamieji apkaltos proceso veiksmai

Seimas, tirdamas valstybinės svarbos klausimus, tarp jų ir dėl galimų valstybės aukštųjų pareigūnų veiksmų atitikimo Konstitucijai bei įstatymams, esant būtinumui turi teisę sudaryti Seimo specialiąsias ir laikinąsias tyrimo komisijas. Laikinosios tyrimo komisijos sudaromos remiantis Lietuvos Respublikos Seimo statuto XII skirsniu ir Laikinių tyrimo komisijų įstatymu. Laikinoji tyrimo komisija turi išsiaiškinti ir nustatyti, ar buvo atlikti veiksmai, priimti

sprendimai dėl klausimų, kuriuos jai pavesta iširti, taip pat išsiaiškinti kitas su tiriamu klausimu susijusias aplinkybes [12].

Iniciatyvos teisę sudaryti laikinąsias kontrolės arba tyrimo komisijas turi Seimo valdyba, komitetai, frakcijos ir ne mažesnė kaip 1/4 Seimo narių grupė. Iniciatoriai pateikia Seimui nutarimo dėl laikinosios kontrolės arba tyrimo komisijos sudarymo projektą, kuriame nurodomas tokios komisijos sudarymo tikslingumas, pagrindai bei įgaliojimai (Seimo statuto 73 str.). Laikinosios kontrolės arba tyrimo komisijos sudaromos iš ne mažiau kaip 5 narių. Komisija darbui gali pasitelkti atitinkamų sričių specialistus [3].

Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 13 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 4 straipsnio (2003 m. balandžio 3 d. redakcija) 1 dalies 1, 2, 3 ir 5 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo - Seimo narių grupės prašymo iširti, ar Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. IX -1868 "Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados" neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 3 bei 8 straipsniams (2003 m. balandžio 3 d. redakcija)“ (toliau 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas) [25] suformulavo plačią, oficialią konstitucinę Seimo laikinųjų tyrimo komisijų doktriną. Šiame nutarime konstatuota, kad Seimas privalo sudaryti tik tokias Seimo laikinąsias tyrimo komisijas, kurių tiriamas klausimas būtų valstybinės svarbos, atsižvelgti į tai, ar tyrimu nebus kišamasi į tokius dalykus, kurių pagal Konstituciją valstybinės valdžios institucijos apskritai negali tirti. Seimas negali sudaryti tokių Seimo laikinųjų tyrimo komisijų, kurios atliekamu tyrimu įsiterptų į kitų viešąją valdžią vykdančių, taip pat kitų Konstitucijoje ir įstatymuose numatytų valstybės bei savivaldybių institucijų įgaliojimus. Seimo laikinoji tyrimo komisija negali perimti teismų, prokurorų konstitucinių įgaliojimų bei funkcijų. Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvada savaime, tiesiogiai nesukelia teisinių padarinių joje nurodytiems asmenims. Jiems tokius padarinius gali sukelti tik kitų institucijų, jų pareigūnų sprendimai, kurie gali būti priimti, atsižvelgus į Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadą. Pagal Konstituciją Seimas turi teisę įvertinti savo sudarytos laikinosios tyrimo komisijos veiklą bei įstatyme numatytą šios komisijos išvadą. Ši išvada nesaisto Seimo. Seimas gali nuspręsti, pritarti ar nepritarti Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadai arba pritarti jai iš dalies.

Specialios tyrimo komisijos sudarymas Seime. Seimas, susipažinęs su laikinosios tyrimo komisijos išvada ir nutaręs pritarti šiai išvadai, vadovaudamasis Seimo statuto [3] 231 straipsniu, ne mažiau kaip 1/4 visų Seimo narių grupės teikimu sudaro specialiąją tyrimo komisiją, pateiktų siūlymų pradėti apkaltos procesą pagrįstumui iširti bei išvadai dėl pagrindo pradėti apkaltos procesą parengti.

Specialiosios tyrimo komisijos sudarymas Seime numatytas Seimo Statuto [3] 232-237 straipsniuose. Specialioji tyrimo komisija savo darbe vadovaujasi Seimo statuto dvyliktojo skirsnio (Seimo komisijos) nuostatomis. Seimo statuto 232 straipsnyje nustatyta, kad specialioji tyrimo komisija sudaroma iš Seimo narių. Komisijoje paprastai neturi būti daugiau kaip 12 narių. Komisijos narius šio statuto 71 straipsnio nustatyta tvarka (pagal Seimo frakcijų proporcinio atstovavimo normas) siūlo Seimo dauguma ir Seimo mažuma. Sudarydamas komisiją, Seimas kartu paskiria komisijos pirmininką ir jo pavaduotoją, nustato tyrimo atlikimo terminus [3]. Seimo specialiosios tyrimo komisijos posėdžiai, susiję su apkaltos procesu, paprastai yra uždari. Specialiosios tyrimo komisijos posėdžiai protokoluojami. Juos rašo komisijos paskirtas sekretorius. Posėdžio protokolą pasirašo komisijos pirmininkas ir sekretorius. Posėdžiuose išklausomi asmens, kuriam taikoma apkalta, paaiškinimai bei argumentai, apklausiami liudytojai, renkami, tiriami ir vertinami kiti įrodymai, prireikus kviečiami ekspertai bei specialistai. Posėdžiuose gali dalyvauti ir asmens, kuriam taikoma apkalta, advokatas. Apie tyrimo eigą visuomenės informavimo priemonėms praneša komisijos pirmininkas arba jo įgaliotas narys. Liudytojai ir ekspertai prieš apklausą išpėjami dėl atsakomybės pagal Baudžiamojo kodekso 235 straipsnį, ir apie išpėjimą patvirtinama jų parašais. Apklausus liudytoją, surašomas liudytojo apklausos protokolas. Liudytojui perskaičius, jis gali būti papildomas ar pataisomas ir po to turi būti liudytojo pasirašytas. Ekspertai savo išvadas pateikia raštu ir pasirašo. Specialioji tyrimo komisija, baigusi tyrimą, surašo išvadą. Joje išdėstoma: 1) siūlymų pradėti apkaltos procesą esmė; 2) konkrečių veiksmų faktinės aplinkybės; 3) asmens, kuriam taikoma apkalta, paaiškinimai; 4) įrodymai ir motyvai, kuriais grindžiama išvada. Jeigu siūlymai pradėti apkaltos procesą pripažįstami nepagrįstais, konstatuojama, kad nėra pagrindo pradėti apkaltos procesą Seime. Jeigu siūlymai pradėti apkaltos procesą pripažįstami pagrįstais, konstatuojama, kad yra pagrindas pradėti apkaltos procesą Seime. Išvadai patvirtinti reikia daugiau kaip pusės visų komisijos narių balsų daugumos. Balsavimo rezultatai nurodomi posėdžio protokole. Patvirtintą išvadą pasirašo komisijos pirmininkas ar jo pavaduotojas. Pagal patvirtintą išvadą komisija parengia Seimo nutarimo projektą. Patvirtintą išvadą kartu su Seimo nutarimo projektu ir kitais dokumentais specialioji tyrimo komisija įteikia Seimo Pirmininkui, o šis teikia Seimui šiuos dokumentus svarstyti artimiausiame Seimo posėdyje. Seimas, posėdyje susipažinęs su specialiosios tyrimo komisijos išvada ir posėdyje dalyvaujančių narių balsų dauguma jai pritaręs, kad yra pagrindas pradėti apkaltos procesą, priima nutarimą pradėti apkaltos procesą Seime konkrečiam asmeniui ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Šiais veiksmais baigiami parengiamieji veiksmai ir pradedamas apkaltos procesas Seime [3].

Tačiau **specialioji tyrimo komisija Seime gali būti ir nesudaroma**. Tai galima daryti tais atvejais kai Seimas gauna įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuoražą. Seimo Pirmininkas ar jo pavaduotojas nedelsdami su juo supažindina Seimo narius. Supažindinus Seimo narius su apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu, priimamas nutarimas pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui ir kreipiamasi į Konstitucinio Teismo įčvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo čiurkčijai pažeista Konstitucija ir sulaukyta priesaika. Kai nusikaltimo padarymu yra įtariamas Respublikos Prezidentas, Seimas privalo sudaryti specialią tyrimo komisiją. Išklausęs generalinio prokuroro pranešimą dėl kitų Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą asmenį, Seimas sprendžia, ar duoti sutikimą konkretų asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, ar sudaryti specialią tyrimo komisiją, esant ne mažesnės kaip 1/4 Seimo narių grupės siūlymui. Taigi iš to seka, kad kai yra kaltinamas Respublikos Prezidentas, specialioji tyrimo komisija sudaroma visais atvejais, kai kaltinami kiti Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti aukščiausios valstybės pareigūnai, Seimas gali pasielgti dvejopai: sudaryti specialią tyrimo komisiją arba tokios komisijos nesudaryti. Seimo statuto [3] 238 straipsnyje numatyta, kad Seimas, posėdyje dalyvaujančių narių balsų dauguma gali priimti nutarimą apkaltos procesą nutraukti, net ir esant specialiosios tyrimo komisijos įčvada, kad yra pagrindas pradėti apkaltos procesą. Tai reikšia, kad specialiosios komisijos įčvados Seimui nėra privalomos. Tačiau jei Seimas nepritaria specialiosios tyrimo komisijos įčvada, kad nėra pagrindo pradėti apkaltos procesą, jis turi nuspręsti, kam pavesti atlikti papildomą ar pakartotiną tyrimą – tai pačiai ar naujai specialiajai tyrimo komisijai.

Geriausiai Seimo laikinųjų ir specialiųjų komisijų sudarymą iliustruoja 2003 metų pabaigoje–2004 metų pradžioje vykęs Respublikos Prezidento R.Pakso apkaltos procesas. Būtent šio proceso metu Seimo statuto ir Laikinių tyrimo komisijų įstatymo nuostatos, susijusios su laikinųjų ir specialiųjų tyrimo komisijų sudarymu Seime, buvo įgyvendintos praktiškai. Be to, Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimu [25] buvo suformuluota oficiali Seimo laikinųjų tyrimo komisijų sudarymo, jos veiklos ribų, sprendimų teisėtumo, konstitucinė doktrina. Tai rodo šie pagrindiniai apkaltos dokumentai: 2003 m. spalio 31 d. Lietuvos Respublikos Seimo valdybos sprendimu Nr. 1805 buvo nuspręsta surengti neeilinį Seimo posėdį, kurio metu buvo pasiūlyta Seimui sudaryti laikinąją tyrimo komisiją dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui tirti; 2003 m. lapkričio 3 d. Seimas atsižvelgė į šį Seimo valdybos sprendimą ir priėmė nutarimą Nr. IX-1802 [14], kuriuo sudarė 9 narių laikinąją tyrimo komisiją dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui tirti, kuriuo pavedė komisijai

išvadas Seimui pateikti iki 2003 m. gruodžio 1 d.; 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimu Nr. IX-1868 [15] Seimas pritarė laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvada, kurioje buvo konstatuota, kad Prezidentas buvo ir yra pažeidžiamas, kas įvertinant ypatingą Prezidento statusą ir atsakomybę, jo vaidmenį vidaus ir tarptautinėje politikoje, sudaro grėsmes Lietuvos nacionaliniam saugumui; 2003 m. gruodžio 18 d. 86 Seimo nariai įteikė Seimui teikimą pradėti apkaltos procesą Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui; 2003 m. gruodžio 23 d. Seimas, nutarimu Nr. IX-1954 [16] sudarė specialiąją tyrimo komisiją Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui pateiktų kaltinimų pagrįstumui ir rimtumui iširti bei išvada dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą parengti; 2004 m. vasario 19 d. Specialioji tyrimo komisija padarė išvadą, kad Seimo narių grupės teikime pradėti apkaltos procesą Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui pateikti kaltinimai yra pagrįsti ir rimti (tik dalyje kaltinimų apimtys nepakankamai pagrįsti ar nepakankamai rimti), todėl yra pagrindo pradėti apkaltos procesą Seime. Specialiosios tyrimo komisijos išvada „Dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui“ 2004 m. vasario 19 d. buvo pateikta Seimui; 2004 m. vasario 19 d. Seimas, priėmė nutarimą Nr. IX-2038 „Dėl apkaltos Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui proceso Seime pradžios“ [17], kuriuo nutarė Seime pradėti apkaltos Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui procesą; 2004 m. vasario 19 d. Seimas, priėmė nutarimą Nr. IX-2039 „Dėl kreipimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą“ [18], kuriuo kreipėsi į Konstitucinį Teismą prašydamas išvados, ar Respublikos Prezidento Rolando Pakso konkretūs veiksmai, nurodyti Specialiosios tyrimo komisijos išvadoje suformuluotuose kaltinimuose, prieštarauja Konstitucijai.

Šių dokumentų analizė leidžia suprasti Seimo komisijų sudarymo principus, juolab, kaip jau minėta, kad šie Seimo priimti nutarimai buvo pakankamai plačiai išanalizuoti Konstitucinio Teismo, kuris 2004 m. gegužės 13 d. [25] nutarimu suformavo laikinųjų komisijų sudarymo, jų veiklos ribų nustatymo ir sprendimų galiojimo oficialiąją doktriną, be to tai rodo ir apkaltos proceso parengiamųjų veiksnių svarbą prieš prasidedant apkaltos procesui Seime.

2.5 Apkaltos procesas Seime

Konstitucijos 74 straipsnyje nustatyta, kad aukščiausius valstybės pareigūnus (Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius) šiurkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog buvo padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo

statutas. Seimo statutas, vadovaujantis Konstitucijos 75 straipsniu, turi įstatymo galią, juo nustatoma Seimo struktūra ir darbo tvarka [1]. Apkaltos proceso tvarka nustatyta Seimo statuto [3] VIII dalyje, kuri taip ir pavadinta „Apkaltos procesas“ 38 (Apkaltos proceso pradžia ir parengiamieji apkaltos proceso veiksmai) ir 39 (Apkaltos procesas Seime) skirsniuose. Pažymėtina, kad Seimo statuto nuostatos ne kartą keitėsi ir toks apkaltos reglamentavimas koks jis yra šiandien įsigaliojo 2004 m. lapkričio 13 d., Seimui 2004 m. lapkričio 9 d. priėmus statuto pakeitimus [6] ir 38 bei 39 skirsnius, reglamentuojančius apkaltos procesą, išdėsčius nauja redakcija, o taip pat panaikinus 40 skirsnį, reglamentavusį apkaltos procedūrą Seime, gavus teismo apkaltinamojo nuosprendžio nuorašą. Šie pakeitimai buvo atlikti atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvadoje [22] nustatytus apkaltos proceso teisinio reguliavimo trūkumus bei neatitikimą Konstitucijai.

Iki 2004 m. lapkričio 13 d. [6] galiojusiam Seimo statute buvo nustatyta, kad apkaltos procesas Seime - skirstomas į 4 stadijas: 1) parengiamąją, 2) tardymo, 3) asmens, kuriam taikoma apkalta baigiamojo žodžio, 4) Seimo narių balsavimo dėl asmens pašalinimo iš pareigų (Statuto 247 straipsnis). Tuo tarpu nuo 2004 m. lapkričio 13 d. galiojančiame Seimo statute [7] skirstymo į stadijas nebeliko, tačiau šias stadijas galima preziumuoti, analizuojant Seimo statuto 239-242 straipsnių nuostatas.

Sąlyginai išskirčiau šiuo metu pagal galiojančią Statutą šias apkaltos proceso Seime stadijas: 1) nutarimo pradėti apkaltos procesą priėmimo; 2) apkaltos procedūros Seime, įsigaliojus Konstitucinio Teismo išvadai; 3) nutarimo pašalinti asmenį iš pareigų arba panaikinti Seimo nario mandatą priėmimo. Remdamasis šiuo apkaltos proceso Seime sąlyginiu skirstymu į minėtas stadijas, toliau apžvelgsiu darbe kiekvienos iš jų pagrindinius bruožus.

Nutarimo pradėti apkaltos procesą Seime priėmimas. Seimo statuto [3] 239 straipsnyje nustatyti du galimi apkaltos proceso pradžios pagrindai: 1) kai Seimas, posėdyje dalyvaujančių narių balsų dauguma, pritaria specialiosios tyrimo komisijos išvadai, kad yra pagrindas pradėti apkaltos procesą, priima nutarimą pradėti apkaltos procesą Seime konkrečiam asmeniui ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai; 2) kai Seimas, gavęs įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuorašą, priima nutarimą pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika.

Teikimas pradėti apkaltos procesą turi būti išdėstytas raštu ir pasirašytas visų ne mažiau kaip 1/4 Seimo narių grupę sudarančių asmenų. Teikime pradėti apkaltos procesą nurodomas konkretus asmuo, siūlymai pradėti apkaltos procesą bent vienu iš Seimo statuto 228 straipsnio 2 dalyje nustatytų pagrindų (asmuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją, asmuo sulaužė priesaiką,

asmuo įtariamas padaręs nusikaltimą), šiuos siūlymus pagrindžiantys argumentai, įrodymai ir jų šaltiniai.

Teikimui pradėti apkaltos procesą tuo pagrindu, kai asmuo įtariamas padaręs nusikaltimą, galioja Baudžiamajame kodekse nustatyti senaties terminai. Teikimui pradėti apkaltos procesą tuo pagrindu, kad asmuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją ar sulaužė priesaiką, senaties terminai netaikomi.

Generalinis prokuroras, nustatęs, kad Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas asmuo įtariamas padaręs nusikaltimą, apie tai nedelsdamas praneša Seimui. Išklausus generalinio prokuroro pranešimą dėl Seimo nario patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, suėmimo ar kitokio jo laisvės suvaržymo, Seimo posėdyje daroma pertrauka. Po pertraukos Seimas priima vieną iš dviejų sprendimų: 1) sudaryti tyrimo komisiją dėl sutikimo Seimo narį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti ar kitaip suvaržyti jo laisvę; 2) pradėti apkaltos proceso parengiamuosius veiksmus – toks sprendimas svarstomas ir priimamas tik tuo atveju, jeigu yra statuto 230 straipsnio 1 dalyje nurodytų subjektų (ne mažiau kaip 1/4 Seimo narių grupę sudarančių asmenų) siūlymas. Jeigu Seimas nusprendžia sudaryti tyrimo komisiją dėl sutikimo Seimo narį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti ar kitaip suvaržyti jo laisvę, sudaroma Seimo laikinoji komisija. Komisija, nagrinėdama klausimą dėl Seimo nario neliečiamybės atėmimo, privalo į komisijos posėdį pakviesti ir išklausti Seimo narį, kurio klausimas sprendžiamas, arba kitą jo įgaliotą Seimo narį, taip pat prokuratūros atstovą. Jeigu kviečiamas Seimo narys arba kitas jo įgaliotas Seimo narys neatvyksta į komisijos posėdį be svarbios priežasties arba atsisako pateikti komisijai paaiškinimus, komisija turi teisę priimti sprendimą nedalyvaujant Seimo nariui ar kitam jo įgaliotam Seimo nariui. Svarbiomis priežastimis, dėl kurių Seimo narys ar kitas jo įgaliotas Seimo narys neatvyksta į komisijos posėdį, yra laikomos priežastys, nurodytos Baudžiamojo proceso kodekso normose, reglamentuojančiose asmenų, kurie turi dalyvauti procese, atvykimo privalomumą. Jeigu Seimas yra priėmęs rezoliuciją dėl sutikimo Seimo narį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti ar kitaip suvaržyti jo laisvę, apkaltos proceso parengiamieji veiksmai ir apkaltos procedūra Seimo nariui gali būti pradėti tik išsprendus baudžiamosios atsakomybės klausimą, t. y. jeigu yra priimtas teismo išteisinamasis nuosprendis arba įsiteisėjęs teismo apkaltinamasis nuosprendis, arba baudžiamoji byla yra nutraukta. Jeigu įtariamas padaręs nusikaltimą Respublikos Prezidentas, Seimas nustatyta tvarka privalo sudaryti specialiąją tyrimo komisiją. Dėl kitų Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų, Seimas sprendžia, ar duoti sutikimą konkretų asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, ar nustatyta tvarka sudaryti specialiąją tyrimo komisiją, jeigu yra ne mažesnės kaip 1/4 Seimo narių grupės asmenų siūlymas [3].

Seimui gavus įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuorašą, Seimo Pirmininkas ar jo pavaduotojas nedelsdami su juo supažindina Seimo narius. Supažindinus Seimo narius su apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu, Seimas priima nutarimą pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika. Apkaltos procesas Seime gali būti tęsiamas tik įsigaliojus Konstitucinio Teismo išvadai, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai (Statuto 239, 240 straipsniai) [3].

Pažymėtina, kad apkaltos procesas Seime turi būti nutrauktas tais atvejais, kai Seimas gauna įsiteisėjusio išteisinamojo teismo nuosprendžio nuorašą arba sprendimą nutraukti baudžiamąją bylą. Tuomet Seimo Pirmininkas ar jo pavaduotojas nedelsdami su gautu nuosprendžiu supažindina Seimo narius. Supažindinus Seimo narius su išteisinamuoju teismo nuosprendžiu ar sprendimu nutraukti baudžiamąją bylą, Seimas artimiausiame posėdyje priima nutarimą nutraukti apkaltos procesą (Statuto 228 straipsnio 6 dalis) [3].

Apkaltos procedūra Seime įsigaliojus Konstitucinio Teismo išvadai. Apkaltos procesas Seime gali būti tęsiamas tik įsigaliojus Konstitucinio Teismo išvadai dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Su šia išvada posėdžio pirmininkas Seimo narius supažindina artimiausiame Seimo posėdyje, kurie priima sprendimą svarstyti Seimo posėdyje asmens, kuriam taikoma apkalta, pašalinimą iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimą. Tai daryti galima, jeigu įsigaliojusioje Konstitucinio Teismo išvadoje dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, konstatuota, kad asmuo, kuriam pradėta apkaltos byla, bent vienu konkrečiu veiksmu šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir sulaužė priesaiką arba jeigu įsigaliojusioje Konstitucinio Teismo išvadoje dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika, arba jeigu įsigaliojusioje Konstitucinio Teismo išvadoje dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika, konstatuota, kad konkrečiu nusikaltimu nebuvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika, tačiau šiuo atveju apkaltos procesas Seimo nutarimu yra nutraukimas.

Apkaltos procesas Seime yra viešas. Jis transliuojamas per Lietuvos nacionalinį radiją ir televiziją. Apkaltos proceso Seime posėdžiams pirmininkauja Seimo Pirmininkas arba vienas iš Seimo Pirmininko pavaduotojų. Posėdžio pirmininkas apkaltos proceso metu sprendžia procesinius klausimus, prireikus gali pasiklausti Seimo nuomonės ar prašyti pritarimo savo sprendimams. Seimo nariai gali klausinėti proceso dalyvius tik su posėdžio pirmininko leidimu. Priėmęs svarstyti Seimo posėdyje asmens, kuriam taikoma apkalta, pašalinimą iš pareigų ar

Seimo nario mandato panaikinimą, Seimas paskiria Seimo posėdžio dėl asmens, kuriam taikoma apkalta, pašalinimo iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo svarstymo datą. Svarstymo data turi būti paskirta ne anksčiau kaip po 7 dienų nuo posėdžio, kuriame ši data buvo nustatyta, dienos. Asmeniui, kuriam taikoma apkalta, nedelsiant raštu ir pasirašytinai pranešama apie paskirtą Seimo posėdžio datą ir laiką, kada Konstitucinio Teismo išvados pagrindu bus sprendžiamas jo pašalinimo iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo klausimas.

Apkaltos procesas turi būti nutrauktas, jeigu įsigaliojusioje Konstitucinio Teismo išvadoje dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, konstatuota, kad nė vienas asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretus veiksmas neprieštarauja Konstitucijai. Apkaltos procesas nutraukiamas Seimo artimiausio posėdžio metu, priimant nutarimą nutraukti apkaltos procesą [3].

Apkaltos proceso Seime metu asmuo, kuriam taikoma apkalta, turi teisę dalyvauti Seimo posėdyje pats ir (ar) per savo advokatą. Jis turi teisę turėti kelis advokatus. Apie pasirinktus advokatus asmuo, kuriam taikoma apkalta, raštu praneša Seimui ne vėliau kaip likus dviem dienoms iki pirmojo apkaltos proceso Seime posėdžio. Tokiu atveju jie taip pat rašytiniu pranešimu kviečiami į Seimo posėdį. Asmuo, kuriam taikoma apkalta ir jo advokatai gali pateikti įrodymų, turinčių reikšmės sprendžiant konstitucinės atsakomybės klausimą. Kai posėdyje be svarbių priežasčių nedalyvauja asmuo, kuriam taikoma apkalta, arba jo advokatai, jų nedalyvavimas netrukdo apkaltos bylą nagrinėti Seime. Vykdamas apkaltos procedūrą, Konstitucinio Teismo išvada bei kiti šio ir kitų teismų sprendimai nesvarstomi ir dėl jų teisėtumo bei pagrįstumo nediskutuojama. Sprendžiant asmens, kuriam taikoma apkalta, konstitucinės atsakomybės klausimą, remiamasi minėtuose sprendimuose nustatytais faktais ir pateikta jų juridine kvalifikacija, o šių klausimų tyrimas neatliekamas. Pažymėtina, kad ši Seimo statuto nuostata priimta po to, kai Konstitucinis Teismas 2004 m. kovo 31 d. išvadoje [22] konstatavo, kad apkaltos proceso metu Seimas, neturi įgaliojimų spręsti, ar Konstitucinio Teismo išvada yra pagrįsta ir teisėta. Teisinį faktą, kad aukščiausio valstybės pareigūno numatyto Konstitucijos 74 straipsnyje veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, nustato tik Konstitucinis Teismas. Seimas gali spręsti tik tai ar pašalinti konkretų asmenį iš pareigų ar ne. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, kad „Demokratinėje valstybėje asmuo, šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką, neturėtų išvengti atsakomybės – pašalinimo iš užimamų pareigų“. Taigi tuo pačiu Konstitucinis Teismas, autoriaus nuomone, įvedė ir papildomą „saugiklį“, priminimą Seimo nariams, kad nors jie balsuodami Seime klauso tik savo sąžinės ir nėra varžomi jokių mandatų, tačiau turi laikytis teisinėje valstybėje galiojančių principų.

Seimo posėdis pradedamas posėdžio pirmininko pranešimu, kuriame išdėstoma Konstitucinio Teismo išvados esmė. Apkaltos proceso posėdžiai protokoluojami. Posėdžio protokolą rašo Seimo Pirmininko ar Seimo Pirmininko pavaduotojo paskirtas sekretorius. Protokolą pasirašo posėdžio pirmininkas ir sekretorius. Kai posėdžio pirmininkas suteikia žodį, posėdžio sekretorius praneša Seimui, kas iš apkaltos proceso Seime dalyvių atvyko, taip pat nesančių asmenų neatvykimo priežastis. Posėdžio pirmininko sprendimu dėl svarbių priežasčių gali būti daroma posėdžio pertrauka. Po šių procedūrų žodis suteikiamas asmeniui, kuriam pradėta apkaltos byla arba, jo prašymu, vienam iš advokatų. Po to asmeniui, kuriam taikoma apkalta, klausimus užduoda posėdžio pirmininkas ir advokatai. Šie asmenys savo kalbose gali remtis įrodymais, turinčiais reikšmės sprendžiant konstitucinės atsakomybės klausimą. Seimo nariai minėtam asmeniui ar vietoj jo kalbančiam advokatui pateikia klausimus tik su posėdžio pirmininko leidimu. Apkaltos bylos nagrinėjimas baigiamas posėdyje dalyvaujancio asmens, kuriam taikoma apkalta, baigiamuoju žodžiu. Po baigiamojo žodžio žodis suteikiamas Seimo nariams [3]. Tai, rodo, kad apkaltos procesas Seime vyksta laikantis teisiniam procesui taikomų reikalavimų, kuriame teikiamas prioritetas asmens, kuriam taikoma apkalta, teisių apsaugai.

Nutarimo pašalinti asmenį iš pareigų arba panaikinti Seimo nario mandatą priėmimas. Ši, mano išskirta kaip sąlyginė stadija, pradedama pasibaigus asmens pašalinimo iš pareigų arba Seimo nario mandato panaikinimo svarstymui, dėl kiekvieno konkretaus veiksmo, kuriuo asmuo, kuriam taikoma apkalta, šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir sulaužė duotą priesaiką, ar dėl kiekvieno konkretaus nusikaltimo. Seimo Pirmininkas ar Seimo Pirmininko pavaduotojas pateikia atskirą Seimo nutarimo projektą dėl kiekvieno pareikšto kaltinimo. Projekte nurodoma Konstitucinio Teismo išvados esmė, sprendimas asmenį, kuriam taikoma apkalta, pašalinti iš pareigų (ar panaikinti jo Seimo nario mandatą). Nutarimas dėl asmens pašalinimo iš pareigų (ar Seimo nario mandato panaikinimo) laikomas priimtu, jei už jį balsavo ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių. Šis Seimo nutarimas įsigalioja nuo jo paskelbimo visuomenės informavimo priemonėse. Nuo to momento asmuo laikomas pašalintu iš pareigų arba netenka Seimo nario mandato. Už padarytus nusižengimus jam taip pat įstatymų nustatyta tvarka gali būti taikoma teisinė atsakomybė. Konstitucijos nustatyta neliečiamybės teisę praranda ir savo noru atsistatydinę iš pareigų arba atsisakę Seimo nario mandato asmenys, o už padarytus nusižengimus jiems taip pat bendra tvarka gali būti taikoma teisinė atsakomybė. Jei balsuojant šiame straipsnyje nustatyta tvarka nutarimas dėl asmens pašalinimo iš pareigų (ar Seimo nario mandato panaikinimo) nepriimamas, laikoma, kad Seimas apkaltai nepritarė. Tai Seimo posėdyje viešai paskelbia posėdžio pirmininkas ir tai įrašoma posėdžio protokole.

Asmuo, kuriam taikoma apkalta, turi teisę bet kurioje apkaltos proceso dalyje, tačiau tik iki balsavimo pradžios atsistatydinti iš pareigų ar atsisakyti Seimo nario mandato, pateikdamas

dėl to pareiškimą raštu. Toks pareiškimas turi būti nedelsiant patenkintas. Asmeniui atsistatydinus, apkaltos procesas nutraukiamas ir tai įforminama Seimo nutarimu. Jame nurodoma, kad asmuo, kuriam taikoma apkalta, pateikė pareiškimą atsistatydinti, kad šio asmens pareiškimas tenkinamas ir kad apkaltos procesas Seime nutraukiamas. Šis Seimo nutarimas įsigalioja nuo jo paskelbimo visuomenės informavimo priemonėse.

Remiantis tuo kas išdėstyta šiame skyriuje galima teigti, kad Lietuvoje įtvirtintas toks apkaltos proceso teisinis reguliavimas: 1) teisė inicijuoti apkaltos procesą priklauso tik Seimui; 2) apkaltos procesas gali būti pradamas tik Konstitucijos 74 straipsnyje numatytais pagrindais – šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, priesaikos sulaužymas, taip pat paaiškėjus, jog buvo padarytas nusikaltimas; 3) apkaltos procesas gali būti pradamas tik prieš aukščiausius valstybės pareigūnus – Respublikos Prezidentą, Konstitucinio, Aukščiausiojo, Apeliacinio teismo pirmininkus ir teisėjus; 4) prieš prasidedant apkaltos procesui Seime, turi būti atliktas išankstinis tyrimas, pateiktų siūlymų pradėti apkaltos procesą pagrįstumui ištirti bei išvadai dėl pagrindo pradėti apkaltos procesą parengti; 5) įgaliojimus spręsti, ar aukščiausias valstybės pareigūnas gali būti pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka turi dvi valstybinės valdžios institucijos – Seimas ir Konstitucinis Teismas; 6) teisė apkaltos proceso tvarka pašalinti aukščiausią valstybės pareigūną iš pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą priklauso tik Seimui.

3. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO VAIDMUO APKALTOS PROCESE

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatyta, kad įgaliojimus apkaltos procese turi tik dvi valstybės valdžios institucijos: politinė institucija - Seimas ir teisminė institucija - Konstitucinis Teismas. Apie Seimo įgaliojimus apkaltos proceso metu buvo kalbama šio darbo antrame skyriuje, Konstitucinio Teismo vaidmenį, jo vietą konstitucinėje sistemoje, jo teikiamos išvados reikšmę apkaltos procese, aptarsiu šiame skyriuje.

Konstitucinis Teismas savo veiklą pradėjo 1993 m. rugpjūčio 2 d., kai oficialiai buvo pradėti registruoti prašymai, ištirti ar teisės aktai atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją. Pirmasis viešas Konstitucinio Teismo posėdis įvyko 1993 m. rugsėjo 15 d. Pirmas Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Vilniaus Tarybos paleidimo“ paskelbtas 1993 m. rugsėjo 17 d. [40].

Mokslinėje literatūroje nemažai diskutuojama dėl to, kad konstituciniai teismai nėra įprastiniai teismai. Pasak E.Jarašiūno, nustatant Konstitucinio Teismo vietą valdžių sistemoje derėtų remtis L.Favoreu atlikta konstitucinių teismų bendrųjų bruožų analize. Tai - orientyrai, į kuriuos atsižvelgdami galėtume apibrėžti Konstitucinio Teismo vietą valdžių struktūroje [34. p. 12]. L.Favoreu skiria šiuos Konstituciniams Teismams būdingus bruožus: 1) šių teismų statusas įtvirtintas Konstitucijoje; 2) konstitucinių ginčų nagrinėjimo monopolis; 3) specifinis Konstitucinio Teismo teisėjų skyrimo būdas; 4) teisminis šios institucijos pobūdis ir sykiu atskirumas nuo visų kitų teismų sistemos; 5) Konstitucinio Teismo kompetencijai būdinga koncentruota įstatymų konstitucingumo kontrolė. L.Favoreu teigia, jeigu norime pripažinti instituciją Konstituciniu Teismu, tai ji turi būti tikras teismas. [34. p. 27-35].

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisinis statusas įtvirtintas Konstitucijos VIII skirsnyje „Konstitucinis Teismas“ [1] ir 1993 m. vasario 3 d. Konstitucinio Teismo įstatyme [2]. Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnyje pasakyta, kad Konstitucinis Teismas yra savarankiškas ir nepriklausomas teismas, kuris teisminę valdžią įgyvendina Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir šio įstatymo nustatyta tvarka. Konstitucinio Teismo paskirtis – garantuoti Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą. Tai jis daro nustatyta tvarka sprenddamas, ar įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja Konstitucijai, taip pat ar Respublikos Prezidento bei Vyriausybės aktai neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams. Konstitucinio Teismo sprendimai grindžiami tik Konstitucija. Konstitucinis Teismas

tiria ir sprendžia tik teisės klausimus [2]. Todėl Konstitucinio Teismo priamamų sprendimų padariniai yra tik teisiniai.

Konstitucinis Teismas leidžia trijų rūšių aktus: 1) nutarimus, 2) išvadas, 3) sprendimus. Apibendrintai jie visi vadinami sprendimais, tačiau pagal savo paskirtį, teisinę reikšmę ir sukuriamas skirtingas teisinės pasekmės, jie skirstomi į dvi pagrindines grupes: 1) procesiniai dokumentai (sprendimai), 2) baigiamieji aktai (nutarimai ir išvados) [42. p. 84-93]. Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (toliau 2006 m. kovo 28 d. nutarimas) [27] konstatavo, kad sąvoka „sprendimai“ yra bendrinė, ja ne tik apibūdinami Konstitucinio Teismo priamami teisės aktai ir tų aktų rūšis – ji reiškia, kad Konstitucinis Teismas įgyvendina Konstitucijos jam priskirtą kompetenciją ir pareiškia savo valią, t. y. priima Konstitucinio Teismo baigiamąjį aktą. Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai yra ir tokie jo teisės aktai, kuriais konstitucinės justicijos byla išnagrinėjama iš esmės, ir tokie, kurie yra priimti ginčijamo teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) netyrus iš esmės, o deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuotu sprendimu atsisakius nagrinėti prašymą arba nutraukus pradėtą teiseną (jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui), arba nutraukus bylą (jeigu konstitucinės justicijos byla jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje). Konstitucinio Teismo nutarimai, išvados, sprendimai yra Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai – jais baigiama konstitucinės justicijos byla. Konstitucinio Teismo nutarimai, išvados, sprendimai, kuriais yra baigiama konstitucinės justicijos byla, t. y. Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai, yra galutiniai ir neskundžiami nepriklausomai nuo to, ar tuos teisės aktus Konstitucinis Teismas atitinkamoje konstitucinės justicijos byloje priėmė iš esmės ištyręs teisės akto (jo dalies) atitiktį Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), ar teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) iš esmės netyręs, o deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuotu sprendimu atsisakęs nagrinėti prašymą arba nutraukęs pradėtą teiseną (bylą) (jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui arba jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje). Minėta, kad Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami, formuluotė „yra galutiniai ir neskundžiami“ reiškia, kad Konstitucinio Teismo nutarimai, išvados, sprendimai, kuriais yra baigiama konstitucinės justicijos byla, t. y. Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai, yra privalomi visoms

valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams, neišskiriant nė paties Konstitucinio Teismo: Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai yra privalomi ir pačiam Konstituciniam Teismui, jie suvaržo Konstitucinį Teismą tuo atžvilgiu, kad jis negali jų pakeisti arba jų peržiūrėti, jeigu tam nėra konstitucinio pagrindo. Apkaltos kontekste svarbiausi yra Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai – nutarimai ir išvados. Detaliau apie Konstitucinio Teismo baigiamuosius aktus - išvadas bus kalbama kitame šio darbo skyriuje.

Konstitucinis Teismas – konstitucinės justicijos institucija, vykdanči konstitucinę teisminę kontrolę. Vykdydamas kitus savo konstitucinius įgaliojimus, Konstitucinis Teismas yra savarankiškas ir nepriklausomas teismas, vykdančis konstitucinį teisingumą, garantuojantis Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą. Pabrėžtina, kad valstybės valdžios institucija, kuri Konstitucijoje įvardinta kaip teismas, savo konstitucine prigimtimi negali būti ne teismas, t. y. neteismine institucija. Tai, kad Konstitucijoje yra du atskiri skirsniai – VIII skirsnis „Konstitucinis Teismas“ ir IX skirsnis „Teismas“, nepaneigia Konstitucinio Teismo, kuris pagal Konstituciją vykdo konstitucinę teisminę kontrolę, buvimą teismų sistemos dalimi, bet pabrėžia ypatingą jo statusą teisminės valdžios sistemoje, kartu ir visų valstybės valdžią vykdančių institucijų sistemoje. Tokiu būdu Konstitucijoje išryškinami ir pabrėžiami Konstitucinio Teismo konstitucinės paskirties ir kompetencijos ypatumai. Tik Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus, oficialiai aiškinti Konstituciją, pateikti jos nuostatų sampratą, kuri saisto visas teisės aktus leidžiančias bei visas teisę taikančias institucijas, taip pat ir Seimą – Tautos atstovybę. Tai akivaizdžiai liudija, kad Konstitucinis Teismas negali būti ne valstybės valdžią įgyvendinanti institucija. [28].

Lietuvos konstitucinėje sistemoje Konstitucinis Teismas užima ypatingą vietą ir yra svarbiausia Konstitucijos apsaugos mechanizmo dalis. Konstitucijoje įtvirtintų Konstitucinio Teismo įgaliojimų pagrindinis tikslas – garantuoti Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje. Pagrindinė konstitucinė šio tikslo įgyvendinimo forma – tyrimas ir įvertinimas, ar teisės aktas (teisės norma) neprieštarauja Konstitucijai. Tik ši institucija turi jai, Konstitucijos suteiktus įgaliojimus, oficialiai aiškinti Konstituciją ir pateikti Konstitucijos nuostatų sampratą, kuri saisto tiek teisės aktus leidžiančias, tiek juos taikančias institucijas. Pagrindinis Konstitucinio Teismo sukurtos oficialios doktrinos bruožas yra jos oficialumas ir privalomumas.

Konstitucinio Teismo, kaip teisminės valdžios sistemos dalies, įgaliojimai įtvirtinti Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalyje, kurioje pasakyta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – Konstitucijai arba įstatymams [1]. Tokiu būdu Konstitucijoje įtvirtinta išimtinė Konstitucinio Teismo kompetencija, tirti ir spręsti, ar bet kuris Seimo, Respublikos Prezidento arba Vyriausybės aktas, taip pat bet kuris referendumu priimtas aktas (jo dalis)

neprieštarauja, bet kuriam aukštesnės galios aktui ir, visų pirma, Konstitucijai. Iš pačios Konstitucijos kyla ir Konstitucinio Teismo išimtiniai įgaliojimai, oficialiai aiškinti Konstituciją, savo jurisprudencijoje pateikti oficialią Konstitucijos nuostatų sampratą, formuoti oficialią konstitucinę doktriną. Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. nutarime [27] konstatavo, kad teisę kuriančias ir teisę taikančias institucijas (pareigūnus) saisto konstitucinių nuostatų samprata, argumentai, išdėstyti ne tik Konstitucinio Teismo nutarimuose, bet ir kituose Konstitucinio Teismo aktuose – išvadose bei sprendimuose; taigi pagal Konstituciją visi Konstitucinio Teismo aktai, kuriuose yra aiškinama Konstitucija – formuojama oficiali konstitucinė doktrina, savo turiniu saisto ir teisę kuriančias, ir teisę taikančias institucijas (pareigūnus), neišskiriant nė bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų. Tirdamas įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai Konstitucinis Teismas plėtoja savo ankstesniuose nutarimuose, kituose aktuose pateiktą Konstitucijos nuostatų sampratą, atskleidžia naujus, atitinkamos konstitucinės justicijos bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje nustatyto teisinio reguliavimo aspektus. Konstitucinės jurisprudencijos ir joje formuojamos oficialios konstitucinės doktrinos raidai (ypač Konstitucinio Teismo veiklos pradžioje, kai dėl daugelio Konstitucijos nuostatų jokia oficiali konstitucinė doktrina apskritai dar nėra suformuota) būdinga tai, kad oficiali konstitucinė doktrina bet kuriuo konstitucinio teisinio reguliavimo (atitinkamų Konstitucijos nuostatų aiškinimo) klausimu yra formuojama ne „visa iškart“, bet „byla po bylos“, vienus tos doktrinos elementus (fragmentus), atskleistus ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose, papildant kitais, atskleidžiamais Konstitucinio Teismo aktuose, priimamuose naujose konstitucinės justicijos bylose.

Konstituciniam Teismui pagal pareiškėjų prašymus nagrinėjant vis naujas konstitucinės justicijos bylas, ankstesniuose Konstitucinio Teismo aktuose suformuota oficiali konstitucinė doktrina (kiekvieną atskiru atitinkamoje byloje reikšmės turinčiu konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu) yra papildoma vis naujais fragmentais. Taigi formuluojant vis naujas oficialias konstitucines doktrines nuostatas yra atskleidžiama Konstitucijoje – aukščiausiosios teisės akte – įtvirtinto teisinio reguliavimo įvairovė ir pilnatvė. Pažymėtina, jog konstitucinis principas, kad įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas, taip pat su tuo susijęs reikalavimas, kad visi teisę kuriantys ir taikantys subjektai (neišskiriant nė teismų) taikydami Konstituciją paisytų oficialios konstitucinės doktrinos ir neaiškintų Konstitucijos nuostatų kitaip, nei savo aktuose yra išaiškinęs Konstitucinis Teismas, suponuoją tai, kad toks Konstitucijos nuostatų sampratos ir oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimas, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, yra išimtinė Konstitucinio Teismo kompetencija. Reinterpretuoti oficialias konstitucines doktrines nuostatas taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, yra (arba gali būti) būtina tais

atvejais, kai yra padaromos Konstitucijos pataisos. Oficialios konstitucinės doktrinos formavimas ir plėtojimas – konstitucinės justicijos funkcija. Naujose konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose toliau aiškinant ir plėtojant, *inter alia* reinterpretuojant, oficialias konstitucines doktrines nuostatas, taip pat ir taip, kad oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, yra skatinama nedaryti intervencijos į Konstitucijos tekstą tada, kai tokia intervencija nėra teisiškai būtina. Šitaip yra prisidedama prie Konstitucijos teksto, kartu ir konstitucinės santvarkos, stabilumo užtikrinimo.

Mokslinėje doktrinoje teigiama, kad, be pagrindinių funkcijų – teisės aktų teisėtumo kontrolės, Konstitucinis Teismas vykdo ir kitas funkcijas. E.Jarašiūnas skiria šias konstitucinės justicijos funkcijas: 1) konstitucinių teisinių vertybių įtvirtinimas; 2) taikdarystė socialiniame politiniame gyvenime; 3) teisinis politinių konfliktų sprendimas; 4) politinio proceso nepertraukiamumo arba politinės kaitos užtikrinimas; 5) pedagoginė; 6) žmogaus teisių apsauga; 7) demokratijos užtikrinimas ir visuomenės demokratinės kultūros ugdymas; 8) Konstitucijos evoliucijos užtikrinimas; 9) teisminės praktikos standartų tarptautinė sklaida [35. p. 144-155].

Viena iš konstitucinės justicijos bendrųjų funkcijų - teisinis politinių konfliktų sprendimas. Pasak E.Jarašiūno, tokie konfliktai dažni. Demokratinėje visuomenėje visada svarstomas ne vienas sprendimo variantas. Parlamente dauguma ir mažuma paprastai nesutaria daugeliu klausimų ir kai tokie klausimai nagrinėjami Konstituciniame Teisme, teismas, nors jis ir tiria tik priimto sprendimo atitikimą Konstitucijai, kartu tampa ir tam tikru paties politinio konflikto teisėju. Konstitucinis Teismas turi tik vieną matą – atitikimą konstitucijai. Ginčijamas aktas teisiškas, teisingas tiek, kiek atitinka pagrindines Konstitucijoje nustatytas normas, ir neteisėtas tiek, kiek joms prieštarauja. Taigi, politinis konfliktas sprendžiamas teisinėmis priemonėmis. Konstitucinis Teismas, remdamasis Konstitucijos norma, nagrinėja tik teisiniais motyvais pagrįstus skundus. Kitaip sakant, politinis konfliktas „juridizuojamas“ ir politinis ginčas įgyja konstitucinio teisinio ginčo formą, ir Konstitucinis Teismas šiame ginče yra arbitras [35. p. 147-148].

Konstitucinės justicijos ir politikos sąveiką nagrinėja ir L.Favoreu, kuris teigia, kad nagrinėjant konstitucinės justicijos ir politikos sąveiką, neretai pabrėžiama, kad konstitucinių teismų kontrolės objektas – įstatymai ir kiti teisės aktai visada yra tam tikros įgyvendinamos politikos rezultatas. Todėl bet koks konstitucinis ginčas dėl šių aktų, susijęs su politine valdžia ir šiuos ginčus nagrinėjantis teismas tampa politinio proceso dalyviu [34. p. 27-35]. Nors šiuose L.Favoreu darbuose kalbama apie teisės aktų konstitucingumo kontrolę, tačiau ši funkcija aktuali ir apkaltos kontekste. Autoriaus nuomone, Konstitucinis Teismas sprendžia politinį ginčą tarp apkaltos subjekto ir apkaltos iniciatoriaus – Seimo – politinės institucijos. Konfliktas sprendžiamas Konstituciniame Teisme, teisinėmis priemonėmis. Konstitucinis Teismas priima

teisinę išvadą, kurioje konstatuojami faktai, būtini sprendimui Seime priimti, tolimesniame apkaltos etape. Taigi, Konstitucinis Teismas yra teisminė institucija, įgyvendinanti iš Konstitucijos apsaugos aktualijų kylančią konstitucinę jurisdikciją [60. p. 137].

Pasak E.Jarašiūno, apkalta – tai konstitucinės atsakomybės taikymas. Objektiviausiai ir kvalifikuočiausiai tokią funkciją gali vykdyti tik konstitucinės kontrolės institucija, būtent konstitucinis ar kitoks teismas, kuriam yra patikėta konstitucingumo teisinėje sistemoje apsaugos funkcija [36. p. 150]. Lietuvoje ši funkcija deleguota Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui. Šio teismo dalyvavimas apkaltoje numatytas, siekiant užtikrinti konstitucinių reikalavimų laikymąsi apkaltos procese. Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje pasakyta, kad Konstitucinis Teismas teikia išvadas: 1) ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Lietuvos Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus; 2) ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti savo pareigas; 3) ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai; 4) ar Seimo nario ir valstybės pareigūno, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Konstitucijos 106 straipsnio 5 dalyje nurodyta: prašyti Konstitucinio Teismo išvados, ar Seimo nario ir valstybės pareigūno, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, gali tik Seimas. Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje parašyta, kad remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, klausimus 1) ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Lietuvos Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus; 2) ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti savo pareigas; 3) ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai; 4) ar Seimo nario ir valstybės pareigūno, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, galutinai sprendžia Seimas [1].

Konstitucinio Teismo vaidmuo apkaltos procese apibrėžtas Seimo statute [3]. Pagal Seimo statuto 239 straipsnį, Seimui pritarus specialiosios tyrimo komisijos išvadai, kad yra pagrindas pradėti apkaltos procesą, priimamas nutarimas pradėti apkaltos procesą Seime konkrečiam asmeniui ir kreipiamasi į Konstitucinį Teismą išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Statuto 240 straipsnyje nurodyta, kad apkaltos procesas Seime gali būti tęsiamas tik įsigaliojus Konstitucinio Teismo išvadai dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

Konstitucinis Teismas 2004 m. kovo 31 d. išvadoje [22] konstatavo, kad pagal Konstituciją tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Respublikos Prezidentas Konstituciją pažeidė šiurkščiai. Taigi, Konstituciniam Teismui nustatyta konstitucinė pareiga iširti, ar Respublikos Prezidentas atliko konkrečius veiksmus, nurodytus jam pateiktame kaltinime ir įvertinti, ar šie veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ir ar tokiais veiksmais

Konstitucija pažeista šiurkščiai. Tirdamas, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai ir ar tokiais veiksmais Konstitucija pažeista šiurkščiai, Konstitucinis Teismas tiria ir vertina kartu su paklausimu Konstituciniam Teismui pateiktus įrodymus bei visus kitus, bylos nagrinėjimo Konstituciniame Teisme metu gautus įrodymus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad Respublikos Prezidentas atliko nurodytus konkrečius veiksmus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad šie veiksmai prieštarauja Konstitucijai, kad Konstitucija yra pažeista šiurkščiai. Taigi Konstitucinis Teismas, visų pirma turi iširti ar tokie veiksmai buvo atlikti, t. y. nustatyti faktą, o tik vėliau šiuos veiksmus įvertinti konstituciniu požiūriu ir tik tada pateikti išvadą, kad aukščiausio valstybės pareigūno veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai. Toliau šiame darbe bandysiu panagrinėti Konstituciniam Teismui apkaltos procese tenkantį uždavinį - tirti faktus (aukštųjų valstybės pareigūnų veiksmus, t. y. nustatyti, kad tokie veiksmai buvo), o nustatčius, kad tokie veiksmai buvo jos įvertinti atitikimo Konstitucijai atžvilgiu, t. y. įvertinti teisiškai. Taigi kyla teisės tyrimo ir faktų tyrimo santykio problema.

3.1 Teisės ir faktų tyrimo santykis apkaltos procese

Kaip jau buvo minėta, svarbiausia Konstitucinio Teismo funkcija – įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumo kontrolė. Vertindamas ginčijamų teisės aktų konstitucingumą, Konstitucinis Teismas aiškinasi ne tik tikrinamų teisės aktų nuostatų, bet ir konstitucinių normų bei principų turinį tam, kad galėtų juos palyginti ir priimti sprendimą dėl ginčijamų teisės aktų nuostatų konstitucingumo. Konstitucinis Teismas visada Konstituciją interpretuoja kaip idealią teisę nacionalinės teisės sistemos požiūriu, priešingu atveju, Konstitucija negalėtų būti žemesnės teisės teisiškumo matas ir šis teismas nesugebėtų atlikti jam pavestos konstitucingumo kontrolės funkcijos. Konstitucinis Teismas, atskleisdamas konstitucijos normų ir principų turinį bei prasmę, saistomas Konstitucijos, kaip vientiso ir darnaus akto, sampratos, Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistemos. Įstatymai ir poįstatyminiai aktai turi būti vertinami pagal jų atitiktį Konstitucijai, atskleidžiant visus reikšmingus teisinio reguliavimo elementus.

Nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dažnai kyla teisės ir fakto tyrimo santykio problema. Pasak E.Kūrio, konstitucinės kontrolės tikslas visuomet yra atsakymas į teisės klausimą, bet viena iš priemonių tam tikslui pasiekti gali, dažnai ir turi, būti atitinkamų faktų tyrimas. Teisės tyrimo ir faktų tyrimo santykio atžvilgiu, prašymo ribos kiekvienoje konstitucinės justicijos byloje gali ir turi būti tokios, kad būtų galima maksimaliai aiškiai atsakyti į pareiškėjo iškeltą teisės klausimą [41. p. 51]. Taigi Konstituciniam Teismui, tikrinant teisinio reguliavimo konstitucingumą, kartais nepakanka apsiriboti vien teisės akte nustatyto reguliavimo tyrimu. Konstitucinio Teismo įstatymo 64 straipsnyje nurodyta, kad teismas gali tirti įstatymų

bei kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai ne tik pagal normų turinį, reguliavimo apimtį ar formą, bet ir pagal Konstitucijoje nustatytą priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ar įsigaliojimo tvarką [2]. Teisės aktas gali neatitikti Konstitucijos ne dėl jo reguliavimo apimties, turinio ar formos, o todėl, kad jį priimant buvo šiurkščiai pažeistos nustatytos priėmimo procedūros, nesilaikyta akto paskelbimo tvarkos. Todėl Konstitucinio Teismo atliekamą teisės tyrimą būtina papildyti faktinių aplinkybių tyrimu, nes faktų tyrimas padeda teismui išspręsti konstitucinės justicijos bylą. Pasak E.Kūrio teisėnėje sąmonėje yra įsitvirtinęs stereotipas, kad Konstitucinis Teismas privalo tirti tik teisės klausimus ir netirti faktų, todėl jo nuomone, šį stereotipą būtina paneigti, nuvainikuoti. Veikiau yra priešingai: konstitucinėje justicijoje išimtis yra ne faktų tyrimas, bet gryniesiems teisės klausimams, kai faktai nėra tiriami. Todėl teisės tyrimui reikalinga neignoruoti faktų ir jis beveik visada suponuoja ir jų tyrimo galimybę, o kartais - būtinybę [41. p. 47].

Konstitucinės justicijos bylos dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos yra vienas atvejų, kai Konstitucinis Teismas, vykdydamas konstitucinę kontrolę privalo tirti ir faktus. Šiose bylose Konstituciniam Teismui tenka svarbus uždavinys – ištirti ar pareigūno, kuriam iškelta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Taigi Konstitucinis Teismas visų pirma turi ištirti, ar tokie veiksmai buvo, t.y. nustatyti faktą, o tik vėliau šiuos veiksmus įvertinti konstituciniu požiūriu ir tik tada pateikti išvadą, ar aukščiausio valstybės pareigūno veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai. Tai daryti įpareigoja ir pats apkaltos tikslas – objektyvaus tyrimo atlikimas ir kvalifikuotas teisinis tiriamų valstybės pareigūnų veiksmų įvertinimas. Pasak E.Jarašiūno „Fakto tyrimas – tokios bylos esmė“ [37. p. 36].

Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime [21] suformulavo faktų tyrimo konstitucinės justicijos bylose reikalingumo doktriną – „jeigu Konstitucijoje ar įstatymuose numatyti atitinkami reikalavimai, kurių turi būti laikomasi (kurie turi būti įvykdyti), leidžiant atitinkamą Respublikos Prezidento aktą, Konstitucinis Teismas, sprenddamas, ar Respublikos Prezidento aktas neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams, turi tirti ir tai, ar tokių reikalavimų buvo laikomasi (ar jie buvo įvykdyti), nes nenustačius šių faktinių aplinkybių, būtų neįmanoma ištirti ir Respublikos Prezidento akto atitiktį Konstitucijai ir įstatymams“. Pasak E.Jarašiūno, fakto tyrimas gali būti reikalingas, norint įvertinti teisės akto konstitucingumą. Tai tarsi „pagalbinis“ tyrimas, sudedamasis „teisės tyrimo“ elementas. Konstitucijoje numatytais atvejais faktų tyrimas ir teisinis jų įvertinimas yra pirminis ir svarbiausias uždavinys [36. p. 145].

Kaip minėta, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje pasakyta, kad Konstitucinis Teismas teikia išvadas: 1) ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus; 2) ar Respublikos Prezidento būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas; 3) ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai; 4) ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja

Konstitucijai [1]. Taigi, Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas šios rūšies konstitucinės justicijos bylas, privalo ištirti ir įvertinti tam tikrus faktus: 1) nustatyti ar nebuvo rinkimų įstatymų pažeidimų per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus; 2) ar Respublikos Prezidento būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas; 3) ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Tai padaryti Konstitucinis Teismas gali, tik ištyręs tam tikrus faktus. Konstitucinės justicijos bylų dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos, tyrimo objektas - Seimo narių ir valstybės pareigūnų dėl kurių pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai. Taigi, visų pirma, Konstitucinis Teismas turi išsiaiškinti, ar tokie veiksmai buvo, nes tik išsiaiškinus aplinkybes ir konstatavus šių veiksmų buvimą, galima kalbėti apie šių veiksmų teisinį vertinimą. Pasak K.Lapinsko, konstitucinės justicijos bylos dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos turi individualių teisminių bylų, kuriuose tiriami bei vertinami faktai, veiksmai, konkrečios aplinkybės, požymių, tačiau skirtingai nuo bendrosios kompetencijos teismų, sprendžiančių individualias bylas iš esmės, Konstitucinis Teismas šiuo atveju neturi galutinio sprendimo teisės ir jis tik formuluoja savo nuomonę jam pateiktu klausimu [43. p. 49].

Taigi, panagrinėkime, kaip konstitucinės justicijos bylose įrodinėjama, kad aukščiausių valstybės pareigūnų veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Pirmiausia apžvelgsiu, kas laikoma įrodymais konstituciniame-teisminiame procese. Konstitucinio Teismo įstatymo [2] 34 straipsnyje pasakyta, kad įrodymais pripažįstami bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamasis Konstitucinis Teismas konstatuoja esant aplinkybių, pagrindžiančių dalyvaujančių byloje asmenų reikalavimus bei atsikirtimus, arba jų nesant. Tie duomenys nustatomi remiantis dalyvaujančių byloje asmenų paaiškinimais, liudytojų parodymais, rašytiniais įrodymais, daiktiniais įrodymais ir ekspertų išvadomis. Kiekvienas dalyvaujantis byloje asmuo turi įrodyti tas aplinkybes, kuriomis remiasi, keldamas savo reikalavimus ir atsikirdamas. Įrodymus pateikia dalyvaujantys byloje asmenys. Konstitucinis Teismas gali pasiūlyti jiems pateikti papildomų įrodymų. Konstitucinis Teismas priima nagrinėti tik tuos įrodymus, kurie patvirtina turinčias reikšmės bylai aplinkybes. Aplinkybių, Konstitucinio Teismo pripažintų visiems žinomomis, nereikia įrodinėti. Faktai, nustatyti Konstitucinio Teismo nutarimu vienoje byloje, iš naujo neįrodinėjami, nagrinėjant kitas bylas. Konstitucinio Teismo įstatymo 35 straipsnyje nurodyta, kad Konstituciniam Teismui pateikti įrodymai neturi iš anksto nustatytos galios. Konstitucinis Teismas įrodymus įvertina pagal teisėjų vidinį įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, išsamiu ir objektyviu bylos aplinkybių visumos išnagrinėjimu teismo posėdyje, vadovaujantis įstatymais.

Įrodymų tyrimas reglamentuotas Konstitucinio Teismo įstatymo 50 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad bylos nagrinėjimas iš esmės pradedamas nuo teisėjo pranešėjo pasisakymo,

kuriame išdėstoma bylos esmė, jos nagrinėjimo vada ir pagrindas, turimos medžiagos turinys ir kiti reikalingi duomenys. Po to išklausomi dalyvaujančių byloje asmenų paaiškinimai, pradėdant pareiškėju. Apžiūrimi daiktiniai įrodymai, kurie parodomi ir dalyvaujantiems byloje asmenims, o prireikus – ekspertams ir liudytojams. Esant būtinumui, posėdyje gali būti kviečiami dalyvauti ekspertai ir specialistai, kurie pateikia savo paaiškinimus jiems pateiktais klausimais, išdėsto savo argumentus. Kai išnagrinėti visi įrodymai, posėdžio pirmininkas paklausia dalyvaujančių byloje asmenų, ar jie nori papildyti bylos medžiagą. Konstitucinis Teismas prašymus išsprendžia, priimdamas dėl jų sprendimus. Kai prašymai išspręsti arba jų nėra, posėdžio pirmininkas paskelbia, kad įrodymų tyrimas baigtas. Konstitucinės justicijos bylos nagrinėjamos, laikantis Konstitucinio Teismo įstatymo 2 skirsnyje nustatytų taisyklių [2].

Konstitucinis Teismas 2004 m. kovo 31 d. išvadoje [22] konstatavo, kad tirdamas, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Konstitucija pažeista šiurkščiai, Konstitucinis Teismas tiria ir vertina tiek kartu su paklausimu Konstituciniam Teismui pateiktus įrodymus, tiek visus kitus bylos nagrinėjimo Konstituciniame Teisme metu gautus įrodymus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad šie veiksmai prieštarauja Konstitucijai, kad Konstitucija pažeista šiurkščiai. Šios Konstitucinio Teismo išvados parodo, kad Konstitucinis Teismas renka ir vertina įrodymus, liečiančius tik konkrečią bylą, vėliau juos vertina atitikimo Konstitucijai aspektu ir tokiu būdu suformuoja oficialią įrodymų konstituciniame procese doktriną. Minimioje išvadoje yra ir kitas svarbus įrodymų prasme teiginys, kad pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 34 straipsnio 7 dalį faktai, Konstitucinio Teismo nutarimu nustatyti vienoje byloje, iš naujo neįrodinėjami, nagrinėjant kitas bylas. Konstitucinio Teismo byloje nustatytos aplinkybės yra *res iudicata*.

Taigi, iš to, kas pasakyta, galima daryti išvadą, kad konstitucinės justicijos bylose dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos, tyrimo objektas yra aukščiausių valstybės pareigūnų, išvardintų Konstitucijos 74 straipsnyje, kuriems pradėta apkaltos byla konkretūs veiksmai. Apkaltos byloje Konstitucinis Teismas pirmiausia privalo išsiaiškinti, ar konkretūs veiksmai buvo atlikti. Tai padaryti galima tik konstatavus jų buvimą, t. y. faktą. Tik konstatavus jų buvimą, konkretūs veiksmai vertinami atitikimo Konstitucijai prasme. Taigi, konstitucinės justicijos bylose faktų tyrimas neatsiejamas nuo teisės klausimų.

Pasak E. Jarašiūno, konstatuotų faktų teisinis vertinimas neišsivaizduojamas be konstitucinio reguliavimo (veiksmų vertinimo mato) reikalavimų išsiaiškavimo. Šiose konstitucinės justicijos bylose, faktų ir teisės klausimai yra svarbūs ir susiję, nes jie abu lemia išvadą [36. p. 146].

3.2 Konstitucinio Teismo išvados reikšmė apkaltos procese

Konstitucinio Teismo išvada yra Konstitucinio Teismo baigiamasis aktas, kurioje fiksuojami apkaltos bylos Konstituciniame Teisme nagrinėjimo metu nustatyti atitinkami faktai ir jų teisinis įvertinimas. Šiuo aktu išreiškiama Konstitucinio Teismo, kaip vyriausiojo Konstitucijos sergėtojo, nuomonė. Svarbiausios šio akto dalys – konstatuojamoji ir rezoliucinė. Konstatuojamoje dalyje išdėstomi Teismo motyvai ir argumentai, kuriais pagrindžiama rezoliucija. Rezoliucinėje dalyje suformuluojama Teismo valia [31. p. 291].

Pasak J.Žilio, Konstitucinio Teismo išvados pagal savo teisinę galią ir pagal teisinius padarinius skiriasi nuo nutarimų. Analizuojant skirtumus galima išskirti šiuos Konstitucinio Teismo išvadai būdingus bruožus: 1) Konstituciniam Teismui pateikus išvadą, galutinį sprendimą visada priima Seimas; 2) išvados skelbiamos ne Lietuvos Respublikos vardu ir išreiškia tik Teismo nuomonę, nuostatą dėl svarstyto klausimo; 3) Konstitucinio Teismo išvados objektas yra faktai, veiksmai, konkrečios aplinkybės (išskyrus bylas dėl tarptautinių sutarčių); 4) dėl išvados į Konstitucinį Teismą gali kreiptis Seimas, o dėl Seimo rinkimų ir tarptautinių sutarčių - ir Respublikos Prezidentas; 5) klausimai dėl išvadų Konstituciniame Teisme nagrinėjami paprastesne procedūra, nesilaikant visų reikalavimų, kurie būtini teismiam posėdžiui, nagrinėjant kitų kategorijų bylas; 6) rengiant išvadas, procese gali dalyvauti kiti proceso dalyviai (liudytojai, ekspertai, specialistai) [31. p. 291].

Pagal Konstituciją tik Konstitucinis Teismas gali spręsti, ar aukščiausi valstybės pareigūnai, išvardinti Konstitucijos 74 straipsnyje, kuriems pradėta apkaltos byla, šiurkščiai pažeidė Konstituciją ar sulaužė duotą priesaiką. Tokie įgaliojimai suteikti tik Konstituciniam Teismui, jokiai kitai institucijai tokių įgaliojimų Konstitucija nesuteikia.

Pasak E.Jarašiūno, Konstitucinis Teismas 2004 m. kovo 31 d. išvadoje [22] suformulavo tokią Konstitucinio Teismo teisinės misijos, jo priimamų sprendimų pobūdžio bei Konstitucinio Teismo išvada sukeliamų padarinių teisiškumo apkaltos procese doktriną [37. p. 42]. Konstitucinio Teismo išvada, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, susaisto Seimą tuo atžvilgiu, kad pagal Konstituciją Seimas neturi įgaliojimų spręsti, ar Konstitucinio Teismo išvada yra pagrįsta ir teisėta, - teisinį faktą, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, nustato tik Konstitucinis Teismas [22]. Konstitucinis Teismas konstatavo: teisinį faktą, kad aukščiausių valstybės pareigūnų, kuriems pradėtas apkaltos procesas, veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, gali nustatyti tik Konstitucinis Teismas. Seimas negali paneigti Konstitucinio Teismo išvadoje nustatytų teisinių faktų. Apkaltos procese Seimas sprendžia tik vieną klausimą – pašalinti asmenį iš pareigų (panaikinti jo Seimo nario mandatą) ar ne, tačiau Seimo sprendimas nepakeičia išvados turinio ir teisinės reikšmės. Kyla klausimas, jeigu

remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus (tame tarpe ir spręsti klausimą, ar pašalinti asmenį, kuriam pradėta apkaltos byla ir kurio konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai) galutinai sprendžia Seimas (Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalis), kokią gi teisinę galią turi Konstitucinio Teismo teikiama išvada ir kokią įtaką ji daro Seimui? Ar galima Konstitucinio Teismo išvadoje fiksuotus teisinius faktus vertinti kaip ne teisinius?

Konstitucinio Teismo priimamų nutarimų dėl teisės aktų atitikimo Konstitucijai ir teikiamų išvadų prigimtis bei teisinė galia yra skirtinga. Konstituciniam Teismui pateikus išvadą, galutinį sprendimą, visais atvejais, priima Seimas. Be abejo, išvada, kaip ir nutarimas yra galutinė ir neskundžiama, tačiau Seimui suteikiama teisė, įvertinus Konstitucinio Teismo teikiamą išvadą, priimti savo sprendimą. Tačiau Seimas negali neatsižvelgti į Konstitucinio Teismo išvadą. Pasak J.Žilio, kalbant apie išvadų teisinę galią ir Seimo veiksmus priimant galutinį sprendimą galima daryti prielaidas, kad Seimas negalės neatsižvelgti į Konstitucinio Teismo padarytą išvadą. Kitokią nei nutarimuose reikšmę turės ir išvadų motyvai, kuriuose neišvengiamai bus vertinami konkretūs teisiniai faktai ir teisinės pasekmės. Tokių faktų ir pasekmių pagrindu ir bus formuluojama konkreti išvada [16. p. 16]. Nors šias mintis J.Žilys pateikė 1996 metais Konstituciniame Teisme vykusios konferencijos metu, kur, pažymėjo, kad tokių bylų Konstituciniame Teisme dar nebuvo nagrinėta, tačiau jo nuomone, Seimas, neturėdamas galimybės nuodugniau įvertinti teisėtumo pažeidimų, t. y. teisinių faktų, negalės ignoruoti Konstitucinio Teismo argumentų ir motyvų [42. p. 17]. Šis J.Žilio teiginys atspindėtas Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvadoje [22] formuojant Konstitucinio Teismo teisinės misijos, jo priimamų sprendimų pobūdžio bei Konstitucinio Teismo išvada sukeltamų padarinių teisiškumo apkaltos procese doktriną.

Minėta, kad Konstitucinio Teismo išvada, kaip ir Konstitucinio Teismo nutarimas yra Konstitucinio Teismo baigiamasis aktas. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime [26] konstatavo, kad Konstitucinio Teismo išvada, kad asmuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją (taigi ir sulaužė priesaiką), yra galutinė. Jokia valstybės institucija, joks valstybės pareigūnas, joks kitas subjektas tokios Konstitucinio Teismo išvados pakeisti ar panaikinti negali. Pagal Konstituciją tokia išvada negali būti pakeista ar panaikinta nei referendumo, nei rinkimų ar kuriuo nors kitu būdu.

Pasak E.Jarašiūno, Konstitucinis Teismas taiko vien teisinius tyrimo metodus, jo priimami sprendimai tik teisiniai. Asmens, kuriam iškelta apkaltos byla, veiksmai vertinami pagal konstitucinį matą. Šios institucijos veiklą tokioje byloje galime apibūdinti kaip tiriamų faktų pažinimą ir pažinimo rezultatų „išvertimą“ į teisinę kalbą. Sprendimas konstitucinės justicijos byloje yra teisinė duotybė, kurios visiems privalu paisyti. Tokia pat duotybė yra ir šioje

byloje nustatyti teisiniai faktai. Todėl galima kalbėti apie jo išvados teisinius padarinius. [36. p. 157-170]. Konstitucijos pažeidimo nustatymas konstitucinės justicijos byloje yra teisinio, o ne politinio vertinimo rezultatas. Konstitucinės justicijos bylose nustatytų teisinių faktų niekas negali paneigti. Bet koks bandymas paneigti Konstitucinio Teismo sprendimą, nesvarbu kas tai darytų, ar valstybės valdžios institucija, ar konkrečią bylą nagrinėjantis teismas, ar valstybės pareigūnas, laikytinas antikonstituciniu. Ir nesvarbu, kokiais motyvais būtų grindžiamas toks sprendimas. [37. p. 46-47].

Kitas svarbus aspektas - kokią įtaką Konstitucinio Teismo išvada daro Seimui? Ar Seimas gali nuspręsti kitaip nei Konstitucinis Teismas ir nepašalinti iš pareigų asmens, kuris Konstitucinio Teismo išvada yra pripažintas padaręs Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytus pažeidimus?

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvadoje [22] konstatuota, kad Konstitucinio Teismo išvada, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, susaisto Seimą tuo atžvilgiu, kad pagal Konstituciją Seimas neturi įgaliojimų spręsti, ar Konstitucinio Teismo išvada yra pagrįsta ir teisėta, - teisinį faktą, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, nustato tik Konstitucinis Teismas.

2004 m. gegužės 25 d. Konstitucinio Teismo nutarime [26] įtvirtinta, kad nors pagal Konstituciją tik Seimas turi įgaliojimus spręsti, ar už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, nusikaltimo padarymą apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš einamų pareigų, tačiau Seimo nariai, sprenddami ar Respublikos Prezidentą pašalinti iš einamų pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą balsuoja laisvai. Tai nereiškia, kad Seimo nariai, sprenddami, ar Respublikos Prezidentą pašalinti iš užimamų pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų, nėra saistomi savo duotos Seimo nario priesaikos, kuri įpareigoja Seimo narį savo veikloje vadovautis Konstitucija, valstybės interesais ir savo sąžine, ir nebūti varžomam jokių mandatų. Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario laisvas mandatas negali būti suprantamas tik kaip leidimas veikti vien savo nuožiūra, veikti vadovaujantis vien savo sąžine ir ignoruoti Konstituciją. Konstitucija suponuoja tokią Seimo nario nuožiūros ir tokią Seimo nario sąžinės sampratą, kurioje tarp Seimo nario nuožiūros bei Seimo nario sąžinės ir Konstitucijos reikalavimų, Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių neturi būti atotrūkio. Pagal Konstituciją Seimo nario nuožiūra ir jo sąžinė turi būti orientuotos į Konstituciją, į Tautos ir Lietuvos valstybės interesus, todėl Seimui sprendžiančiam, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš einamų pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, tenka ypač didelė atsakomybė: demokratinėje teisinėje

valstybėje asmuo, šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką, neturėtų išvengti konstitucinės atsakomybės – pašalinimo iš einamų pareigų.

Taigi, darytina išvada, kad demokratinėje valstybėje Seimas nepaisant to, kad savo prigimtimi ir esme yra politinė institucija, kur didelę reikšmę turi politiniai interesai, susitarimai ir kompromisai, privalo paklusti konstituciniams, teisiniams reikalavimams ir pašalinti iš pareigų asmenį, pažeidusį nustatytą konstitucinę tvarką. Tokiu būdu Konstitucinis Teismas suformavo oficialią doktriną, kad Seimas apkaltos procese negali spręsti teisės klausimo - Konstitucijos pažeidimo ar šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo fakto, nes tai daryti gali tik Konstitucinis Teismas, bet Seimas yra saistomas Konstitucinio Teismo išvados, kuria nustatytas Konstitucijos pažeidimo ar šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo faktas ir pašalinti tokį asmenį iš pareigų apkaltos proceso tvarka. Pasak E.Jarašiūno, Seimas negali paneigti Konstitucinio Teismo išvadoje nustatytų teisinių faktų. Apkaltos proceso metu Seimas sprendžia tik vieną klausimą – pašalinti asmenį iš pareigų (panaikinti Seimo nario mandatą) ar ne. Seimo sprendimas nepakeičia Konstitucinio Teismo išvados turinio ir teisinės reikšmės. Tokiu konstitucinės doktrinos lygiu bandoma pabrėžti teisės primatą; jei asmuo padarė veiksmus, kuriais šiurkščiai pažeista tvarka, teisiškai logiškas ir neišvengiamas yra konstitucinės sankcijos taikymas. Vien politinis tikslingumas negali būti svarbiausias ir vienintelis Seimo narių veiklos orientyras. Yra teisiniai, konstituciniai reikalavimai, kuriems visi privalo paklusti. Nėra ir negali būti valdžios atstovams alternatyvos – laikytis Konstitucijos arba ne. [37. p. 43].

Taigi iš to kas pasakyta šiame skyriuje galima daryti šias išvadas. Lietuvos Respublikos Konstitucija svarbų vaidmenį apkaltos procese numato Konstituciniam Teismui – teisminės valdžios institucijai. Konstitucinio Teismo uždavinys apkaltos procese - naudojantis turimomis procesinėmis priemonėmis nustatyti ir teisiškai įvertinti tiriamus valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, veiksmus. Įgyvendindamas šį uždavinį Konstitucinis Teismas sprendžia ar asmuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir teikia išvadą, kad asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai. Konstitucinio Teismo išvada, kad asmuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją yra galutinė ir neskundžiama. Šios išvados negali pakeisti ar panaikinti jokia valstybės institucija, pareigūnas ar kitas subjektas. Šioje išvadoje fiksuoti teisiniai faktai laikomi visiškai nustatytais, jų niekas negali paneigti, pakeisti, kvestionuoti. Konstitucinės justicijos byloje dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos nustatytos faktinės aplinkybės yra *res iudicata*.

IŠVADOS

1. Apkalta - ypatingas procesas, kai sprendžiamas aukščiausių valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimas už Konstitucijoje numatytų teisės pažeidimų padarymą. Konstitucijoje numatytų teisės pažeidimų (konstitucinių deliktų) padarymas – pagrindas pradėti apkaltą ir taikyti konstitucinę atsakomybę atitinkam valstybės pareigūnui. Tačiau lietuviško apkaltos instituto modelio specifika lemia tai, kad pagal Konstituciją apkaltos procese dalyvauja dvi valstybės valdžios institucijos: Seimas (politinio pobūdžio institucija) ir Konstitucinis Teismas (teisminės valdžios institucija), taigi susipina politiniai ir teisiniai elementai. Todėl konstitucinė atsakomybė yra iš dalies politinė (politizuota) tiek, kad politinio pobūdžio institucija - Seimas, turi išimtinę teisę pasirinkti vieną iš dviejų alternatyvų: pašalinti pareigūną, kurio reikiamo konstitucinio delikto faktą nustatė Konstitucinis Teismas, iš pareigų arba jo nepašalinti.

2. Apkaltos instituto teisinis reguliavimas bendrosios ir civilinės teisės tradicijų šalyse turi tam tikrų ypatumų. Bendrosios teisės tradicijų šalyse (amerikietišskasis apkaltos instituto modelis) galutinį sprendimą dėl aukščiausių valstybės pareigūnų pašalinimo iš pareigų ar parlamento nario mandato panaikinimo priima parlamentas. Civilinės teisės tradicijų šalyse (europietišskasis apkaltos instituto modelis) galutinį sprendimą dėl aukščiausių valstybės pareigūnų pašalinimo iš pareigų ar parlamento nario mandato panaikinimo priima konstitucinės justicijos institucija (dažniausiai Konstitucinis Teismas).

3. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 74 straipsnyje įtvirtintas tarpinis, taip vadinamas „sueuropintas“ amerikietiškas apkaltos instituto modelis. Apkalta gali būti pradėta tik Seimo narių siūlymu; apkalta galima tik Konstitucijos 74 straipsnyje minimiems aukščiausiems valstybės pareigūnams: Respublikos Prezidentui, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams, Seimo nariams ir tik esant šiems Konstitucijos 74 straipsnyje nustatytiems pagrindams: šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, priesaikos sulaužymas, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas; išvadą, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, teikia Konstitucinis Teismas; sprendimą pašalinti asmenį iš pareigų ar panaikinti jo Seimo nario mandatą priima Seimas ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma. Lietuviško apkaltos modelio specifika lemia tai, kad pagal Konstituciją apkaltos procese dalyvauja dvi valstybės valdžios institucijos: Seimas (politinė institucija) ir Konstitucinis Teismas (teisinė institucija). Kiekvienai iš jų tenka apibrėžtas vaidmuo.

4. Lietuvos Respublikos Seimas – politinio pobūdžio institucija, inicijuoja apkaltą ir vėliau, gavęs Konstitucinio Teismo išvadą, kad asmuo, kuriam pradėta apkalta, šiurkščiai pažeidė Konstituciją, sprendžia ar pašalinti šį asmenį iš pareigų, ar panaikinti Seimo nario mandatą. Seimui, sprendžiančiam, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti aukščiausią valstybės pareigūną iš pareigų, ar panaikinti Seimo nario mandatą, tenka ypač didelė atsakomybė, nes teisinėje valstybėje asmuo, šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, neturėtų išvengti konstitucinės atsakomybės – pašalinimo iš užimamų pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo. Taigi, Seimas veikia kaip Konstitucinio Teismo (pagrindinio Konstitucijos sergėtojo) valios vykdytojas, kuris iš pareigų pašalina Konstituciją pažeidusį asmenį.

5. Lietuvos Respublikos Konstitucija svarbų vaidmenį apkaltos procese numato ir Konstituciniam Teismui – teisminės valdžios institucijai. Konstitucinio Teismo uždavinys apkaltos procese - naudojantis turimomis procesinėmis priemonėmis nustatyti ir teisiškai įvertinti valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, veiksmus. Įgyvendindamas šį uždavinį Konstitucinis Teismas sprendžia, ar asmuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir teikia išvadą, kad asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai. Konstitucinio Teismo išvada, kad asmuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją yra galutinė ir neskundžiama. Šios išvados negali pakeisti ar panaikinti jokia valstybės institucija, pareigūnas ar kitas subjektas. Šioje išvadoje fiksuoti teisiniai faktai laikomi visiškai nustatytais, jų niekas negali paneigti, pakeisti, kvestionuoti. Konstitucinės justicijos byloje dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos nustatytos faktinės aplinkybės yra *res iudicata*.

6. Mokslinėje ir oficialiojoje konstitucinėje jurisprudencijoje atskleista apkaltos instituto samprata, apkaltoje dalyvaujančių institucijų įgaliojimai ir vaidmuo, pateiktas visų su apkaltos institutu susijusių sprendimų teisinis pagrindas Lietuvoje ir užsienio valstybėse. Apkaltos instituto teisinis reguliavimas Lietuvoje remiasi ne tik teorinėmis žiniomis, bet ir šios rūšies konstitucinės justicijos bylų patirtimi: Seimo nario A. Butkevičiaus, Respublikos Prezidento R. Pakso atžvilgiu, ko pasėkoje atskleista ne tik apkaltos instituto oficialioji ir mokslinė doktrina, bet padaryta nemažai Seimo statuto, įstatymų ir kitų norminių aktų pakeitimų.

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

Konstitucija

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

Įstatymai

2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 6–120.
3. Lietuvos Respublikos Seimo statutas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 15–249.
4. Lietuvos Respublikos Seimo statutas. Aktuali redakcija nuo 1998-12-22 iki 1999-05-10 // Valstybės žinios. 1994, Nr. 15–249.
5. Lietuvos Respublikos Seimo statutas. Aktuali redakcija nuo 1999-05-25 iki 1999-11-10 // Valstybės žinios. 1994, Nr. 15–249.
6. Lietuvos Respublikos Seimo statutas. Aktuali redakcija nuo 2004-07-12 iki 2004-11-12 // Valstybės žinios. 1994, Nr. 15–249.
7. Lietuvos Respublikos Seimo statutas. Aktuali redakcija nuo 2004-11-13 iki 2004-12-01 // Valstybės žinios. 1994, Nr. 15–249.
8. Lietuvos Respublikos Seimo statutas „Dėl statuto pakeitimo“ // Valstybės žinios. 1999, Nr. 5–97.
9. Lietuvos Respublikos Seimo statutas „Dėl statuto 259 straipsnio pakeitimo“ // Valstybės žinios. 1999, Nr. 47–1470.
10. Lietuvos Respublikos Seimo statutas „Dėl Seimo statuto 4, 9, 10, 12, 15, 44, 46, 49, 61, 68, 78, 113, 135, 136, 137, 138, 145, 149, 151, 152, 155, 156, 162, 163, 164 straipsnių, trisdešimt aštuntojo ir trisdešimt devintojo skirsnių pakeitimo ir papildymo, statuto papildymo 44⁽¹⁾ straipsniu ir dvidešimt septintuoju⁽¹⁾ skirsniu bei keturiasdešimtojo skirsnio pripažinimo netekusiu galios“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 165–6025.
11. Lietuvos Respublikos Seimo statutas „Dėl Seimo statuto 23 ir 210 straipsnio pakeitimo“ // Valstybės žinios. 2008, Nr. 81-3192.
12. Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 33–943.
13. Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, 46-851.

Kiti norminiai aktai

14. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. lapkričio 3 d. nutarimas „Dėl laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui sudarymo“ //Valstybės žinios. 2003, Nr. 104-4653.
15. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. IX-1868 „Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados“ //Valstybės žinios. 2003, Nr. 114-5122.
16. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 23 d. nutarimas „Dėl specialiosios tyrimo komisijos sudarymo“ //Valstybės žinios. 2003, Nr. 121-5467.
17. Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. vasario 19 d. nutarimas „Dėl apkaltos Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui proceso Seime pradžios“ //Valstybės žinios. 2004, Nr. 28-882.
18. Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. vasario 19 d. nutarimas „Dėl kreipimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą“ //Valstybės žinios. 2004, Nr. 28-883.

Teismų praktika

19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ //Valstybės žinios. 1999, Nr. 42–1345.
20. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. spalio 6 d. sprendimo atmeti Seimo nutarimo “Dėl specialiosios tyrimo komisijos sudarymo” projektą ir Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. spalio 6 d. nutarimo “Dėl Seimo narių grupės 1998 m. rugsėjo 28 d. teikimo “Dėl apkaltos proceso Seimo nariui Audriui Butkevičiui inicijavimo” atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo statuto 24 straipsnio 1 daliai, 238 straipsniui, 239 straipsnio 1 bei 3 dalims, 241 ir 243 straipsniams“ //Valstybės žinios. 2000, Nr. 28–784.
21. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai“ //Valstybės žinios. 2003, Nr. 124-5643.
22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ //Valstybės žinios. 2004, Nr. 49-1600.
23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 4 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento prašymo „Dėl Konstitucinio Teismo išvados išaiškinimo“ //Valstybės žinios. 2004, Nr. 51-1701.

24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 230 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2004 m. kovo 12 d. dekreto Nr. 397 "Dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Artūriui Paulauskui" atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ //Valstybės žinios. 2004, Nr. 56–1948.
25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 4 straipsnio (2003 m. balandžio 3 d. redakcija) 1 dalies 1, 2, 3 ir 5 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo - Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. IX -1868 "Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados" neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 3 bei 8 straipsniams (2003 m. balandžio 3 d. redakcija)“ //Valstybės žinios. 2004, Nr. 81-2903.
26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 11 straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ //Valstybės žinios. 2004, Nr. 85–3094.
27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ //Valstybės žinios. 2006, Nr. 36-1292.
28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas - teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ //Valstybės žinios. 2006, Nr. 65-2400.

Kita literatūra

29. Apkaltos procedūra Seime prieš Seimo narį Audrių Butkevičių. Vilnius: Seimo spaudos tarnyba, 1999.
30. Bacevičius V. Apkaltos institutas ir konstitucinė atsakomybė: probleminiai aspektai //Jurisprudencija. 2008, Nr. 9(111).
31. Birmontienė T., Jankauskas K., Jarašiūnas E. ir kt. Lietuvos Konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda. Vilnius: MRU leidybos centras, 2007.
32. Black's Law Dictionary. Jungtinės Amerikos Valstijos: West Thomson, 2007.
33. Dicey A. V. Konstitucinės teisės studijų įvadas. Vilnius: Eugrimas, 1998.

34. Favoreu L. Konstituciniai teismai. Vilnius: Garnelis, 2001.
35. Jarašiūnas E. Apie konstitucinės justicijos funkcijas//Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998.
36. Jarašiūnas E. Teisė ir faktai nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dėl aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos//Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005.
37. Jarašiūnas E. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir aukštųjų valstybės pareigūnų apkalta: kelios aktualios problemos //Jurisprudencija. 2006, Nr. 2(80).
38. Jablonski M., Jarosz-Żukowska S. Prawo konstytucyjne w formie pytań i odpowiedzi. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2003.
39. Jovaišas K. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2 dalis. Vilnius: Teisės institutas, 2002.
40. Konstitucinio Teismo aktai. 1 knyga (1993–1995). Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998.
41. Kūris E. Teisės ir faktų tyrimo persipynimas konstitucinės justicijos byloje //Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005.
42. Lapinskas K. Teisės šaltiniai ir Konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai//Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998.
43. Lapinskas K. Teisės šaltiniai ir konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai//Konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2000.
44. Meilius K., Mesonis G. Moralės normos konstituciniuose teisiniuose santykiuose //Jurisprudencija. 2002, Nr. 31(23).
45. Mesonis G. Valdžių padalijimas kaip teisinės valstybės elementas //Žmogaus teisės ir jų gintis. Vilnius: LTU leidybos centras, 2000.
46. Romeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. Vilnius: Pozicija, 1994.
47. Sauliūnas D. Audriaus Butkevičiaus fenomenas, arba ar gali parlamentas nuspręsti kitaip negu teismas? //Justitia. 1999, Nr. 3.
48. Sinkevičius V. Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos //Jurisprudencija. 2005, Nr. 67(59).
49. Skaistys A. Priesaikos institutas ir jo įgyvendinimo problemos //Jurisprudencija. 2004, Nr. 54(46).
50. Šedbaras S. Administracinė atsakomybė. Vilnius: Justitia, 2005.
51. Šileikis E. Alternatyvi Konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

52. Šileikis E. Konstitucinės atsakomybės buvimo („pripažinimo“) ir sampratos klausimas //Justitia. 2006, Nr. 2(60).
53. Šiuolaikinė Konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą. Kolektyvinė monografija. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2005.
54. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma Litera, 2004.
55. Užsienio šalių Konstitucijos. Mokomasis leidinys. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2004.
56. Vaičaitis V. A. Prezidento apkalta, 2003–2004 m. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
57. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
58. Valančius K. L. Lietuvos Valstybės Konstitucijos. Vilnius: Ekonomikos mokymo centras, 2001.
59. Žilys J. Konstitucinio Teismo sprendimai – jų teisinė prigimtis ir galia//Konstitucinės priežiūros institucijų sprendimų teisinės prigimties, galių ir realizavimo problemos. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1997.
60. Žilys J. Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001.
61. Конституции зарубежных государств: Великобритания, Франция, Германия, Италия, Испания, Швейцария, Европейский союз, Соединенные Штаты Америки, Япония, Бразилия: учебное пособие/сост. В.В. Маклаков. Москва: БЕК, 2001.
62. Баглай М.В., Туманов В.А. Малая энциклопедия конституционного права. Москва: БЕК, 1998.

Internetiniai puslapiai

63. Armėnijos Respublikos Konstitucija//
<http://www.concourt.am/russian/constitutions/index.htm#3>; prisijungimo laikas: 2008-10-27.
64. Austrijos Federalinė Konstitucija//
<http://www.vfgh.gv.at/cms/vfgh-site/english/downloads/englishverfassung.pdf>; prisijungimo laikas: 2008-10-27.
65. Laisvoji enciklopedija „Vikipedija“//<http://lt.wikipedia.org/wiki/Apkalta>; prisijungimo laikas: 2008-06-01.
66. Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos 2008 m. lapkričio 16 d. sprendimas Nr. 207 „Dėl pritarimo darbo grupės tyrimo išvadai dėl galimos priesaikos ar pasižadėjimo kitai valstybei“//http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=330851&p_query=&p_tr2 =; prisijungimo laikas: 2008-11-20.

67. Viešoji įstaiga Teisės projektų ir tyrimų centro projektas „EX JURE“. Tyrimas Nr. 46. http://www.exjure.com/lt/index.php?option=com_content&task=view&id=45&Itemid=30; prisijungimo laikas: 2008-10-04.

APKALTOS INSTITUTAS LIETUVOS KONSTITUCINĖJE TEISĖJE

SANTRAUKA

Darbe analizuojama apkaltos instituto raida ir modeliai Lietuvoje ir užsienio valstybėse. Nagrinėjamas apkaltos instituto konstitucinis reguliavimas Lietuvoje, bendrosios ir civilinės teisės tradicijų šalyse. Atliekama Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinto apkaltos instituto lyginamoji analizė su užsienio valstybių Konstitucijose nustatytu apkaltos instituto konstituciniu reguliavimu. Atskleidžiama konstitucinės atsakomybės samprata, jos santykis su kitomis teisinės atsakomybės rūšimis. Teorinė analizė grindžiama Lietuvoje vykusių apkaltos bylų praktika. Atskleidžiamas Lietuvos Respublikos Seimo – politinio pobūdžio institucijos, kurioje inicijuojama bei taikoma apkaltos procedūra, pagrindinės funkcijos apkaltos procese. Aptariamas apkaltos proceso subjektų, kuriems gali būti taikoma apkalta, sąrašas, apkaltos taikymo pagrindai, apkaltos proceso parengiamieji veiksmai, Seimo specialiųjų tyrimo komisijų sudarymas, jų vaidmuo bei veiklos ribos apkaltos procese. Analizuojamas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo – teisminės valdžios institucijos vaidmuo apkaltos procese. Tik Konstituciniam Teismui suteikti įgaliojimai teikti išvadą, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Konstitucinio Teismo išvada, jog asmuo pažeidė Konstituciją, yra galutinė. Šioje išvadoje fiksuoto Konstitucijos šurkštus pažeidimo fakto niekas negali pakeisti, paneigti ar kvestionuoti. Analizuojama Konstitucinio Teismo kuriama oficialioji doktrina, kurioje nustatytos konstitucinės atsakomybės taikymo ribos bei pagrindai, atskleidžiami apkaltos instituto bruožai. Nagrinėjamas teisės ir fakto santykis apkaltos procese. Analizuojama kokius padarinius rezultatyvaus apkaltos proceso atveju sukelia Konstitucinio Teismo išvadoje nustatyti ir įvertinti faktai.

Raktažodžiai: apkalta, apkaltos institutas, apkaltos procedūra, apkaltos procesas, Konstitucija, konstitucinė atsakomybė, Konstitucinio Teismo jurisprudencija, šurkštus Konstitucijos pažeidimas, priesaikos institutas, teisė ir faktas.

INSTITUTE OF IMPEACHMENT IN THE CONSTITUTIONAL LAW OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA

SUMMARY

The thesis deals with the development of the institute of impeachment and its models in Lithuania and foreign countries. The constitutional regulation of the institute of impeachment in Lithuania, as well as in the countries setting the general and civil traditions of law, is analyzed. Comparative analysis of the institute of impeachment established in the Constitution of the Republic of Lithuania and the constitutional regulation of the institute of impeachment settled in the Constitutions of foreign countries is carried out in the paper. The conception of the constitutional responsibility and its interrelation with other kinds of legal liability is revealed. The theoretical analysis is based on the practice of the impeachment cases that were carried out in Lithuania. The main functions of the Seimas of the Republic of Lithuania - an authority of political nature, wherein the impeachment procedure is initiated and applied - in the impeachment procedure are revealed. A review of the list of subjects, against whom the impeachment procedure may be applied, the fundamentals of the impeachment proceedings, the preparatory actions of the impeachment procedure, as well as forming of the special investigation committees of the Seimas, their role and limits of their power in the impeachment procedure is made in the paper. The role of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania – an institution of judicial authority – is analyzed in the thesis. Merely the Constitutional Court is granted the exceptional authority to render a conclusion on whether particular actions of the person, against whom the impeachment proceedings have been initiated, are in violation of the Constitution. The conclusion of the Constitutional Court stating that a person has violated the Constitution is final. The fact of gross violation of the Constitution recorded in the conclusion of the court may not be changed, disproved or questioned. The thesis also deals with the official doctrine that is developed by the Constitutional Court, establishing the limits and basics of the application of constitutional responsibility and revealing the features of the institute of impeachment. The ratio between the law and the fact in the impeachment procedure is analyzed. The consequences caused by the facts established and evaluated in the conclusion of the Constitutional Court made in the effective impeachment proceedings are analyzed in the thesis.

Keywords: impeachment, institute of impeachment, impeachment procedure, impeachment proceedings, the Constitution, constitutional responsibility, jurisprudence of the Constitutional Court, gross violation of the Constitution, institute of oath, law and fact.

MARIUS MULSKIS

Darbo baigimo data: 2008-12-07